

ISSN: 2147 - 8465

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
**KARATEKİN EDEBİYAT
FAKÜLTESİ DERGİSİ**

CİLT: 8 SAYI: 2 EKİM 2020

KAREFAD

ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY
**JOURNAL OF FACULTY
OF LETTERS**

VOLUME: 8

ISSUE: 2

OCTOBER 2020

Dergimiz yukarıdaki indekslerde

ÇANKIRI 2020

KAREFAD

Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi

GÜZ / AUTUMN	CİLT / VOLUME 8	SAYI / ISSUE 2	EKİM/OCTOBER 2020
--------------	-----------------	----------------	-------------------

İmtiyaz Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hasan AYRANCI, Rektör / Rector

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / General

Manager Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN, Dekan / Dean

Yayın İdare Merkezi / The Address of Publication Center

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, Çankırı/Türkiye

Tel.: +90 376 2189550 7424; **Belgegeçer (Faximile):** +90 376 2189551

E-mail: karefad@karatekin.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/karefad>

Editör / Editor-in-Chief

Doç. Dr. Aydın EFE, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Editör Yardımcıları / Editorial Assistant

Arş. Gör. Gül YÖRÜK, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Arş. Gör. Tuğba AFACAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tevfik ERKAL, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan COŞKUN, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Prof. Dr. Yeşim YASAK, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan YILDIZ, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Doç. Dr. Z. Yonca ODABAŞ, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Doç. Dr. Nursel ASLANTÜRK, Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Öğr. Üyesi Erdinç BURULDAĞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ÇAPKIN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÖKMEN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Coğrafya Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Süheyla BOZKURT, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Doç. Dr. Onur AKTAŞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Felsefe Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Temel KALAFAT, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Hakkı KALAYCI, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Saim YÖRÜK, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZTOPRAK, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

İngilizce Editör /English Editor : Öğr. Gör. Dr. Ali ÇAPAR, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Mizanpaj Editör /Layout Editor : Ahmet SEZGİN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Sekreteryar / Secretary

Cemal KARATAŞ (Fakülte Sekreteri V.), Çankırı Karatekin
Üniversitesi

Ahmet Tayip YAZIHAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi

Baskı / Press

Anıl Grup Matbaacılık

www.anilnatbaa.com.tr

Tel: +90 312 483 63 53

Bu dergide öne sürülen fikirler makale yazar(lar)ına aittir. / Thoughts put forward in the journal are of author(s).

Karefad'da yer alan yazılar Yayın Kurulu'ndan izin alınmaksızın başka yerde yayınlanamaz. / An article published in KAREFAD may not be published elsewhere without the permission of the Editorial Board.

Yazım Kuralları için / Guidelines are at :

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/karefad/about/submissions#authorGuidelines>

Makale Gönderme / Articles should be sent to: <https://dergipark.org.tr/karefad>

Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi Ulakbim tarafından izlenen, SOBİAD tarafından taranan, İSAM veri tabanında ve TÜBİTAK Dergi Park grubunda yer alan, yılda 2 kez basılı ve elektronik olarak yayımlanan süreli, ulusal ve uluslararası indekslerce taranan hakemli ve akademik bir dergidir.

Dergi Basım Tarihi / Journal Publication Date: Ekim 2020 / October 2020

DANIŞMA KURULU/ ADVISORY BOARD

Prof. Dr.	Abdullah GÜNDOĞDU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet İNAM	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Ali AÇIKEL	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali DUymAZ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr.	Alimcan İNAYET	Ege Üniversitesi
Prof. Dr.	Birol ÇETİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr.	Bünyamin KOCAOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr.	Cevdet YILMAZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr.	Doğan ATILGAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Ejder OKUMUŐ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr.	Ferudun ATA	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Gülsün BASKAN	İstanbul Okan Üniversitesi
Prof. Dr.	Hanifi VURAL	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	İlhan YILDIZ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr.	İnayet AYDIN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Kadir TEMURÇİN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr.	Lokman ÇİLİNGİR	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr.	Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Mehmet BAYRAKTAR	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa AYDIN	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr.	Mustafa ÖZTÜRK	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr.	Nezir TEMUR	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr.	Osman GÜMÜŞÇÜ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr.	Osman KÖSE	Polis Akademisi
Prof. Dr.	Ömer DEMİREL	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr.	Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr.	Pakize Pervin AYTAÇ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Sami ŐENER	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Sedat YAZICI	Bartın Üniversitesi
Prof. Dr.	Őafak URAL	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr.	Őermin TAĞIL	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr.	Turan KARATAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Prof. Dr.	Uğur DOĞAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr.	Viktor Ya. BUTANAYEV	Hakas Devlet Üniversitesi (Rusya Fed.)
Doç. Dr.	Diloram HEMRAYEVA	Özbek Bilimler Akademisi (Özbekistan)
Doç. Dr.	Salih ŞAHİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Özlem Yeşim ÖZBEK BAŐTUĐ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü.	Tarik ABDÜLCELİL	Ain Shams Üniversitesi (Mısır)
Dr.	Elsev Brina LOPAR	Prizran Üniversitesi (Kosova)
Dr.	Fariz KHALİLLİ	Azerbaycan Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları;

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi olarak çıkardığımız KAREFAD'ın Ekim 2020 sayısı ile yeniden karşınızda olmanın heyecanı ve gururu içindeyiz. Bu sayımızda birbirinden değerli altı adet telif makale bulunmaktadır.

Kıymetli Bilim İnsanları;

Dergimizin bu sayısının da bilim ve kültür hayatına katkı sağlayacağına inanıyor, bir sonraki sayımız için destek ve yazılarınızı bekliyoruz.

Saygılarımızla...

Doç. Dr. Aydın EFE

(Editör)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler / Articles

- 232 PATERNALİZM VE ANTİK ROMA'DA BABA FİĞÜRÜ
PATERNALISM AND THE FATHER FIGURE IN ANCIENT ROME
Ahmet GÖZLÜ, Defne YILMAZCAN
- 245 ÇOK KÜLTÜRLÜ SINIF ORTAMI VE AİDİYET
MULTICULTURAL CLASSROOM ENVIRONMENT AND BELONGING
Hasan BOZKAYA
- 272 ANTİK YUNAN'DA OİKOS VE KADIN
OIKOS AND WOMEN IN ANCIENT GREEK
Defne YILMAZCAN
- 286 OSMANLI SEFER ORGANİZASYONLARINDA ASKER İAŞESİ
ARMY SUBSISTENCE IN THE OTTOMAN CAMPAIGN ORGANIZATIONS
Oral ATEŞ
- 318 KÜLTÜREL MİRASIN ÜLKE TURİZMİNE VE EKONOMİSİNE KATKISI: YALVAÇ
KEÇECİLİĞİ
CONTRIBUTION OF CULTURAL HERITAGE TO TOURISM AND ECONOMY OF THE
COUNTRY FELT -MAKING OF YALVAÇ
Emine KOÇAK
- 328 MODERNLEŞME DÖNEMİ OSMANLISINDA YAŞANAN BAYINDIRLIK
FAALİYETLERİ: ÇANKIRI HAPİSHÂNESİ ÖRNEĞİ
Public Works Activities in the Ottoman Modernization Period: The Example of Çankırı Prison
Sıraç AKTÜRK

PATERNALİZM VE ANTİK ROMA'DA BABA FİĞÜRÜ

Ahmet GÖZLÜ¹

Defne YILMAZCAN²

Öz

Paternalizm çoğunlukla, erkek egemenliği şeklinde karşılık bulan ve daha özel bir ifadeyle babacılık ya da baba hâkimiyeti altında bulunmaya tekabül etmektedir. Eskiçağın hemen hemen bütün toplumlarında görülen paternalist veyahut ataerkil toplum yapısının tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan baba hâkimiyeti Antik Roma toplumunda oldukça katı bir şekilde yaşanmaktaydı. Söz konusu toplumda familias yani bir aile olabilmenin tek koşulu, “aile reisi” anlamına gelen Pater familiasın egemenliği altına girmekle mümkün olabilmekteydi. Ailenin bütün fertleri üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olan pater familias, aile bireyleri adına gerek siyasal, gerek hukuki, gerekse dini bütün yetkeleri elinde tutmaktaydı. Bu bağlamda sınırsız bir otoriteye sahip olan pater familias’ın özellikle çocukları üzerinde etkin bir hâkimiyeti bulunmaktaydı. Öyle ki bir pater familias’ın çocuğu hakkında verdiği bir karara (şiddetli bir şekilde cezalandırma, ölüm, köle olarak satma vb.) herhangi bir hukuki ya da siyasal müdahale söz konusu olamazdı. Pater familias’ın ailesi üzerinde egemenliğinin sona ermesinin tek koşulu ölüm ve özgürlüğünü kaybetmesi idi. Aksi takdirde hiçbir yetke pater familias’ın gücünü elinden almaya muktedir olamazdı.

Anahtar Kelimeler: Antik Roma, paternalizm, familia, pater familias.

¹ Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ahmetgozlu69@hotmail.com

² Doktora öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dfne1212@gmail.com

PATERNALISM AND THE FATHER FIGURE IN ANCIENT ROME

Ahmet GÖZLÜ

Defne YILMAZCAN

Abstract

Paternalism often corresponds to male domination and, more specifically, to paternalism or paternal domination. Paternal domination, which emerged as a natural consequence of the paternalist or patriarchal social structure seen in almost all societies of antiquity, was experienced quite strictly in Ancient Roman society. In the society in question, the only condition of becoming a family, namely *familias*, was possible by being under the sovereignty of *Pater familias*, which means “head of the family”. *Pater familias*, who had absolute authority over all members of the family, held all political, legal and religious authorities on behalf of the family members. In this context, *Pater familias*, who had an unlimited authority, had an effective dominance especially over his children. So much so that there could be no legal or political intervention in a decision (severe punishment, death, selling as a slave, etc.) made by a *pater familias* about his child. The only condition for the end of the sovereignty of *Pater familias* over his family was death and loss of freedom. Otherwise, no authority would be able to take away the power of *pater familias*.

Keyword: Ancient Rome, paternalism, *familia*, *pater familias*.

Giriş

Roma Devlet ve Toplum Portresi

Roma devletinin kuruluşuna ve ilk dönemlerine ilişkin bilgiler mitolojik ve belirsizdir. Arkeolojik, etnolojik ve filolojik bilgiler Roma'nın Latium bölgesinde, Tiber Nehri'ne bakan Palatinus Tepesi üzerinde İÖ. 753 yılında kurulduğuna işaret etmektedir (Reyhan-Cengiz, 2015: 229). İÖ. VIII. Yüzyıldan İÖ. VI. Yüzyılın sonlarına kadar krallarla yönetilen Roma'nın ilk hükümdarı efsanevi kral Romulus'tur (Freeman, 2003: 359). Roma krallık sisteminin başında Rex adı verilen ve yürütme yetkisini elinde bulunduran bir kral bulunmaktadır. Kralın çevresinde ise Senatus (İhtiyarlar Heyeti) ve Comitia Curiata (Halk Meclisi) olmak üzere iki önemli politik kurum vardır (Karadeniz, 1974: 17). Senatus kralın Danışma Meclisi mahiyetinde olup, Comitia Curiata ise kralın seçilmesi, kanunların yapılması, savaşa karar verilmesi gibi konularda belirleyici rol oynamaktaydı (Reyhan-Cengiz, 2015: 230-231). Roma'da krallık yönetiminden Cumhuriyet idaresine İÖ. 509/508 yılında geçilmiştir (İplikçioğlu, 2011: 81). Roma'nın cumhuriyet rejiminin temel özelliği yüksek devlet memurlarının (magistra) bir yıl süreyle ve çift olarak seçilmeleri esasına dayanmaktadır. Cumhuriyet idaresinde devletin başında eskiden krala ait olan hak ve yetkilere sahip ve ilk dönemde pretor (başkan) olarak adlandırılan iki konsül bulunur ve bunlar ülkeyi ortak idare ederlerdi. Roma'nın Cumhuriyet yönetiminde öne çıkan yeni kurumlardan en önemlisi diktatörlüktür. Olağanüstü dönemlerde devletin tüm buyurma yetkileri diktatör denilen yüksek bir memura verilmekteydi. Konsüllerden biri tarafından seçilen diktatör seçimine senatus karar verir ve altı aylığına başa gelen bu yeni kişi tüm yetkileri ele alırdı (Özçelik, 2002: 292). Roma cumhuriyet yönetiminin ilk dönemlerini kapsayan İÖ. V. yüzyılda, devletin, sürekli bir gelişme içinde bulunduğu, buna karşılık iç sorunların çözümünde aynı başarıyı sağlayamadığı görülmektedir. Neticede izlenen fetih politikası sonucu gelişen ve değişen fakat aynı zamanda sosyo-politik sorunların yaşandığı Roma cumhuriyeti, Octavianus tarafından İÖ. 27'de Roma imparatorluğuna dönüşmüştür (Özçelik, 2002: 320-330). Roma imparatorluk yönetiminin yapıtaşı eyaletlerdi ve imparator kentleri eyaletler (provincia) vasıtasıyla kontrol altında tutmaktaydı (Cline-Graham, 2017: 324).

İç savaşların sona erdiği, barış ve sükûnetin sağlandığı bu süreç ne yazık ki Octavianus'un ölümünden sonra değişmiş ve bir süre çeşitli hanedanlar tarafından idare edilen Roma, İS. 395 yılında yaşanan Kavimler Göçü ile birlikte yüz yıl kadar sürecek olan bir karışıklık sürecine girmiştir. Bu karışıklık esnasında önce Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmış, ardından Batı Roma yıkılarak tarihe karışırken (Özçelik, 2002: 320-330), Doğu Roma

ise Bizans devleti olarak 1453 yılına değin varlığını sürdürmüştür (Reyhan-Cengiz, 2015: 229).

Roma halkı (Populus Romanus), Roma krallığının ilk kurulduğu dönemden itibaren, şehrin ilk kralı olan Romulus tarafından Patrici (tam hukuklu) ve Pleb (Sınırlı hukuklu) olmak üzere iki temel sınıfa ayrılmıştır (Atlan, 2014: 12). Seçkin sınıfı teşkil eden ve toplumun en üst kesimi olan (Kops, 2014: 55) patriciler varlıklı veya soylu ailelere (aristokratlar) mensup kişilerden oluşmaktaydı (Tekin, 2008: 195). Pleb adı verilen sınıf ise, çoğunlukla dışardan gelen ve Roma’da yaşayan zanaat ve ticaretle uğraşan kimselerden oluşan bir kesimdir. Patrici sınıfı ile aralarında keskin bir ayırım olan plebler patricilerin sahip olduğu hiçbir hakka sahip değildi (Atlan, 2014: 19). Tam yurttaşlık hak ve hukukuna sahip olan patrici geniş arazilere de sahipti. Yurttaşlık hak ve hakları sınırlandırılmış olan plebler, patrici ailelerle evlilik yapamazlardı. Askere çağrılmayan pleblerin devlet memuriyetlerinde seçme ve seçilme hakları da yoktu (Tekin, 2008: 195). Bu iki sınıf dışında kalan ve Roma halkının önemli bir kısmını oluşturan kesim ise hiçbir siyasal hakka sahip olmayan kölelerdir. Köleler Roma toplumunun iş bölümünde büyük bir öneme sahiptir (Hurdman, 2003: 202).

Paternalizmin Tanımı

Paternalizm sözcüğü etimolojik olarak Latince “baba” anlamına gelen Pater kelimesinden gelmektedir. Babacılık olarak da ifade edilen paternalizm, “baba gibi davranmak” veyahut bir başkasına “çocuk gibi muamele etmek” ifadeleriyle de karşılık bulmaktadır (Gray, 1999: 632). Paternalizm teriminin kökeninde, bir babanın çocuğuna karşı davranışı gibi, üstün olanın daha aşağı olana yönelik davranış biçimi yatar. Bu davranışın kesin biçimleri toplumdaki farklılıklarla gösterir. Çünkü her toplumda akrabalık kültürü ve ayrıca paternalist ilişkilerde gerçekleştirilen görevlerin doğası aynı değildir. Paternalist sistemler üç temel düşünceye dayanmaktadır. Bu düşüncelerden ilki, çocuğun savunmasız ve mülksüz olduğu için yardıma gereksinim duyması; ikincisi çocuğun rol ve sorumluluklarının farkında olmadığı için yardıma ihtiyaç duyması, üçüncüsü ise çocuğun cahil olması ve kolayca kandırılabilir olmasıdır (Sills, 1968: 472).

Paternalizmin kelime kökenine ve literatürdeki tanımlarına bakıldığında sıklıkla, erkek egemen terimlerle tarif edildiği ve pederşahilik gibi nitelendirmelerle açıklandığı görülmektedir. Paternalizm olgusu ataerkillikten türemiş ve kişinin karşısındakini baba gibi koruma ve bunun karşılığında sadakat ve itaat beklediği bir süreç olarak ifade edilmiştir. Paternalizm, ikili ilişkilerin niteliğini, daha çok astın ve üstün görev ve sorumlulukları

çerçevesinde ortaya koyan bir kavramdır. Paternalist toplumlarda ast ile üst arasındaki ilişki ebeveyn ve evlat arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. Bu ilişkide üstün görevi astı korumak, yönlendirmek, yol göstermek ve onun iyiliğine olacağına inandığı kararları onun adına vermektir. Bunun karşılığında asttan beklenen ise, üstüne kayıtsız şartsız itaat etmesi ve bağlılık göstermesidir. Paternalist özellikler daha çok feodal ve patriarkal düzene sahip aile ve devlet yapılarında görülmektedir. Babacan ve pedersahi gibi nitelikleri kendinde toplayan devlet, halkını himayesi altına alıp ona bakmakla yükümlüdür (Köksal, 2011: 103). Paternalist bir toplum yapısına sahip olan Eskiçağ toplumlarından en önemlisi şüphesiz Roma imparatorluğudur. Paternalist yapının katı bir şekilde yaşandığı Roma ailesi ise söz konusu yapının en iyi örneğini teşkil etmektedir (Pugliese, 1957: 340-344).

Antik Roma Ailesinin Betimi

Antik Roma halkının en küçük birliği olan ve Latince’de familia sözcüğü ile karşılık bulan “aile” kavramı, Roma toplumunda günümüz anlamından oldukça farklı ve kapsamlı bir yapıya sahipti (Nardo, 2004: 22). Antik Roma’da familia; koca, karısı, çocuklar, torunlar, birinci dereceden akrabalar ve kölelerden oluşmaktaydı (Williams, 2002: 9). Antik Roma’da Familia Proprio Iure ve Familia Communi Iure olmak üzere iki tip aileden söz edilmektedir. Familia Proprio İure; dar anlamda aileyi ifade eden bir birlikteliktir; aile babası (pater familias) ve onun egemenliği altındaki kişilerden oluşmaktadır. Familia Communi İure ise; geniş anlamdaki aileyi ifade eder. Roma’da bir ailenin reisi öldüğü zaman aile; erkek çocuklar sayısınca yeni ailelere bölünürdü ve kız çocukları “aile babası” statüsünde olamayacakları için ayrı bir aile kuramazlardı. Bütün bölünmüş aileleri ve aile babası egemenliğinden kurtulmuş kız evlatlarını içine alan bir aile biçimi olan bu parçalı yapı çoğunlukla miras ve hukuki işlerde önem taşımaktaydı (Gözlü, 2018:345).

Görsel 1: Tipik bir Roma ailesinin betimlendiği rölyef.

Antik Roma toplumunda ilk zamanlarda aile, gerek ekonomik gerekse hukuki bakımdan özerk bir birlik olarak kabul görmekteydi. Kapalı aile ekonomisinin egemen olduğu bir toplumda, her ailenin kendine özgü hukuk kuralları, örf ve adetleri vardı. Bu dönemde aile babalarının mutlak yetkelerine herhangi bir biçimde müdahale etmek söz konusu dahi olamazdı. Bu yetkeleri denetleyecek bir makam yoktu. Aile babası dışındaki aile büyüklerinden oluşan aile meclisleri, yalnızca aile babasının danışmak istediği konularda ona fikir verirdi. Ancak, aile babası, aile meclisinin düşünceleriyle bağlı değildi (Karadeniz-Çelebican, 1997: 169).

Antik Roma Ailesinde Pater Familias

Pater Familias, sözcük anlamı itibariyle aile babası manasına gelmektedir. Pater familias'ın aileye dâhil olan bütün bireyler (çocuklar, torunlar ve bu aileye dâhil diğer kimseler) üzerindeki hâkimiyetine ise patria potestas denmektedir (Walbank, 1989: 156). Pater familias olmak için mutlaka baba olmak gerekmezdi. Örneğin bir baba, torunları ve torunlarının çocuklarına nazaran baba olmadığı halde Büyük baba ismini değil, Pater familias ismini taşırdı (Ayiter, 1963: 42).

Antik Roma'da oldukça önemli bir yere sahip olan Pater familias kavramı "aile babası" anlamına gelmektedir. Pater familias olabilmek için birinin patria potestas'ı; yani baba hâkimiyeti altında olmaması ve erkek olması yeterliydi. Evliliğe, yaşa veya çocuk sahibi olmaya bağlı bir durum değildi. Pater familias; askerlik hakkı, seçme ve seçilme hakkı, evlenme hakkı gibi bir Roma vatandaşının kullanabileceği bütün hakları kullanabilmekteydi. Pater familias'ın aile içindeki en önemli hakkı ise ailenin malvarlığı

üzerindeki hakkıydı. Roma'da aile çocukları ayrı bir malvarlığına sahip değildi ve kazançları pater familias'ın mülkiyetine dâhil olurdu. Ailenin tüm ekonomik işlemleri, malların mülkiyeti ve tasarrufu pater familias'a aitti. Çocuklar ancak pater familias öldükten sonra kendi kazançları üzerinde tasarruf hakkı elde edebilirdi. Pater familias ölünce aile üyeleri üzerindeki patria potestas'ı anneye geçmez ve böyle bir durumda ergenlik çağına ulaşmamış olan çocuklar için bir tutor (vasi) belirlenirdi. Annenin çocuklar üzerindeki manevi otoritesi ne kadar güçlü olursa olsun, anne hiçbir zaman çocuklar üzerinde hukuki bir hâkimiyete sahip olamazdı (Doğancı-Kocakuşak, 2014: 235-236). Roma hukukunda baba egemenliğine tabi olan kimseler hak ehliyetine sahip olamazlardı. Öyle ki bir ailede özel hukuk bakımından “şahıs” olarak kabul edilebilen yani haklara ve borçlara ehil görülen tek kişi aile babası statüsündeki kişiydi. Aileyi oluşturan diğer kişiler ise hiçbir hak ve borçlara sahip değildi (Karadeniz-Çelebican, 1997: 160).

Antik Roma toplumunda herhangi bir aileye dâhil olmak; evli erkeklerden birisinden doğmuş olmak, evlat edinilmek (*adoptio vey a adrogatio*), aileden biriyle evlenerek onun hâkimiyetine girmek (*conventio in manum*) ya da azatlı olmakla mümkün olabilmekteydi. Bu şahısları ise birbirine bağlayan kan bağı (*cognatio*) değil, hukuki bir ilişki olan *agnatio* akrabalığı yani aynı reisinin hâkimiyeti altında bulunmak idi (Umur, 1984: 7). Bu hâkimiyeti daha detaylı bir şekilde ifade etmek gerekirse; Roma ailesinde patria potestasın kurulması yani baba egemenliğine girmek doğumla ve evlat edinme yoluyla gerçekleşmekteydi. Aile babası egemenliği altına girmenin en doğal yolu doğumdu. Fakat eğer baba çocuğu kabul etmezse, çocuk babanın ya da onun tabi olduğu aile babasının egemenliği altına giremezdi. Roma hukukuna göre baba egemenliği altına girmek kan bağından ziyade hukuki bir temele dayandırılmaktaydı. Bu nedenle aynı baba egemenliği altında bulunmak için babanın soyundan gelme koşulu bulunmamaktaydı. Doğum dışında bir aile babasının egemenliği altına girmenin hukuki yolları da vardı (Karadeniz-Çelebican, 1997: 162). Örneğin, evlat edinme işlemi bu yollardan biriydi. İki şekilde gerçekleşen evlat edinme türünün ilkinde *adoptio* adı verilmekteydi. Bu yolla evlat edinen bir kimsenin; bir baba egemenliğinden başka bir baba egemenliği altına girmesi mümkündü. Yani evlat edinen kimse aile değiştirebilirdi. *Adrogatio* adı verilen diğer evlat edinme türünde ise; aile babası statüsündeki bir kimsenin, başka bir aile babasının egemenliği altına girmesi söz konusudur. Yani aile babası olan kişi bu yolla aile evladı statüsüne geçebilmekteydi (Karadeniz-Çelebican, 1997: 163).

Pater familias'ın en önemli görevi ailesini korumak ve onun devamını sağlamaktır (Barrow, 2002: 20). Aile içindeki bir diğer önemli görevi ise,

disiplini sağlamak ve çocuğuna iyi bir eğitim vermektir. Eğitimde cinsiyet ayrımı gözlemlenir; sağlıklı olan erkek çocukları eğitim alırken, kız çocukları ise yalnızca iyi bir eş olmayı öğrenirlerdi. Evde eğitim oldukça katı kurallara ve cezalara dayanmaktaydı. Çocukları disipline etmek için aile içinde çocuğa atılan dayak, çocuğun eğitiminde normal karşılanırdı (Kelly, 2014: 110). Hâkimiyet ilişkisine dayanan Roma ailesinde çocukların kendilerine ait bir malvarlığı bulunmamaktaydı. Bununla birlikte ailedeki çocukların nispi malvarlığından söz edilebilir. Patria potestas altında olan kişilerin bağımsız olarak idare edebileceği bu malvarlığına peculium denilmekteydi. Ancak patria potestas altındaki kişilerin mülk edinme hakkı olmadığı için peculium da hukuken pater familias'a aitti (Doğancı-Kocakuşak, 2014: 241).

Antik Roma ailesinin en önemli vasfı patriyarkal oluşu ve pater familias'ın mutlak otoritesi altında bulunmasıydı. Ailenin mülkü yani malvarlığı ve köleleri, kendi yasal çocukları ve onların ardılları, eşi ve aynı zamanda çocuklarının eşleri ve evlatlık olarak aileye alınanlar ona bağımlıydılar. Pater familias'ın sahip olduğu Patria potestas ne yurttaşlar hukukunca ne de ceza hukukunca sınırlandırılmıştı; çocuk yetiştirme hakkı, yeni doğan çocukları kabul etmeme hakkı, her yaşta çocukları satma veya rehine koyma ve hatta öldürme hakkı onun elindeydi (Blanck, 1999: 184). Çocukları üzerinde bu denli hakka sahip olan pater familias'ın köleleri üzerinde her türlü yetkiyi elinde bulundurması ise köle efendi ilişkisinin doğasında olan bir haktı. Hukuken ailenin malı sayılan köleler, her işte çalışmak zorundaydı ve köle sahibi pater familias köleyi istediği bir biçimde cezalandırmakta, dövmeğe ve öldürmeğe özgürdü. Buna karşılık herhangi bir caza yükümlüğü yoktu ve kimse köle ile efendisi arasındaki ilişkiye müdahil olamazdı (Bauman, 2000:118).

Görsel 2: Klinede uzanmış pater familias ve hâkimiyetinde bulunan diğer aile fertlerini gösteren rölyef.

Evinde adeta bir kral gibi yetkelere sahip olan baba, aile efradı üzerinde ömür boyu süren mutlak bir hâkimiyete sahipti. Malına tasarruf eder gibi ailesine tasarruf ederdi. Mesela karısını veya oğlunu köle olarak satabilirdi. Öyle ki en yüksek mevkide olan bir çocuğu dahi, babanın sağ olması durumunda hiçbir hakka sahip olamazdı. Çocukların kazandıkları bütün mal varlığının yegâne sahibi babaydı. Aile fertlerinin işledikleri suçlarda bizzat hâkimlik eden baba, şayet takdir ederse, reşit olmuş evladını dahi öldürme yetkesine sahipti. Hiç kimse, devlet dahi, buna müdahil olamazdı (Demircioğlu, 2011: 50). Roma ailesi kendi yasaları ve dini olan minyatür bir devlet gibi organize olmuştu (Mellor, 2004: 37). Her ailenin ölmüş atalarının ruhlarından oluşan özel ilahları vardı. Ailenin koruyucusu olan bu ilahlara tapma biçiminde belirlenen özel aile dinlerinin düzenleyicisi, bir çeşit başrahip olarak görülen pater familias idi. Başka bir deyişle, pater familias, aynı zamanda ailenin dini reisi idi (Karadeniz-Çelebican, 1997: 169). Dolayısıyla bütün dini törenler, ritüeller, bu ritüellere katılacak kişiler ve özel günler pater familias tarafından yönetilmekteydi (Dixon, 1992: 41).

Antik Roma'da bir erkeğin karısı üzerindeki egemenliğine "manus" adı verilmekte ve bir kadın ilkin yani evlenmeden önce babasının hâkimiyeti altında, evlendikten sonra ise yöneticisi ve koruyucu olan kocasının otoritesi altına girmiş olurdu (Rodgers, 2007: 470). Roma ailesinde bir kadının kocasının hâkimiyeti altına girmemesi durumunda, kocasının ailesi dışında kalır ve bu durumda, hem kocası hem de bu evlilikten doğan çocukları ile arasındaki ilişkinin herhangi bir hukuki önemi olmazdı (Karadeniz-Çelebican, 1997: 165). Kocasının egemenliği altına giren kadının malı ve şahsı kocasına ait olurdu. Çünkü egemenlik altına girmekle birlikte kadın, eğer varsa, hak ehliyetini kaybederdi. Dolayısıyla, manus altına girme ile hak ehliyetini kaybeden kadının, kocasından ayrı bir malvarlığına sahip olması söz konusu olamazdı. Ancak, kadının manus'un sona ermesi halinde malvarlığını istemeye yönelik bir talep hakkı varlığını sürdürürdü. Egemenlik altına girmesi ile birlikte, kadın üzerindeki baba egemenliği, eğer vesayet altında ise, vasinin vesayeti sona ererdi. Üzerinde manus kurulan evli kadın, pater familias'ın karısı ise saygı gereği mater familias olarak adlandırılırdı. Mater familias, hukukî bir kavram, bir statü değil; sadece bir onur ifadesiydi (uxor in manu pater familias). Çünkü mater familias da hukukî bakımdan pater familias'ın kızı statüsündeydi ve kendi çocuklarıyla eşit konumdaydı (Erişgin, 2013: 4). Roma toplumunda evliliklerin amacı, soyu sürdürmenin ötesinde mirasın düzenli biçimde aktarılması amacıyla gerçekleşmekteydi (Roux, 2017: 71). Evlilikler kesinlikle pater familias'ın kontrolü ve onayı ile gerçekleşir ve evlenmek için on iki ve on dört yaşları arasında olmak yeterli görülmekteydi (Williams, 2003: 10). Çünkü bu yaşlarda evlenecek olan kimseler, evlilik için, yasal olarak zorunlu olan

yeterli bedensel olgunluğa erişmiş olmaktadır. Fakat ortalama evlilik yaşı kızlarda on altı ile yirmi, erkekler de ise yirmi yedi ile otuz yaşlarıydı (Blanck, 1999: 193).

Roma ailesini diğer ailelerden ayıran en önemli özelliği, pater familias'ın ölünceye kadar evlatları üzerinde her türlü hakka sahip olmasıdır. Pater familias bu bağlamda diğer toplumlardaki aile reislerinden oldukça farklı ve üstün bir otoriteye sahiptir (Fagan, 1999: 128). Örneğin Antik Yunan'da kyrios olarak bilinen aile reisinin yetkesi oğullarının reşit olmasıyla son bulurdu. Fakat pater familias'ın ailesi üzerindeki egemenliği ancak ölümü ile sonlanırdı (Blanck, 1999: 184). Pater familias'ın ölümü üzerine aile ve ailenin yönetimi, erkek çocukları arasında eşit bir şekilde paylaşılırdı (Rodgers, 2007: 468).

Antik Roma'da baba otoritesinin bu denli mutlak oluşu aile yaşamına sağlam bir düzen getirmiş, babanın kayıtsız ve şartsız hükmetmesi toplumda sıkı bir disiplin ruhunun, mutlak bir itaatin, örf ve adetlerle daima canlı ve sıcak kalmasını sağlamıştır. Antik Roma'da özellikle erken dönemlerde yaşamın en temel amacından biri, bir Romalıyı yüksek bir otoriteyi tanımaya, itaat etmeye ve emretmeye alıştırmaktı. Çünkü eski Romalı için, başta kral olmak üzere bütün Roma memurlarının devlet içindeki durumu, bir babanın aile içindeki mevkiinin devlet çapında büyütülmüş mukabil şekli idi. İtaat fikrini besleyen bu aile atmosferi içinde yetişmiş Romalı böylece, devletin memurlarına ve kanunlarına koşulsuz hizmete ve itaate, daha küçük yaştan, alıştırmış olmaktadır. Neticede, Roma devletinin kuvvetli olmasında, büyümesinde, dünya hâkimiyetine erişmesinde, Romalıyı fert olarak kuvvetli yapan Roma ailesinin büyük bir katkısı bulunmaktadır (Demircioğlu, 2011: 49).

Sonuç

Paternalist bir toplum yapısına sahip olan Antik Roma'da aile, toplumun her alanına sinmiş olan paternalist düşünce etrafında şekillenmekteydi. Baba otoritesinin oldukça katı bir biçimde yaşandığı Roma ailesinde birincil ve hükmedici olan tek kişi babaydı. Pater familias yani aile babası sıfatıyla adlandırılan babanın aile üyeleri üzerinde mutlak bir iktidarı bulunmaktaydı. Aile bireyleri adına her türlü karar verme yetkesine sahip olan pater familias, gerektiğinde aile içinde bir yargıç gibi karar verir, özel dini günlerde ise bir başrahip statüsünde saygı görürdü. Pater familias'ın ailesi üzerinde sahip olduğu yetkelere hiç kimse müdahale edemezdi. Öyle ki aile bireylerinin özellikle de çocukların ve aileye dâhil olan diğer kişilerin yaşama hakkı dahi pater familias'ın elindeydi. Pater familias tarafından istenmeyen bir çocuk, yine onun kararıyla köle olarak satılmakta hatta öldürülebilmekteydi. Aile içinde her türlü anlaşmazlıklar pater familias'ın otoritesinde çözülür ve

karara bağlanırdı. Aile bireylerinden birisinin işlediği suçta hâkim rolüyle karar verme hakkına sahip olan pater familias eğer isterse reşit olmuş çocuğunu dahi ölümle cezalandırabilirdi. Pater familias'ın ailesi üzerindeki otoritesine ket vuracak herhangi bir hukuki yaptırım bulunmamaktaydı. Söz konusu otorite ancak onun ölümüyle sonlanabilmekteydi. Yani Roma ailesinin bütün fertleri ölünceye kadar pater familias'ın egemenliği altında yaşamını sürdürürdü. Pater familias'ın aile kurumu içindeki bu katı yönetici tavrı, Roma toplumunun sahip olduğu disiplin ve itaatın temelini oluşturmuş, devlet için sadık ve itaatkâr bireyler yetişmesine katkı sağlamış ve en önemlisi güçlü bir imparatorluğun ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

- Atlan, Sabahat (2014). *Roma Tarihi'nin Ana Hatları: I. Kısım Cumhuriyet Devri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Ayiter, Kudret (1963). *Roma Hukuku Dersleri Aile Hukuku*, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Barrow, H. Reginald (2002). *Romalılar*, (Çev: Ender Gürol), İstanbul, İz Yayıncılık.
- Bauman, Richard A. (2000). *Human Rights in Ancient Rome*, London, Routledge Taylor&Francis Group Press.
- Blanck, Horst (1999). *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, (Çev: İslam Tanrıktut), Arion Yayınevi.
- Brian, Williams (2002). *Ancient Roman Homes*, London, Heinemann Published.
- Brian, Williams (2003). *Ancient Roman Women*, Chicago, Reed Educational&Professional Published.
- Charlotte, Hurdman (2003). *Ancient World: Illustrated History Encyclopedia*, London, Lorenz Bokks Pupliching.
- Cline, H. Eric (2017). *Antikçağ İmparatorlukları: Mezopotamya'dan İslamiyet'in Doğuşuna*, (Çev: Ekin Duru), İstanbul, Say Yayınları.

A. GÖZLÜ, D. YILMAZCAN

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 232-244 (Atıf için/To cite).

Demircioğlu, Halil (2011). *Roma Tarihi: I. Cilt: Cumhuriyet*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Dixon, Suzanne (1992). *The Roman Family*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press.

Doğancı, Kamil-Kocakuşak Fulya (2014). Eski Roma Ailesinde “Pater Familias” ve “Patria Potestas” Kavramları, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 27, ss. 233-250.

Fagan, G. Garret (1999). *The History of Ancient Rome*, USA, Great Courses Pablished.

Freeman, Charles (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara, Dost Kitabevi.

Gözlü, Ahmet (2018). *Krallık Devrinde (MÖ. 753-MÖ. 509) Populus Romanus'un (Roma Halkının) Sosyal ve Politik Yapısı*, Türk Tarihine Dair Yazılar III, Ankara, Gece Kitabevi.

Gray, Christopher Berry (1999). *The Philosophy of Law An Encyclopedia*, Volume: II, New York&London, Garland Publishing.

İplikçioğlu, Bülent (2011). *Hellen ve Roma Tarihi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Karadeniz-Çelebican, Özcan (1997). *Roma Hukuku: Tarihi Giriş-Kaynaklar -Genel Kavramlar-Şahsın Hukuku-Hakların Korunması*, Ankara, Ankara Ün. Hukuk Fak. Yayınları.

Kelly, Hannah (2014). *All About History Ancient Rome*, London, Imagine PUBLISHING.

Kops, Deborah (2014). *Discover Ancient Rome*, USA, Enslow Publishers.

Köksal, Onur (2011). Bir Kültürel Liderlik Paradoksu: Paternalizm, *MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, ss. 101-122.

Mellor, Ronald (2004). *The Ancient Roman World*, New York, Oxford University Press.

Nardo, Don (2004). *Living in Ancient Rome*, New York, Greenhaven Press.

A. GÖZLÜ, D. YILMAZCAN

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 232-244 (Atıf için/To cite).

Nazmi, Özçelik (2002). *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara, Nobel Yayınları.

Özlem, Söğütü Erişgin (2013). Roma Toplumunda Kadının Konumu, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, ss. 1-31.

Pugliese, Giovanni (1957). Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış, (Çev: Ziya Umur), *İstanbul Hukuk Mecmuası Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1-4, ss. 339-349.

Reyhan, Esmâ-Cengiz B. Tülin (2015). *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, Ankara, Grafiker Yayınları.

Rodgers, Nigel (2007). *Ancient Rome*, London, Hermes House Publisher.

Roux, Patrick (2017). *Roma İmparatorluğu*, (Çev: İsmail Yerguz), Ankara, Dost Kitabevi.

Sill, David L. (1968). *International Encyclopedia of the Social Sciences*, USA, The Macmillan Company & The Free Press.

Tekin, Oğuz (2008). *Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Umur, Ziya (1984). *Roma Hukuku: Tarihi Giriş-Kaynaklar-Umumi Mefhumlar-Hakların Himayesi*, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Walbank, F. B., (1989). *The Cambridge Ancient History: The Rise of Rome to 220 B.C. Vol: II*, USA, Cambridge University Press.

Görsel 1: https://www.wikiwand.com/pt/Educa%C3%A7%C3%A3o_narom_aantiga

Görsel 2: <https://www.alamy.it/antica-romana-rilievo-funebre-orangepro-ve-nce-francia-image9945143.html>

ÇOKKÜLTÜRLÜ SINIF ORTAMI VE AİDİYET¹

Hasan BOZKAYA²

Öz

İnsanların birlikte yaşama istekleri birbirlerine olan ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Ülkemizin maruz kaldığı yoğun göç ve bunun bir sonucu olarak meydana gelen sosyal değişimden dolayı, Sınıf mevcutlarında farklı kültürlerden gelen öğrenciler de görülebilmektedir. Göçmen çocukların da eğitsel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, okullarda diğer çocuklarla beraber eğitim görmeleri gerekir. Bu durum çokkültürlülük ve aidiyet kavramları arasındaki ilişkinin ele alınmasını ve bu kavramların yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla bu araştırmanın amacı Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından göçmen öğrencilerin kendilerini ait hissedebilecekleri çokkültürlü sınıf ortamlarının oluşturulmasına yönelik yayınlamış olan çeşitli belgelerdeki ifadelerin incelenmesidir. Nitel olarak tasarlanan bu çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çokkültürlü sınıf ortamının oluşturulması ve aidiyet ile ilgili MEB'in 2010 yılından bugüne kadar yaptığı çalışmalar yıllara göre incelenmiştir. Veriler içerik analizi ile elde edilmiş ve yorumlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, MEB'in Geçici Eğitim Merkezleri (GEM), Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PICTES) ve Yabancı Öğrenci Bilgi Sistemi (YÖBİS) gibi kapsamlı çalışmalar yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte bu sınıflardaki eğitimin başarılı olabilmesi için de bu sınıflarda bulunan göçmen öğrencilerin

¹ Bu makale daha önce Hatay'da 03-06 Eylül 2020 düzenlenen XIII. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sunulan "Çokkültürlü Sınıf Ortamı ve Aidiyet" adlı bildirinin geliştirilmiş halidir.

² Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, bozkayahasan75@hotmail.com. Orcid Id: 0000- 0003-1272-0921.

H. BOZKAYA

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October 2020): 245-271 (Atıf için/To cite).

buldukları ortamlara (sınıf, okul) aidiyet duymalarının önemli olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Entegrasyon, Çokkültürlülük, Aidiyet, Milli Eğitim Bakanlığı

MULTICULTURAL CLASSROOM ENVIRONMENT AND BELONGING

Hasan BOZKAYA

Abstract

People's desire to live together stems from their needs for each other. Due to the intense immigration that our country is exposed to and the social change that has occurred as a result, students from different cultures can be seen in the classroom. In order to meet the educational needs of immigrant children, they should be educated in schools with other children. This situation necessitates the consideration of the relationship between the concepts of multiculturalism and belonging and the reinterpretation of these concepts. Therefore, the purpose of this research is to examine the statements in various documents published by the Ministry of National Education (MEB) for the creation of multicultural classroom environments in which immigrant students can feel themselves belonging. Document analysis method was used in this qualitatively designed study. The studies conducted by the Ministry of National Education since 2010 on the creation of a multicultural classroom environment and belonging have been analyzed over the years. The data were obtained and interpreted by content analysis. According to the results obtained, it is seen that MEB is conducting comprehensive studies such as Temporary Education Centers (GEM), Support for the Integration of Syrian Children into Turkish Education System Project (PICTES) and Foreign Student Information System (YÖBİS). However, in order for the education in these classes to be successful, it is important that immigrant students in these classes feel belonging to the environment (class, school) they live in.

Keywords: Migration, Immigrant, Integration, Multiculturalism, Belonging, Ministry of Education

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti (T.C.), topraklarında yaşayan herkese kendi kültürünü yaşayabilme ve kendi anadilinde eğitim alma olanağı veren bir imparatorluğun varisidir. Ancak ulus devlet anlayışı üzerine kurulan T.C. eğitimde de bu anlayışı benimsemiştir. Günümüzde ulus devlet ideolojilerinin zayıfladığı ve homojen bir kültüre sahip ulus oluşturma amacı taşıyan eğitim anlayışları sorgulanmaktadır. Aynı zamanda devletler farklı kültürlerin bir arda olmasını zenginlik olarak görmektedirler. (Kymlicka, 2006, s. 453-519). Çağımızda küreselleşme ve göç hareketleri çokkültürlü toplumların oluşmasına ve gittikçe daha çok görünür hale gelmesine sebep olmaktadır.

Türkiye, 2011 yılından itibaren yoğun göç nedeniyle “açık kapı politikası” uygulamaya başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak göçmenlerin kültürlerine duyarlı bir eğitim anlayışını da benimsediği görülmektedir. 2011 yılından sonra yaşanan bu yoğun göçler ve buna bağlı olarak meydana gelen sosyal dönüşüm ve değişimler; Çokkültürlülük ve aidiyet kavramlarını gündeme getirmiş ve çok boyutlu olarak tartışmaya açmıştır. Çokkültürlü sınıf ortamındaki eğitimin başarısı için göçmen çocukların o sınıfa dair bir aidiyet hissetmeleri gerektiği düşünülmektedir. Bu aidiyet duygusu göçmen çocukların, kendi geçmişlerini (tarihlerini) öğrenme, coğrafyalarını tanıma ve bilme, edebiyatlarını, müziklerini, dillerini öğrenme, politik ve sosyal yaşamda kendi kimlikleri ile yer alma haklarının ellerinden alınması anlamına gelmemektedir. Göçmen çocukların eğitim gereksinimlerinin giderilmesi, yeni bir ülke, sosyal hayat ve onun kuralları, yeni bir vatandaşlığa hazır olma ve bütünleşme anlamı ile değerlendirilmez. Bu yüzden öncelikli olarak, eğitim kurumlarında, farklı bir kültür ve aile ortamından gelen bu çocuklara karşı duyarlı olunmalıdır.

Çokkültürlük

Küreselleşme ve savaşların neden olduğu toplumsal değişimler, sosyal ilişkilere uluslararası boyut kazandırmıştır. Hem ülkeler hem de insanlar arasındaki kültürel etkileşimlerin tüm dünyada çokkültürlü yaşamı bir mecburiyet haline getirmiştir. Çok kültürlülük, yeni toplulukların kültürü ile mevcut kültürün etkileşimidir. İnsan kimliğinin oluşmasında önemli bir yeri olan kültür, yapısında bireye has değerleri, bireyler arasındaki karşılıklı etkileri, maddi ve manevi her türlü eser ve ürünleri barındıran bir öğedir (Ergin & Ermeğan, 2011, s. 1756).

Göçmenlerin uyumuna yönelik dünyada öne çıkan politikalar asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürlülük olarak ifade edilebilir.

Asimilasyon, göçmenlerin kendi kültür ve kimliklerinin egemen kültür içerisinde erimesidir. Bu politikalar 1960'lara kadar etkisini sürdürmüştür. Fakat bu dönemde insan hakları söylemlerinin artmasıyla asimilasyon yerini entegrasyon politikalarına bırakmıştır. Türkçede bütünleşme ve uyum olarak karşılığı olan *entegrasyon* ise göçmenlerin kendi kültür ve kimliklerinden vazgeçmeden ev sahibi toplumla uyumu olarak ifade edilebilir. Asimilasyon ve entegrasyondan politikalarından sonra ise günümüzde çokkültürlülük politikaları izlenmektedir. *Çokkültürlülük* göçmenlerin kendi kültür ve kimliklerinden taviz vermeden sistem içerisinde eşit haklarla yer alabilmeleri şeklinde tanımlanabilir (Çağlar & Onay, 2015, s. 45-55). İnsanların tarih boyunca değişik sebeplerle ülkelerini terk ederek değişik coğrafyalara göç ettikleri bilinmektedir. Türkiye gerek coğrafi konumu, gerekse stratejik, kültürel ve siyasî konumlarından ötürü tarihsel süreç içerisinde ciddi göç akınlarıyla karşılaşan bir ülkedir. Türkiye'nin yer aldığı coğrafi bölgede devam eden siyasî istikrarsızlıklar, iç karışıklıklar ve savaşlar Türkiye'ye yönelik göçü teşvik eden önemli etkenler olarak ortaya çıkmaktadır (MEB, 2014, s. 1). Özellikle de komşumuz olan ülkelerde meydana gelen karışıklıklar ve iç savaşlar ülkemize yapılan göçü hızlandırmıştır.

Çokkültürlü Sınıf Ortamı

Çok kültürlü eğitim anlayışı tüm kültürel çeşitlilikleri içinde barındıran ve eğitimin bu kültürel farklılıkları da kapsamaya gerektiğini savunan bir yaklaşımdır (Gezer & Şahin, 2017, s. 175). Bu yüzden çokkültürlü eğitim bir fikir, bir eğitim reformu ve bir süreçtir (Cırık, 2008, s. 29). İnsanın bireysel gelişimi ile de yakından alakalı olan çokkültürlülük yaklaşımı, bireyin toplumsal hayatının yanı sıra okul hayatını da etkilemektedir. Bu yaklaşım, eğitimde fırsat eşitliğini de beraberinde getirecek, göçmenlerin kendi etnik kültürlerini koruyabilmeleri ve devam ettirebilmelerine olanak sağlayacaktır. Burada önemli olan, bu yaklaşımın başarısı; göçmenlerin geldikleri toplumun kültürünü kabullenebilmelerine bağlıdır. Bu yüzden eğitim planlamalarında göçmenlerin sosyal uyumları için gereklidir (Polat & Kılıç, 2013, s. 362). İnsanların ihtiyaçları onların başkalarıyla birlikte yaşamalarını gerekli kılmaktadır. "Birlikte yaşamak", insanların diğer insanlarla kurduğu sosyal ilişkinin sürekliliğini ifade etmek için kullanılmaktadır (Ergun, 2000, s. 60). Farklılıkları ne olursa olsun herkesin kendini geliştirebilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için eğitim hakkına sahip olması önemlidir. Bunun için göçmen çocuklar devlet okullarında yaşlılarıyla beraber daha iyi ve nitelikli bir eğitim aldıklarında, bu onların farklılığa dair hem kişisel hem de genel anlamda olumlu bir tavır geliştirmelerini sağlayacaktır. Eğitim sistemi açısından değerlendirilen "çokkültürlü sınıf ortamı" göçmen öğrencilerin eğitim sistemine dâhil edilmeleriyle oluşmuş olacaktır. Bu da

eğitim sistemindeki kültürel çeşitliliği arttıracaktır (Sakız, 2016, s. 72). Artan göçle birlikte Türkiye’de her geçen gün çokkültürlü eğitime olan ihtiyacın arttığı da görülmektedir (Bulut & Sarıçam, 2017, s. 18).

Çokkültürlü Eğitim Modelleri

Ülkeden ülkeye uygulanan çokkültürlü eğitim modelleri incelemeye alındığında dört temel model karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; geçiş modeli, idame modeli, zenginleştirici model ve kapsayıcı eğitim modelidir. Bu modellerden ilk üçünde farklı dildeki öğrenciler eğitime ayrı sınıflarda ve anadillerinde başlarken kapsayıcı eğitim modelinde aynı sınıfta ve resmi dille eğitime başlarlar. Fakat kapsayıcı eğitim modelinde dilleri farklı olan öğrencilerin taleplerine önem verilir. Egemen dile anadilden geçişin uzun süreye yayıldığı eğitimlerde göçmen öğrencilerin daha başarılı oldukları gözlemlenmektedir. İki dille eğitim yapılan modellerin tamamında egemen dile geçiş sağlanır (Kaya & Aydın, 2014, s. 63).

Geçiş Eğitim Modeli

Anadilinde eğitime başlayan göçmen öğrencilerinin, bu eğitim modelinde kısa bir sürede egemen dile geçmeleri amaçlanmaktadır. Egemen dile geçişi kolaylaştırmak için ilk sınıflarda anadilde eğitim de söz konusudur. Fakat eğitimin ileriki dönemleri egemen dile devam eder. Bu modelde egemen dile hâkim olan öğrencilerin göçmen öğrencilere göre daha başarılı oldukları görülmektedir (Kaya & Aydın, 2014, s. 58-60).

İdame Eğitim Modeli

Bu eğitim modelinde göçmen öğrencinin anadille birlikte kültürünün de güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Temel eğitiminde en az yarısı anadilde yapılmaktadır. Egemen dile geçişin daha uzun süreye yayıldığı bu modelde göçmen öğrencinin hem anadiline hâkim olması hem de temel eğitimde daha başarılı olması istenmektedir (Kaya & Aydın, 2014, s. 61).

Zenginleştirici Eğitim Model

Bu eğitim modelinde ise amaç göçmenlerin dilinin sadece korunması değil tüm topluma yaygınlaştırılmasıdır. Egemen dile mensup birisinin göçmen dilini öğrenmesi için olanaklar sağlanır. Birbirlerinin dilini öğrenerek eğitim alması sağlanan toplumun, çokkültürlülüğü kabul etmesi böylece kolaylaşacaktır (Kaya & Aydın, 2014, s. 66).

Kapsayıcı Eğitim Modeli

Kapsayıcı eğitim modelinde farklı ihtiyaçları olan göçmen öğrencilere bu ihtiyaçlarına uygun eğitim verilerek ayrımcılığın azaltılması hedeflenmektedir. Anadili egemen dilden farklı olan göçmen öğrencilere ayrı sınıflar oluşturulmaz. Bu eğitim modelinde göçmen öğrencilerin kültürel istekleri de bir ihtiyaç olarak değerlendirildiğinden bu eğitim modeline dâhil edilmiştir. Bu eğitim modelinde göçmen öğrenciler okulun gerekliliklerine göre değil, okullar göçmen öğrencilerin sosyal, duygusal, fiziksel ve kültürel ihtiyaçlarına göre uyarlanır (Öztürk, Tepetaş Cengiz, Köksal, & İrez, 2017, s. 16).

Türkiye’deki Çokkültürlü Eğitim Uygulamaları

İstanbul ve Anadolu toprakları tarih boyunca göçmen, sığınmacı ve zorda olan insanlar için daima güvenli bir liman olmuştur. Özellikle, Osmanlı devletinin daha önce hâkim olduğu coğrafyadan gelenlere, ekonomik olarak zor durumda olsalar bile, önce Osmanlı Devleti sonra da Türkiye Cumhuriyeti sahip çıkmıştır (Seydi, 2014, s. 269). Bunun sebebi ise; İslam dininin “muhtaç” insanlara bakışıdır. İslam dini muhtaçları “özel bir statüde” tutarak sorumluluklarını diğer insanlara yüklemiştir. Dinimiz yetimleri, fakirleri, düşkünlere, yolda/darda kalanları “ihtiyaç sahipleri” olarak nitelemiştir. Kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim’de ihtiyaç sahiplerinin sorumluluğu kesin olarak diğer insanlara yüklenmiştir. “İnfak etmeyenler, altını gümüşü yığanlar, yetimin başını okşamayanlar, yetime el uzatmayanlar, zenginliğini hak yolunda harcamayanlar, ...” biçiminde farklı ayetlerdeki uyarılar açıkça bu durumu ortaya koymaktadır. Ayrıca yardım edenlerin samimiyetinin önemi de Kur’an-ı Kerim’de belirtilmiştir. İnsan Suresi’nin sekizinci ayetinde “düşküne, yetime, esire, seve seve yemek yedirirler” buyurularak, infakta gönüllülük ve coşkunun önemi vurgulanmaktadır. Benzer biçimde peygamber efendimiz Hz. Muhammed (SAV)’in de “komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi şerifi, ihtiyaç sahiplerinin sorumluluğunu üstlenmeyi Müslüman olmanın şartlarından biri olarak göstermektedir (Öztürk, v.d., 2017, s. 31). Ülkemizdeki çokkültürlü eğitim uygulamalarının 2010 yılından bu yana bu felsefeye uygun olarak yürütüldüğü görülmektedir. Başlangıçta göçmenlere yönelik tüm politikalar, kısa süre kalacakları düşünülerek acil insani yardım şeklinde olmuştur. Bu nedenle uzun vadeli politikalar üretilmemiştir. Fakat sığınma süresinin öngörülenden fazla olması, eğitim konusunun en kısa sürede ve en verimli şekilde çözülmesi gereken bir ihtiyaç haline getirmiştir. İç savaşın başladığı 2011 yılı Mart ayından itibaren Suriye’deki okulların çoğunun kapanması sebebiyle Suriyeli çocuklar için Türkiye’ye gelmeden önce de eğitimsiz

geçen bir zaman olmuştur (Seydi, 2014, s. 267-268). Türkiye, dini ve ahlaki sorumlulukları doğrultusunda yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla çokkültürlü bir eğitim planlaması yapmıştır (Öztürk, v.d., 2017, s. 27).

Aidiyet

Aidiyet kavramı sözcük anlamı olarak ilişkinlik, ilgi, (TDK, 2020) ait olma hali, mensup olma, anlamlarında kullanılmaktadır. Temel bir insan güdüsü olarak ifade edilen aidiyet, insanlar arası ilişkilerin kurulması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir olmasında işlevsel bir istektir (Baumeister & Leary, 1995, s. 501). Fakat aidiyet kavramsal olarak insan ve toplum arasındaki durağan ve organik bir ait olma durumu olarak algılanmamalıdır. İlkel topluluklarda antropolojik ve psikolojik açıdan yapılan araştırmalar, bireylerin sosyal deneyimlerinin aidiyet üzerinde belirleyici bir rol oynadığına dair önemli bulgular ortaya çıkarmıştır. Buna göre bu topluluklardaki insanlar için, yerleşik düzene geçme, gıda güvenliğini sağlama, barınma, yırtıcı hayvanlara karşı kendini savunma ve diğer topluluklardaki insanların zararlı eylemlerine karşı koyabilme gibi hayati aktivitelerini gerçekleştirebilme, işbirliği ve uyumun hâkim olduğu bir grubun içinde olmanın bir avantaj olarak görülmesi gibi faktörlerin aidiyet kavramının ortaya çıkış sürecinde etkili olduğu söylenebilir. Bu topluluklarda bir gruba ait olmanın büyük bir önem arz etmesi ise insanlar arası ilişkilerin sistemli ve uyumlu bir şekilde devamını sağlayarak, grup içi denetimde etkili bir içsel mekanizmanın oluşumuna sebep olmaktadır. İnsanlar herhangi bir grup ya da topluluğa bağlı olmadıklarında ne kadar zorlu bir yaşam mücadelesine girebileceklerini; aynı zamanda bir grup ya da topluluğa bağlı olduklarında ise yaşamlarının ne kadar kolaylaşacağını ve mutlu olacaklarının farkındadırlar. Bu farkındalık grup ya da toplumlarda, insanların işlerine yol gösterecek ve onların mutluluğunu ve güvenliğini sağlayacak, bu içsel mekanizmayı ortaya çıkardığı söylenebilir (Baumeister & Leary, 1995, s. 499). Ayrıca ilkel topluluklardan bugüne kadar insanın temel ihtiyaçlarından biri olan aidiyet, “değer verilen ve önemli bir ilişkiyi, uzun süreli devam ettirme isteği” olarak da tanımlanabilir (Tellefsen & Thomas, 2005, s. 24). Aidiyet kavramı insanın kendi kendini ne şekilde konumlandırıp anlamlandırdığına bağlı olarak insanlara, nesnelere, yaşanan yere, komşuluk ilişkilerine, kültüre, siyasete, çeşitli sosyal tabakalara ve etnik kökene göre oluşturulabilen akışkan bir kavram olarak nitelendirilmelidir. Çünkü insanların bazen benzer çatılar altında buluşmalarını sağlarken, bazen de sanki bir turnusol kâğıdı vazifesi görerek bizi “öteki”lerden ayırabilmektedir. Ayrıca aidiyet kapsamında insanın kimliği oluşurken “ben

kimim?” sorusu kadar “ben kim değilim?” sorusu da ehemmiyet kazanmaktadır. Diğer yandan aidiyet bir eklemleme, çıkarılma ya da bütünleşmeye yönelik bir zaman dilimi olarak da tanımlanabilmektedir (Sözer, 2019, s. 29). “Bağlılık” ve “kimlik” kavramları da aidiyetin alt boyutları olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bağlılık açısından aidiyet kavramı duygusal ve mekânsal boyutta insanın neye, nasıl ve nereye ait olduğunu ifade ederken bir diğer yandan da insanın hangi duygu inanç, siyasi yönelim ve kim olduğundan da etkilenmektedir. Doğumu aracılığıyla insanın bir aile, topluluk ve toplumsal düzene mensubiyeti başlamaktadır. Böylece oluşmaya başlayan aidiyet kavramı; daha sonraları bir zorunluluk veya bir tercih olabilecek konuma gelmektedir. Kişisel olarak değerlendirildiğinde ise deneyimler, inançlar, mekânlar, kültürler, hazır bulunuşluk düzeyi ve bakış açısı, gibi unsurlar aidiyet kavramının iskeletini oluşturduğu için aidiyete ilişkin ortak bir tanımlama veya genelleme yapmak mümkün görünmemektedir. Son zamanlarda ise sosyolojik olarak ele alınan aidiyet kavramlarının göç ekseninde tartışıldığı görülmektedir. Aidiyet kavramı göçmenler açısından ele alındığında ise öncelikle olarak kimlik boyutunun ön plana çıktığı söylenebilir. Kimlik oluşumu göçmenler açısından kritik öneme sahiptir. “Kimlik, insanın kendisi ile diğeri arasındaki farklılaşma ve özdeşleşmelerden yola çıkarak inşa edilir” (Bilgin, 2007, s. 95). Kimlik ve aidiyet kavramları sadece geçmişten gelen mutlak ve değişmez öğelerle değil, geleceğe yönelik bir takım hedeflerle birlikte içerisinde bulunan kültürel etkileşimle birlikte inşa edilir. Göçmenlerin topluma uyum süreçlerinde aidiyet ve kimlik konusunda belirli zorluklar yaşadıkları söylenebilir. “Kimlik”, ayrıca sahip olduğu içeriğin sağlamlığına, güçlülüğüne ve belirginliğine göre insanların toplum içinde kişisel olarak veya farklı toplumlarla olan ilişkilerinde yönlendirici veya kısıtlayıcı bir rol oynayabilmektedir. Bu yüzden, toplumsal bütünleşme süreçlerinde etkili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni karşılaştığı toplumda toplumsal bir kimliğe sahip olmayan göçmenler çoğu zaman parçalanmış kimlikler üzerinden çok sayıda kişisel ve toplumsal soruna neden olmaktadır. Bu durum çoğunlukla köklerinden kopmadan yeni geldiği toplumda kendi kimliğini inşa eden insanlar değil, kendisine dışarıdan kimliği giydirilmiş; kabul edilme ile reddedilme çizgileri ve kültürel katılık arasında sıkışan göçmen kimliklerini meydana getirmektedir (Yıldız, 2007, s. 16).

Dolayısıyla çokkültürlü sınıf ortamı ve aidiyet ile ilgili yapılan araştırmalarda Türkiye’de çokkültürlü eğitim ve çokkültürlü eğitimde öğretmen yeterlilikleri (Polat & Kılıç, 2013), çokkültürlü eğitim ve Türkiye: mevcut durum, beklentiler, olasılıklar (Arslan, 2016), çokkültürlü eğitim: öğretmen eğitimi ile ilgili yaklaşımlar (Acar-Çiftçi, 2019), çokkültürlü eğitim, kültürlerarası eğitim ve kültürel değerlere duyarlı eğitime ilişkin

kavramsal bir inceleme (Nayir & Sarıdaş, 2020), göç-aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model: Berlin / Kreuzberg örneği (İlgın & Hacıhasanoğlu, 2006), birey-çevre uyumu, aidiyet duygusu, akademik doyum ve akademik başarı arasındaki ilişkilerin analizi (Duru & Balkıs, 2015), liseli ergenlerde okula aidiyet duygusu: umutsuzluk ve yalnızlık ile ilişkileri (Altınsoy & Karakaya-Özyer, 2018), vb. çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Eğitim, toplumdaki tüm bireylerin rahatlıkla yararlanabilecekleri bir haktır. Çokkültürlü sınıf ortamı, göçmen çocukların kendilerini yaparak, yaşayarak, deneyerek, buldukları topluma ait hissedebilecekleri şekilde hazırlanmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Farklı kültürlerden çocukların ayrımcılığa en çok maruz kaldıkları alanlardan birinin de eğitim olduğu unutulmamalıdır.

Bu araştırmada “MEB tarafından göçmen öğrencilerin kendilerini ait hissedebilecekleri çokkültürlü sınıf ortamlarının oluşturulmasına yönelik hangi belgeleri yayımlamıştır?” ana problemine ve aşağıdaki alt probleme cevap aranmaktadır:

Milli Eğitim Bakanlığının göçmen öğrencilere yönelik çokkültürlü sınıf ortamı ve aidiyet ile ilgili pratikleri nelerdir?

Yöntem

Nitel olarak tasarlanan bu araştırmada doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda dokümanlar önemli bilgi kaynaklarıdır. Hangi dokümanların veri kaynağı olarak kullanılacağı bu analiz türünde araştırmanın problemine göre belirlenmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 218). Buna göre Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2010 yılından bugüne kadar yaptığı çalışmalara yönelik konu ile ilgili yayınlanan resmi belgeler doküman incelemesine konu olmuştur. Sosyal bilimlerde gerekli ve kullanışlı dokümanlar incelenirken araştırma yapanların çok dikkatli ve hayal güçlerinin engin olması gerekir. Çünkü bazen hiç beklenmedik veya umulmadık bir belgeden yararlı bilgiler elde edilebilir (Duverger, 2002, s. 96-97, Merriam, 2013, s. 142). Araştırma konusu doğrultusunda, MEB'in yayınlamış olduğu resmi belgeler ile yayınlanmış olan makaleler dikkatli bir şekilde incelenmiştir.

Yazılı metinlerin ve belgelerin düzenlenmiş doküman olmaları araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğine katkı sağlayan önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Resmi yazı, genelge, yönetmelik, dergi ve kitaplar doküman incelemesine konu olabilmektedir. Ülkemizde çokkültürlü eğitim hakkında MEB'in yayınladığı resmi belgeler ile bu konuya dair araştırmalardan zengin veri kaynakları elde edilerek, araştırmanın inanılabilirliğine katkı

sağlanmıştır. Yazılı materyallerin günümüzde çok olması, araştırmacıya geniş bir örneklem oluşturma fırsatı sağlamaktadır. Böylece örneklemin dar kapsamından kaynaklanan ve nitel araştırmaların en önemli sınırlılıklardan olan “genelleme” sorunu azda olsa çözülebilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 220). Bu amaçla internet üzerinden yapılan araştırmalarda özellikle konu ile alakalı resmi siteler üzerinden çeşitli kaynaklara ulaşılmıştır. Sonuç olarak ilgili literatür ve bu çalışmanın doğası dikkate alındığında araştırma için seçilen bu yöntemin uygun olacağı düşünülmektedir.

Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmada hangi dokümanlara ihtiyaç duyulacağı, bunların nereden temin edebileceği gibi soruları araştırmacının doküman incelemesine karar vermeden önce kendisine sorması gereken sorulardır. Bu sorular araştırma problemi için ne tür dokümanlara ihtiyaç duyulacağı hakkında araştırmacıya bilgi verecektir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 223-224). Araştırmanın verileri Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2010 yılından bugüne kadar yaptığı çalışmalar incelenerek elde edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizindeki amaç, toplanan tüm verileri açıklayabilecek kavram ya da ilişkilere ulaşmaktır. Böylece veriler tanımlanır ve içerisinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 230). Çalışma kapsamında toplanan tüm verilerin içerik analizine tabi tutulmasından sonra araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği için dokümanlardan elde edilen metinsel veriler farklı iki uzman tarafından ayrı ayrı incelenmiş ve bu uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Sınırlılıklar

Araştırmada, MEB'in yayınlamış olduğu belgelere elektronik kaynaklar üzerinden ve kamuoyuna açık olan kısımlarına ulaşılmıştır. Dolayısıyla incelemeler bu yolla ulaşılabilen belgeler ile sınırlıdır.

Bulgular

16 Ağustos 2010 Tarihli Yabancı Uyruklu Öğrenciler Başlıklı 2010/48 Sayılı Genelge (Mülga)³

Bu genelgede, yapılan ve yürütülmekte olan bütün çalışmaların amacı;

³ Yabancı Uyruklu Öğrenciler - Genelge 2010/48 - 25.01.2018 tarih ve 1802825 sayılı yazı ile yürürlükten kaldırılmıştır.

ülkemiz eğitim imkânlarının kaliteli ve istenilen seviyeye yükseltilmesi ve öğrenim çağında bulunanların, ilgili mevzuatı doğrultusunda bu imkânlardan yararlandırılmalarının sağlanmasıdır. Vatansız, sığınmacı/mülteci ve sığınma/iltica başvuru sahibi durumundaki yabancı uyrukluların kayıt-kabullerinde öğrenim vizesi istenmeyecek, ancak bunların, emniyet makamlarınca kendilerine ve veli veya vasilerine verilen en az altı ay süreli ikamet izinlerinin bulunması şartı aranacaktır (MEB, 2010) hükmü yer almaktadır. Göçmenlere yönelik yapılan çokkültürlü eğitim çalışmalarının, 2010 yılında gündemde çok az yer bulabildiği görülmektedir. Ayrıca oturma izni şartına bağlanmış durumdadır. Bunun sebebi ise göç yolları üzerindeki ülkemizin bu dönemde göçmenler tarafından daha çok geçiş ülkesi olarak kullanılmasından dolayı göçmen öğrencilerin sayısının çok az olmasıyla açıklanabilir.

15 Mart 2011 Millî Eğitim Bakanlığı Denklik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik

05.03.2004 tarihli ve 25393 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Denklik Yönetmeliğinin 16. Maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

MADDE 16 – Savaş ve benzeri nedenlerle belgelerini ibraz edemeyenler için;

- a) İlköğretimde Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji,
- b) Genel ortaöğretimde Dil ve Anlatım, Matematik, Fen Bilimleri (Fizik, Kimya, Biyoloji),
- c) Meslekî ve teknik ortaöğretimde Dil ve Anlatım, alan/dal,
- ç) İmam hatip liselerinde Dil ve Anlatım, meslek,
- d) Güzel sanatlar ve spor liselerinde ortak genel kültür dersleri dışındaki ortak dersler ile Dil ve Anlatım derslerinden millî eğitim müdürlüğünce belirlenen okul veya okullarda, okul müdürünün başkanlığında ilgili derslerin öğretmenlerinden kurulan komisyonca yazılı, sözlü ve uygulamalı olarak seviye tespit sınavı yapılır. Okul yönetimince sınava girilen derslerden alınan puanlar, sınav tarihi ve okulun adının yer aldığı bir belge düzenlenerek millî eğitim müdürlüğüne gönderilir (Resmî Gazete, 2011).

2011 yılı Mart ve Nisan aylarında Suriyeden ÷lkemize başlayan yoğun göçün hemen başında bu değişiklik yapılmıştır. MEB tarafından, iç savaştan apar topar ÷lkemize sığınan göçmen çocukların denklik işlemlerinde bir mağduriyet yaşamamaları için böyle bir değişikliğin yapıldığı söylenebilir. Bu değişiklik yapılmamış olsaydı, canını zor kurtarıp ÷lkemize sığınan göçmen çocukların çoğu bu belgeleri ibraz edemeyecekleri için okula devam edememiş olacaktardı. Bu değişiklikle doğabilecek sorunların önüne geçildiği söylenebilir.

Geçici Eğitim Merkezlerinin Kurulması (2011)

2011 yılından sonra Türkiye'ye kitlesel olarak göç eden Suriyelilerin başlangıçta geçici oldukları düşünöldüğünden, çocukların eğitimlerine yönelik politika geliştirilmesi de gecikmiştir. Sivil toplum kuruluşları eliyle ve kısa bir süre için olacağı düşünölen Geçici Eğitim Merkezleri kurulmuştur. Göçmenlerin yoğun oldukları yerlerde binalar kiralanarak hukuki alt yapısı olmayan bu okullar kurulmuştur. Bu okulların 2014/21 sayılı MEB genelgesiyle de hukuki alt yapısı tamamlanmıştır. Bundan sonra ise göçmen çocuklar sistematik olarak Türk eğitim sistemine entegre edilmeye başlanmıştır. Bu çocuklara öncelikle Türkiye öğretim programına göre Arapça eğitim verilmiş, bu eğitim çocukların Türk okullarına kayıt olmalarını ve diploma almalarını kapsayacak şekilde tasarlanmamış, sadece çocukların ÷lkelerine döndüklerinde eğitime uyum konusunda sorun yaşamamaları (Özer, Komsuoğlu, & Ateşok, 2016, s. 91-92) ve eğitim-öğretim yıl kaybı yaşamamaları amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu politikalar sadece kamp içinde ikamet eden çocukları kapsamış olup, kamp dışında ikamet eden çocuklara yönelik çalışma yürütölmemiştir. Geçici eğitim merkezlerinde 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Türkiye öğretim programı Arapça olarak okutulmuş (Seydi, 2014, s. 275), 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren ise gözden geçirilerek yenilenen Suriye öğretim programı uygulanmaya başlamıştır. Yenilenirken okutulan eğitim materyallerinin içerisinden bulunan aykırı ve yanlış bilgi ve fotoğraflar ayıklanmış ve bazı coğrafi haritalar güncellenmiştir (Yavuz & Mızrak, 2016, s. 189). MEB'in bu okullarda kontrolü elinde tutmak için çalışmalar yapmaya başladığı söylenebilir.

26 Nisan 2013 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı genelgesi

2012 yılının ikinci yarısında Suriye'deki çatışmaların yoğunluk kazanması sonrasında sınırdan Türkiye'ye geçiş yapan Suriyeli sayısının artması nedeniyle ilk defa Türkiye'de bulunan Suriyeli mültecilerin ihtiyaçlarının

karşılanmasına yönelik uluslararası yardım çağırısı yapılmış ve 2013 yılı içerisinde ilk kapsamlı göç yasası çıkarılmıştır (Özer, Ateşok ve Komşuoğlu, 2016: 153). Suriye'deki çatışmaların uzayacağı ve kısa sürede barış ortamının sağlanamayacağına ilişkin anlaşılması üzerine 26 Nisan 2013 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı genelgesi ile kamp dışında yaşayan okul çağındaki Suriyeli çocuklara yönelik olarak yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve Suriyeli vatandaşlar tarafından eğitim hizmeti sunulması amacıyla oluşturulmuş olan mekânların tespit edilmesi, eksiklerin belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması (MEB, 2013a) il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerinden istenmiş ve kamp dışındaki çocukların eğitimi ile ilgili ilk kez bir girişimde bulunulmuştur. Bu genelgeyle kamp dışında da Geçici Eğiti Merkezlerinin kurulmasının önün açıldığı söylenebilir.

26 Eylül 2013 Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri Genelgesi

Kamplarda ve kentlerde ikamet eden Suriyeli çocukların eğitim ihtiyaçlarının karşılanması bir standart oluşturarak ortak hareket etmek amacıyla “26 Eylül 2013 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi” yayımlanmıştır. Bu genelgede, “Milli Eğitim Bakanlığı” kontrolünde “Suriye Ulusal Koalisyonu Yüksek Eğitim Komisyonu” tarafından Suriye öğretim programına uygun ve Arapça olarak bir eğitim programı hazırlandığı ve Suriyeli öğrencilere yönelik sürdürülen eğitim hizmetlerinin koordine ve denetiminin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütüleceği (MEB, 2013b) belirtilmiştir. Genelgede ayrıca birinci sınıfa başlayacak Suriyeli öğrencilerin Türk okullarına kayıt yaptırabilecekleri belirtilirken, lise bitirme sınavının yine Suriye Ulusal Koalisyonu Yüksek Eğitim Komisyonu tarafından yapılacağı ifade edilmiştir.

Bu genelge ile Mart-Nisan 2011'de göçmen akımının başlamasının üzerinden ancak iki buçuk sene geçtikten sonra, 2013 sonlarında kamp dışındaki Suriyelilere yönelik eğitim çalışmaları gündemde yerini alabilmiştir. MEB, 26 Eylül 2013'te yayımladığı “Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri” genelgesi ile göçmenlerin geçici olmadıklarının anlaşıldığını ve uzun süreli eğitim politikalarının üretilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bu genelge göçmenlere yönelik eğitim programının içeriğinin, MEB kontrolünde Suriye Ulusal Koalisyonu Yüksek Eğitim Komisyonu tarafından hazırlanacağını ve Türkçe öğrenmek isteyen Suriyelilere olanak sağlandığını ifade etmektedir. MEB'in bu genelgesiyle olayın daha da ciddiye alınmaya başlandığı söylenebilir.

22 Ekim 2013'te Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) yürürlüğe

MEB'in 26.09.2013 tarihindeki genelgesinden yaklaşık bir ay sonra 22 Ekim 2013'te Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) yürürlüğe konulmuştur. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)'un 91. maddesine dayanan GKY uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayanların hak ve yükümlülüklerini belirlemektedir. Bu yönetmelikle Suriyeli göçmenlere geçici koruma statüsü verilmiş ve sağlık, eğitim, çalışma, sosyal yardım ve tercümanlık hizmetleri sağlanmıştır. Eğitim hizmetleri başlığı altında göçmenlere diploma ve denklik belgelerinin verileceği ifade edilmiştir (Resmî Gazete, 2013). Bakanlığın çalışmaları Suriyeli öğrencilerin resmî ve özel okullara kayıtları önünde hiçbir engel bulunmadığı için, Türkiye'nin dört bir yanında, Türk vatandaşları ile birlikte, mevcut eğitim sistemine dâhil olarak eğitim hizmeti almaları amacıyla yaptığı görülmektedir. Bu genelgeyle göçmenlere sosyal, kültürel ve eğitim yönünden kolaylık sağlanmasını amaçlandığı söylenebilir.

23 Eylül 2014 Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri 2014/21 Sayılı Genelgesi

Bu genelgede, Türkiye'nin, coğrafi, stratejik, kültürel ve siyasî konumu sebebiyle tarihsel süreç içerisinde önemli göç akınlarına maruz kalmıştır. Artan ekonomik gücü ülkemize yönelik göç hareketleri için bir çekim unsuru oluşturmaya başlamıştır. Bulunduğu coğrafyada süren siyasî istikrarsızlıklar da, ülkemize yönelik göçü teşvik eden bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllara kadar göç hareketleri bakımından Türkiye daha çok "geçiş ülkesi" konumunda iken, ülkemizin artan ekonomik olanakları ve istikrarıyla göçmenler tarafından giderek bir "hedef ülke" olarak görüldüğü ve bu nedenle de ülkemize yönelik göçün artarak devam ettiği görülmektedir (MEB, 2014, s. 1) denilmektedir. MEB tarafından yol gösterici ve açıklayıcı düzenleme içeren bu genelgesi 2014'te yürürlüğe konmuştur. Buna göre göçmen öğrencilerin belgeleriyle, belgesi olmayanların ise sözlü veya yazılı sınav yoluyla denklik verilerek ülkemizdeki okullara kayıt yaptırılmaları olanaklı hale getirilmiştir. Ayrıca kayıt için 2010/48 sayılı genelgede istenilen ikamet izni şartı kaldırılmış yabancı tanıtma belgesi yeterli görülmüştür. Bu genelge ile göçmen öğrencilerin sene kaybını önlemek için hem barınma merkezlerinde bulunan hem de barınma merkezleri dışında bulunan Geçici Eğitim Merkezlerine GEM'lere denklik verilmesi ve bu merkezlerde Türkçe öğretilmesi kararlaştırılmıştır. Yabancı öğrencilere ders araç gereci, burs ve yatılılık imkânları da imkânlar ölçüsünde sağlanmıştır. Geçici barınma merkezlerinde buldukları ülke müfredatına göre eğitim gören yabancıların denklik işlemlerinin de sınava tabi tutularak yapılması

kararlaştırılmıştır. 2014’te göçmen öğrencilerin Arapça eğitim veren GEM’lere ya da devlet okullarına gitme hakkı da verilmiştir. Bu genelgeye göre;

➤ Suriyeli öğrencilere yönelik yürütülecek eğitim öğretim faaliyetlerinin amacı, ülkelerinde devam etmekteyken ara vermek zorunda kaldıkları eğitimleri telafi etmeye yönelik, ülkelerine veya herhangi bir üçüncü ülkeye gittikleri zaman sene kaybı yaşamamalarını sağlayacak nitelikte bir eğitim verilmesi,

➤ Yürütülecek eğitim hizmetlerinin planlanması, koordine ve kontrol edilmesinin MEB’in sorumluluğunda olması,

➤ Öğretmen ihtiyacının, o ildeki norm fazlası öğretmenlerden, yeterli olmaması durumunda şartlara uygun Arapça bilen kişilerin ders ücreti karşılığında MEB tarafından görevlendirilerek karşılanması,

➤ Geçici koruma altında olan yabancılara eğitim-öğretim hizmeti verilmesinde kayıtlı oldukları illerin esas alınması,

➤ Geçici koruma altında olan yabancılara eğitim-öğretim hizmetleri Türkiye’deki eğitim öğretim müfredatıyla çalışmayacak şekilde verilmesi

➤ Uzun dönem okula gidemeyen çocukların eğitim öğretim kaybını telafi etmek amacıyla ihtiyaç duyulması halinde eğitim öğretim dönemi dışında geçici koruma altında olan yabancılara eğitim öğretim hizmetinin verilmesi gibi kararlar da içermektedir.

Bu genelgeyle, çokkültürlü eğitim açısından çok önemli kararların alındığı, MEB’in kapsayıcı bir eğitim için gerekli olan hukuki altyapıyı da oluşturduğu söylenebilir.

Kasım 2014 Yabancı Öğrenci Bilgi İşletim Sistemi (YÖBİS)’in Devreye Alınması

2014/21 sayılı MEB genelgesiyle kurulması istenilen YÖBİS sayesinde Suriyeli öğrencilerin okula devam durumları, sınav başarıları, artık e-okul sistemine benzer bir şekilde takip edilebilecek. Milli Eğitim Bakanlığı Türkiye’de mülteci olarak bulunan Suriyeli öğrenciyi “Yabancı Öğrenci Bilgi İşletim Sistemi” ile takip edecek. Şu an Türkiye’de bulunan öğrencilerin devam devamsızlıklarını, ders başarı durumlarını e okul benzeri bir sistem kurarak takip etmeyi amaçlayan Milli Eğitim Bakanlığı önümüzdeki dönemde 200 bin öğrencinin daha okullaştırılarak YÖBİS sistemine kayıt edileceğini duyurdu. Hali hazırda Türkiye’de şu anda 1 milyon 600 bin Suriyeli yaşamlarını sürdürüyor. 8 bin civarında Suriyeli

öğrenci geçici kimlik numarası alarak akranları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türk okullarında eğitim görüyor. Suriye vatandaşlarının kaldığı kamplarda ise 73 bin dolayında öğrenci eğitimlerini sürdürüyor. Bunun yanı sıra 70 bin Suriyeli öğrenci Sivil Toplum Kuruluşları vasıtası ile geçici eğitim merkezlerinde eğitim görüyor. YÖBİS ile sınıfı bitiren öğrencilere belge verilecek. Aynı zamanda 12. sınıftan mezun olan öğrenciler orta öğretimden mezun olduklarına dair diploma alabilecek. YÖBİS Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak hizmet verecektir (Anadolu Ajansı, 2014). YÖBİS'in kurulması MEB tarafından eğitim faaliyetlerinin kayıt altına alınarak göçmen öğrenciler için daha sağlıklı planlamalar yapılmasının hedeflendiği söylenebilir.

18 Aralık 2014 Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesi Genelgesi

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91.maddesine dayanılarak hazırlanan Geçici Koruma Yönetmeliği 22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Anılan bu yönetmeliğin geçici 1. maddesi ile ülkemize 28/04/2011 tarihinden itibaren geçici koruma bulma amacıyla gelen Suriyeliler “geçici koruma” statüsüne alınmıştır. Yönetmeliğin “Geçici Korunanlara Sağlanacak Hizmetler” başlıklı altıncı bölümünün “Hizmetler” başlıklı 26. maddesinde; “Bu Yönetmelik kapsamında ilgili bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen hizmetler AFAD koordinasyonunda yürütülür” hükmüne yer verilerek geçici koruma altındaki yabancılara sunulan hizmetlerin genel koordinasyon yetki ve sorumluluğu AFAD'a verilmiştir.

V. Eğitim Hizmetleri başlığı altında geçici koruma altındaki yabancılara eğitim-öğretim hizmetleri verilmesinde kayıtlı oldukları iller esas alınır. Buna göre, geçici koruma altındaki yabancılar buldukları ilde bulunan eğitim-öğretim merkezlerinde hizmet alır. Geçici koruma altındaki yabancıların buldukları illerde, geçici koruma altındaki yabancı nüfusun yoğunluğu, eğitim-öğretim imkânları gibi hususlar değerlendirilerek geçici eğitim merkezleri kurulabilir. Geçici eğitim merkezlerinin kurulmasına ilişkin arsa tahsis talepleri Valiliklerce öncelikli olarak değerlendirilir. Geçici koruma altındaki yabancılara eğitim-öğretim hizmetleri ülkemizdeki Eğitim-öğretim müfredatıyla çalışmıyacak şekilde verilir. Eğitimde devamlılığın sağlanması amacıyla eğitim-öğretim hizmetleri ülkemizdeki eğitim-öğretim dönemlerine göre yapılır. Ancak uzun dönem okula gidemeyen çocukların eğitim-öğretim kaybını telafi etmek amacıyla ihtiyaç duyulması halinde eğitim-öğretim dönemi dışında da geçici koruma altındaki yabancılara eğitim-öğretim hizmeti verilebilir. Milli Eğitim Bakanlığı

tarafından bir sonraki eğitim-öğretim yılı için gerekli planlamaların yapılabilmesi amacıyla eğitim-öğretim yılı başlamadan 4 ay önce eğitim-öğretim hizmeti verilecek yabancı sayısı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından Milli Eğitim Bakanlığına verilir. Geçici barınma merkezleri ve merkezler dışındaki eğitim ve öğretim hizmetlerinin yürütülmesi ile ilgili iş ve işlemlerin, özellikle kurulması planlanan okulların yer seçimi, alt yapı ve çevre düzenlemesi, ihale sürecine ilişkin şartname ve ihale sözleşmesinin hazırlanması, mal ve hizmet alımı, yapım gibi işlemler, hizmetin asli sorumlusu olan Milli Eğitim Bakanlığınca yerine getirilir (AFAD, 2014). Geçici koruma altındaki yabancılara ilişkin hizmetlerin yürütülmesinin, tek merkezde toplanarak AFAD'a verilmesi, göçmen çocukların eğitim ile ilgili işlerin daha etkin ve hızlı yürütülebileceğini göstermektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı 2015–2019 Stratejik Planı

8 Eylül 2015 Tarihinde Yürürlüğe Giren Millî Eğitim Bakanlığı 2015–2019 Stratejik Planı, yasal düzenlemeler ve üst politika belgeleri ışığında hazırlanmıştır. Plan çalışmaları kapsamında, Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı birimleri ve ilgili paydaşların katılımıyla eğitim ve öğretim sistemine ilişkin sorun ve gelişim alanları belirlenmiştir. Belirlenen sorun ve gelişim alanlarına istinaden stratejik planın temel mimarisi oluşturulmuştur. Bu mimari doğrultusunda “Eğitim ve Öğretime Erişim”, “Eğitim ve Öğretimde Kalite” ile “Kurumsal Kapasite” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar altında beş yıllık stratejik amaçlar ve hedefler ile bu amaç ve hedefleri gerçekleştirecek stratejiler belirlenmiştir (MEB, 2015, s. 1). Türkiye’deki geçici koruma statüsündeki bireylerin eğitimleri her bireyin hakkı olan eğitime ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik farklılık ve dezavantajlarından etkilenmeksizin eşit ve adil şartlar altında ulaşabilmesi ve bu eğitimi tamamlayabilmesine yönelik politikalar eğitim ve öğretime erişim teması altında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme çokkültürlü eğitime verilen önemin bir göstergesidir denilebilir.

Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'nün 19/08/2016 tarihli ve 8902788 sayılı yazısı

Bu yazıya göre; ülkemizde geçici koruma kapsamında öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin 2016-2017 eğitim öğretim yılı başından itibaren imkânlar dâhilinde bakanlığımıza bağlı resmi ve özel okullara kayıtları konusunda daha kapsamlı çalışmalar yapılması planlanmaktadır. Bu planlama kapsamında;

1-Ayrım yapılmaksızın her çocuğun eğitim hakkı ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve T.C. Anayasası tarafından garanti altına

aldığından göçmenlik statüsüne bakılmaksızın ülkemizde yaşayan tüm çocukların nitelikli eğitime erişimi için gerekli tedbirler alınacaktır.

2- 2016-2017 eğitim öğretim yılında anasınıfı ve ilkökul 1. Sınıfa gidecek durumda olan Suriyeli çocukların kayıtları Bakanlığımıza bağlı okullara yapılacaktır.

3- Fiziki imkânları yeterli olan geçici eğitim merkezlerinde kurum açılması, yeterli olmayan geçici eğitim merkezlerinde ise en yakın ilkökul ile ilişkilendirilmiş sınıflar oluşturulması suretiyle, ana sınıflar ve ilkökul birinci sınıflarda Milli Eğitim Bakanlığı Müfredatına geçilecektir.

4- Öğrencilerin Türkçeyi yaşayarak öğrenmelerini teminen tüm düzeylerde Türkçe dil becerisi zayıf olan öğrencilerin sınıflara dengeli olarak dağıtılmasına özen gösterilecek, diğer akranlarıyla kaynaşmaları sağlanacaktır

(MEB, 2016) , denilmektedir.

Bu yazıyla Suriyeli öğrencilerin Türk okullarına kayıtları konusunda daha kapsamlı çalışmalar yürütülmesinin amaçlanmıştır. Eğitim personelinin farkındalığının artırılmasına yönelik hizmet içi eğitimler verileceğine de işaret edilmektedir. Öğrencilerin kendi dil ve kültürlerini yaşatmaları amacıyla ders saatleri dışında kendi dillerinde eğitim programları, Halk Eğitim Merkezleri aracılığı ile Türkçe dil becerileri zayıf olan yabancı öğrencilere yönelik Türkçe dil kursları açılacağı vurgulanmaktadır. Akademik beceriler yönünden bulunduğu sınıf seviyesinden geri olan öğrencilere tatil zamanlarında yetiştirme programları düzenleneceğine değinilerek göçmenler yönelik eğitimin kalitesinin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu resmi yazıyla GEM'lerin kapatılma süreci de resmen başlamış oldu. 2016 itibariyle Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine dâhil edilmesine karar verilmiş, 2016 yılının Aralık ayı itibariyle, okul çağındaki geçici koruma statüsündeki çocukların yüzde 60'ının MEB'e bağlı okullarda kayıtlı olduğu görülmektedir. GEM'ler kapatılma sürecine girmiş ve 2019 itibariyle GEM'lerin tamamen kapatılması hedeflenmiştir (MEB, 2016). Bu karar MEB tarafından daha kapsayıcı bir eğitim hedeflendiğini göstermektedir.

04.10.2016 Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PİCTES)

Avrupa Birliği ile MEB arasında imzalan protokol ile hayata geçirilen bu projenin genel amacı, Türkiye'de bulunan, geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun eğitime erişimini desteklemektir. Projenin özel amacı ise, MEB'in geçici koruma altındaki Suriyelileri Türk eğitim sistemine entegre etme çabalarına destek vermektir. Bu proje Türkiye'deki Mülteciler için Mali

Yardım Programının (FRIT), Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'ndan (IPA) sağladığı 300 milyon Avro fonla hayata geçirilmiştir. PİCTES projesiyle; İstanbul, Hatay, Kayseri, Osmaniye, Kilis, Şanlıurfa, Ankara, Batman, Konya, Kocaeli, Mersin, Mardin, Malatya, Bursa, İzmir, Antalya, Siirt, Diyarbakır, Gaziantep, Adana, Kahramanmaraş, Adıyaman, Sakarya Okula devam eden ve etmeyen 390,000 Suriyeli çocuga Türkçe eğitimi verildi (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2016). Bu proje Eylül 2017'den itibaren göçmen öğrencilerin Türk eğitim sistemine kademeli olarak başlanmasının temelini oluşturmuştur. Ayrıca göçmen çocuklara dil öğretmek kendi okullarımıza alarak e-okul sistemine işlenmesi MEB'in göçmen öğrencilere verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. MEB tarafından yapılan bu çalışmalar kapsayıcı eğitim modelinin benimsendiğini göstermektedir.

20.12.2018 Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi 2 (PİCTES 2)

Millî Eğitim Bakanlığı ile Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından hayata geçirilen "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi 2" (PİCTES 2) kapsamında 400 milyon avroluk iş birliği protokolü imzalandı. Hayata geçirilen PİCTES 2 kapsamında yapılacak çalışmalarla, Suriyeli çocukların eğitime ulaşmalarına ve topluma entegrasyonlarına katkı sağlanması hedeflenmektedir. PİCTES 2'nin iki temel amacı hem Suriyeli çocukları desteklemek, hem de 3.6 milyon Suriyeliye ev sahipliği yapan, ev sahibi toplumu desteklemek. Bu çerçevede entegrasyonu ve bütünleşmeyi sağlayabilmek şeklinde ifade edilmiştir (MEB, 2018). Bu proje halen devam etmektedir. Amacı göçmen çocuklara dil öğretmek olan bu projenin büyük ölçüde faydalı olduğu söylenebilir.

6 Eylül 2019 Tarihli Yabancı Öğrenciler Uyum Sınıfları Konulu 2019/15 Sayılı Genelge

2011 yılından itibaren yaşanan yoğun göçle birlikte ülkemize gelen yabancı öğrencilerin eğitim öğretim ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve bu öğrencilere yönelik eğitim öğretim hizmetlerinin koordinasyonunu sağlamak amacıyla 2014/21 sayılı genelge kapsamında geçici eğitim merkezleri kurulmuştur. Bu merkezlerdeki eğitimin; kitlesel akınla ülkemize göç etmiş yabancı öğrencilerin, ülkelerine döndüklerinde veya Bakanlığımıza bağlı her tür ve derecedeki eğitim kurumuna geçmek ve eğitimlerine ülkemizde devam etmek istemeleri halinde, sene kaybını önleyecek nitelikte olması planlanmıştır. Ancak geçici eğitim merkezlerinde bulunan yabancı

öğrencilerin eğitim öğretim hizmetlerinden daha iyi yararlanması amacıyla resmi okullara geçişlerinin sağlanması ve hali hazırda resmi okullarda bulunan yabancı öğrencilerin topluma ve eğitim sistemine uyumunun artırılması gerekmektedir. Yabancı öğrencilerin Türkçe dil engeli sebebiyle eğitim sistemine uyumları konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Bu öğrencilerin Türk eğitim sistemine uyumunun artırılması amacıyla uyum sınıflarının açılması uygun görülmektedir. Uyum sınıfları, ilköğretim ve ortaöğretim seviyelerinde bulunan yabancı öğrencilerden Türkçe dil beceri düzeyleri yetersiz olanların kaydedileceği sınıfı ifade eder (MEB, 2019, s. 1). Görüldüğü gibi Suriyelilerin aniden ve çok sayıda göç etmiş olması önlenemez problemleri beraberinde getirmiştir. Suriye göçü göçmenlerin ihtiyacını karşılayabilecek bir altyapı oluşturması için Türkiye'yi teşvik etmiştir. Türkiye artık göç veren ve transit ülke olmasının yanında uluslararası göç alan bir ülke konumuna da gelmiştir.

MEB, Suriyeli öğrencilerin tamamıyla Türk eğitim sistemine dâhil edilmesiyle birlikte bu öğrencilerin Türk okullarında karşılaşabilecekleri sorunları azaltmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. MEB, 2016-2017 eğitim-öğretim yılı itibarıyla Suriyelilere yönelik olarak “Kapsayıcı Eğitim” modeline geçiş yapmıştır. Bu eğitimin eğitimsel, sosyal ve ekonomik olmak üzere 3 ayrı gerekçesi vardır. Eğitimsel gerekçeye göre kapsayıcı eğitim öğrencinin yeteneğine ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak farklılaştırılmış ve çeşitlendirilmiş bir öğretim sunmaktadır. Böylece bütün öğrencilerin öğrenme sürecine katılımı hedeflenmektedir. Sosyal gerekçeye göre bu eğitim modeli daha adil ve kapsayıcı bir toplum için temel oluşturmaktadır. Ekonomik gerekçesi ise farklı öğrenci grupları için ayrı okullar kurmak yerine farklı öğrencilere bir arada eğitim veren okulların daha az maliyetli olmasıdır. Kapsayıcı eğitimin temel gerekçesi ise ayrımcılığı önlemektir (Öztürk, v.d., 2017, s. 16). Kapsayıcı eğitim modeliyle Suriyeli öğrencilere sadece Türkçe öğretmenin ötesine gidilerek ayrımcılığı önlemek ve öğrencilerin farklılıklarının göz önünde bulundurulması bir eğitim verilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca MEB Suriyeli öğrencilere yönelik Arapça ve kültür dersleri açmayı planlamaktadır (MEB, 2016). Bu tutum ise Türkiye'nin Suriyelilerin kültürel taleplerine duyarlı kalmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Çokkültürlü sınıf ortamı, toplumsal olarak birden çok kültürü içinde barındıran ülkemizde, tüm öğrencilerin küreselleşen dünyada hayatlarını başarıyla sürdürebilmeleri için eğitimde bir temel oluşturur. Ayrıca tüm

öğrencilerin eğitime erişiminde ve eğitimlerinde eşitliğin sağlanabilmesi için gereklidir. Çokkültürlü sınıf ortamı, baskın kültürle, diğer kültürler arasındaki boşlukları kapatarak, kültürel çatışma ve uyumsuzlukların aşılmasında da önemlidir (Acar-Çiftçi & Aydın, 2014, s. 211). Çünkü farklı dil, ırk, sınıf ve cinsiyetten olan kişilerin okullarda yer bulmaları, kültürel çatışma ve uyumsuzluklardan uzak demokratik bir toplum oluşturmada çok etkilidir (Aydın, 2013, s. 78). MEB'in yayımlanan resmi belgeleri doğrultusunda, çokkültürlü sınıf ortamı ve aidiyet ile ilgi 2010 yılından günümüze kadar önemli adımların atıldığı sonucuna varılmıştır. 2011 yılında Suriye'den Türkiye'ye doğru başlayan yoğun göçün kısa sürede biteceği ve tersine göçe döneceği düşünülerek çokkültürlü eğitim ortamları geçici olarak düşünülmüş ve buna yönelik önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 2014 yılından itibaren ise MEB göçmen öğrencilerin acil eğitim ihtiyaçlarından çok onların topluma uyumlarını da sağlayacak çokkültürlü sınıfları oluşturmaya başlamıştır. Bu yıldan sonra göçmen öğrencilerin kendilerini çokkültürlü sınıflar ait hissedebilecekleri çalışmaların yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Göçmen öğrencilerin okul iklimine ve eğitim süreçlerine uyumlarının sağlanması, tüm veli ve çocukların karşılıklı ilişkilerinin güçlendirilmesi, hoşgörü ve dayanışma içinde birlikte yaşama bilinci kazanmalarına bağlıdır. Bu kapsamda Türkiye'nin göçmenlere yönelik sahada yaptığı eğitim çalışmalarında hoşgörülü bir tutum izlediği görülmüştür. Göçmen öğrencilerin Türkçeyi daha iyi öğrenebilmeleri için PICTES projesinin yürütülmüş, buna paralel olarak GEM'lerin kademeli olarak kapatılmış ve son olarak tüm göçmen öğrencilerin e-okul sistemine kayıtları yapılmıştır. Pratikteki bu çalışmalarla, MEB'in göçmen öğrencilere yönelik "kapsayıcı eğitim modeli"ni benimsediği sonucuna varılmıştır. Kapsayıcı eğitim modeli, göçmen çocukların çokkültürlü sınıf ortamına aidiyet duymaları ve çokkültürlü eğitim çalışmalarının başarısı için önemlidir. MEB tarafından çokkültürlü eğitim için önemli adımlar atılmasına rağmen, göçmen öğrencilerin eğitiminde; dil, okul iklimine ve eğitim sürecine uyum sorunları iyileştirmeye açık alanlardır. Bu bağlamda sonuçlara dayalı olarak şu önerilerde bulunulabilir;

Dil öğrenimi ve sosyal uyum açısından faydalı olacağı düşüncesiyle "Göçmen Eğitim Merkezleri" kurulmalıdır. Bu merkezler göçmenlerin, eğitim sistemine ilk kabul merkezi gibi konumlandırılmalıdır. Bütün göçmen çocukların bu merkezlere kaydı yapıldıktan ve belli eğitimlerden geçtikten sonra e-okul sistemine dâhil edilmelidirler.

Göçmen öğrencilerin eğitim sürecine uyumlarını kolaylaştırmak için, çalışan öğretmen ve personele farklı kültürler ile ilgili hizmet içi eğitimlere yer verilmediği dolayısıyla bu hizmet içi eğitimlere yer verilmelidir. Tüm bunlar gerçekleştirilirken okullar, sadece başarı düzeyi yüksek çocukları değil, tüm çocukların başarısını hedeflemeli ve anlamlı eğitim, saygı, eşitlik ve işbirliği ilkelerine dayalı bir okul sistemi oluşturmayı amaçlamalıdır (Sakız, 2016, s. 78).

Çokkültürlü sınıfların bulunduğu Okullarda göçmen çocukların okul iklimine uyumlarını kolaylaştırmak için, okuldaki diğer öğrenci ve velilerinin ön yargılarını azaltıcı sosyal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

Kaynaklar

Acar-Çiftçi, Y. (2019). Çokkültürlü eğitim: öğretmen eğitimi ile ilgili yaklaşımlar. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(2), 36-57.

Acar-Çiftçi, Y., & Aydın, H. (2014). Türkiye’de çokkültürlü eğitimin gerekliliği üzerine bir çalışma. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(33), 197-218.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2014, 12 18). Geçici koruma altındaki yabancılara ilişkin hizmetlerinin yürütülmesi. 11 8, 2020 tarihinde https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2311/files/Gecici-Koruma_Altindaki_Yabancilara_Iliskin_Hizmetlerin_Yurutulmesi_2014-4_.pdf adresinden alındı

Altınsoy, F., & Karakaya-Özyer, K. (2018). Liseli ergenlerde okula aidiyet duygusu: umutsuzluk ve yalnızlık ile ilişkileri. *İlköğretim Online*, 17(3), 1751-1764. 11 7, 2020 tarihinde <file:///C:/Users/hasan/Downloads/2997-5731-1-PB.pdf> adresinden alındı

Anadolu Ajansı. (2014, 11 16). Suriyeli öğrencilere "tek tuşla" ulaşılacak. 11 7, 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/suriyeli-ogrencilere-tek-tusla-ulasilacak/101082> adresinden alındı

Arslan, S. (2016). Çokkültürlü eğitim ve Türkiye: Mevcut durum, beklentiler, olasılıklar. *Elektronik Sosyal Bilimler Bilimler Bilimler Dergisi*, 15(57), 412-428.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2016, 10 4). Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonunun desteklenmesi. 11 7, 2020 tarihinde <https://www.avrupa.info.tr/tr/proje/suriyeli-cocuklarin-turk-egitim-sistemine-entegrasyonunun-desteklenmesi-7010> adresinden alındı

Aydın, H. (2013). *Dünya'da ve Türkiye'de çokkültürlü eğitim tartışmaları ve uygulamaları*. Ankara: Nobel Yayınları.

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.

Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İzmir: Aşına Kitaplar.

Bulut, M., & Sarıçam, H. (2017). *Çokkültürlü eğitim sürecinde çokkültürlü kişilik: Okul öncesi örnekleme*. Düsseldorf: Lap Lambert Academic Publishing.

Cırık, İ. (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34), 27-40.

Çağlar, A., & Onay, A. (2015). *Entegrasyon/uyum: Kavramsal ve yapısal bir analiz*. (B. D. Şeker, İ. Sirkeci, & M. Yüceşahin, Dü) London: Transnational Press.

Duru, E., & Balkıs, M. (2015). Birey-çevre uyumu, aidiyet duygusu, akademik doyum ve akademik başarı arasındaki ilişkilerin analizi. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 122-141.

Duverger, M. (2002). *Sosyal bilimlere giriş* (6. b.). (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul: Bilgi Yayımevi.

Ergin, D. Y., & Ermeğan, B. (2011). Çok kültürlülük ve sosyal uyum. *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications* (s. 1754-1761). Antalya: Siyasal Kitabevi.

Ergun, D. (2000). *Kimlikler kısılcacında ulusal kişilik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gezer, M., & Şahin, İ. F. (2017). Çokkültürlü eğitime yönelik tutum ve kültürel zekâ arasındaki ilişkinin yem ile incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*(38), 173-188.

İlgin, C., & Hacıhasanoğlu, O. (2006). Göç-aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model:Berlin / Kreuzberg örneğ. *İTÜ DERGISİ*, 5(2), 59-70. 11 7,

2020 tarihinde <https://core.ac.uk/download/pdf/230193472.pdf> adresinden alındı

Kaya, İ., & Aydın, H. (2014). *Çoğulculuk çokkültürlü ve çokdilli eğitim*. Ankara: Anı Yayınevi.

Kymlicka, W. (2006). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi.

MEB. (2010, 8 16). Yabancı uyruklu öğrenciler. Ankara. 11 7, 2020 tarihinde <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/967.pdf> adresinden alındı

MEB. (2013a, 04 26). Ülkemizde kamp dışında misafir edilen suriye vatandaşlarına yönelik tedbirler. *Genelge*.

MEB. (2013b, 09 26). Ülkemizde geçici koruma altında bulunan suriye vatandaşlarına yönelik eğitim öğretim hizmetleri. *Genelge*. 11 8, 2020 tarihinde <https://www.memurlar.net/common/news/documents/416126/26092013-2693370.pdf> adresinden alındı

MEB. (2014, Eylül 23). *Yabancılara yönelik eğitim-öğretim hizmetleri*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf> adresinden alındı

MEB. (2015, 9 8). Millî eğitim bakanlığı 2015–2019 stratejik planı. 11 8, 2020 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015.sp17.15imzasz.pdf adresinden alındı

MEB. (2016, 8 24). Geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin eğitime erişimi. 11 8, 2020 tarihinde http://reyhanli.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_08/26084754_gecici_koruma_altindaki_suriyeli_ogrencilerin_egitime_erisimi.pdf adresinden alındı

MEB. (2018, 12 20). Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi 2" (PCTES 2). 11 7, 2020 tarihinde <https://www.meb.gov.tr/suriyeli-cocuklarin-egitimi-icin-ab-ile-yeni-is-birligi/haber/17688/tr> adresinden alındı

MEB. (2019, 9 6). Yabancı öğrenciler uyum sınıfları. Ankara. 11 7, 2020 tarihinde <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/2022.pdf> adresinden alındı

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma nitel araştırmalarda döküman kullanılması* (3. b.). (S. Turan, Çev.) İstanbul: Nobel.

- Nayir, F., & Sarıdaş, G. (2020). Çokkültürlü eğitim, kültürlerarası eğitim ve kültürel değerlere duyarlı eğitime ilişkin kavramsal bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 769-779.
- O'Hanlon, C., & Holmes, P. (2004). *The education of Gypsy and traveller children: Towards inclusion and educational achievement*. Stoke-on-Trent: Trentham Books Limited.
- Özer, Y. Y., Komsuoğlu, A., & Ateşok, Z. Ö. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(37), 76-110. 11 8, 2020 tarihinde <https://asosjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=11696> adresinden alındı
- Öztürk, M., Tepetaş Cengiz, G. Ş., Köksal, H., & İrez, S. (2017). *Sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı*. (S. Aktekin, Dü.) Ankara. 11 8, 2020 tarihinde http://basaksehirazizsancar.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/36/762639/dosyalar/2017_12/13141450_SYnYfYnda_YabancY_Uyruklu_YYren ci_Bulunan_YYretmenler_YYin_El_KitabY.pdf adresinden alındı
- Polat, İ., & Kılıç, E. (2013). Türkiye'de çokkültürlü eğitim ve çokkültürlü eğitimde öğretmen yeterlilikleri. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 352-372.
- Resmi Gazete. (2011, 03 15). Millî Eğitim Bakanlığı denklik yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelik. Ankara. 11 7, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/03/20110315-13.htm> adresinden alındı
- Resmi Gazete. (2013, 10 22). Geçici Koruma Yönetmeliği. 11 8, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15.htm> adresinden alındı
- Sakız, H. (2016). Göçmen çocuklar ve okul kültürleri. *Göç Dergisi*, 3(1), 65-81.
- Seydi, A. R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31), 267-305. 11 8, 2020 tarihinde <file:///C:/Users/hasan/Desktop/%C3%87ANKIRI%20MAKALE/Alı%20R%C4%B1za%20Seydi.pdf> adresinden alındı

H. BOZKAYA

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October 2020): 245-271 (Atf için/To cite).

Sözer, M. A. (2019). Göç, toplumsal uyum ve aidiyet. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(28), 418-431.
<https://doi.org/10.35675/befdergi.643948> adresinden alındı

TDK. (2020, 11 3). *Türk Dil Kurumu sözlükler*. Türk Dil Kurumu:
<http://www.tdk.gov.tr/> adresinden alındı

Tellefsen, T., & Thomas, G. P. (2005). The antecedents and consequences of organizational and personal commitment in business service relationships. *Industrial Marketing Management*(34), 23-37.

Yavuz, Ö., & Mızrak, S. (2016, Ekim). Acil durumlarda okul çağındaki çocukların eğitimi: türkiye'deki suriyeli mülteciler örneği. *Göç Dergisi*, 3(2), 175-199. 11 8, 2020 tarihinde
<https://dergi.tplondon.com/goc/article/view/578/570> adresinden alındı

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yıldız, S. (2007). Kimlik ve ulusal kimlik kavramlarının toplumsal niteliği. *Milli Folklor*(74), 9-16.

ANTİK YUNAN'DA OİKOS VE KADIN

Defne YILMAZCAN¹

Öz

Antik Yunan toplumunun en alt birimini oluşturan ve kapsamlı bir içeriğe sahip olan oikos kavramı en genel ifade ile aile anlamına gelmektedir. Fakat ilk akla gelen aile tanımından oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Antik Yunan toplumunda oikos; hem ebeveynleri, hem birime dâhil olan kalıtları hem de somut olarak bir evi temsil etmektedir. Yaşam için gerekli olan bütün eylemlerin hayat bulduğu bir kurum olan oikos, sosyo-ekonomik yapısıyla kendi ihtiyacını kendi karşılayan ve dışa bağımlı olmayan bir kurumdur. Bu kurumun işleyişinde ve devamının sağlanışında cinsler arasında yapılan bir ayırım söz konusudur. Söz konusu ayırımı ikinci plana atılan ve en mühim vazifesi oikos'unun devamı için çocuk doğurmak olan kadın, kendi oikos'u üzerinde hiçbir hakka sahip değildir. Günümüzde dahi kadının yerinin sıklıkla “ev” olduğu algısı, ataerkil bir toplum olan Antik Yunan'da tam anlamıyla karşılığını bulmaktaydı ve Yunan kadını bütün yaşamını oikos sınırları içinde geçirmek zorundaydı. Kamusal ve sosyal alandan uzak tutulan Yunan kadınından beklenen tek şey efendisine yani kocasına ve oikos'una karşı sadık olmasıydı. Her bakımdan eksik ve pasif olarak görülen kadının iyi bir şekilde eğitilmesi ise kocasına düşen en önemli vazifeler arasındaydı. Öyle ki bir erkeğin zenginliği onun eşine öğrettikleri ile eş tutulmaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan, oikos, kadın, sosyal hayat.

¹ Doktora öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, dfne1212@gmail.com

OIKOS AND WOMEN IN ANCIENT GREEK

Defne YILMAZCAN

Abstract

The concept of oikos, which constitutes the lowest unit of ancient Greek society and has a comprehensive structure, means family in the most general terms. But it has a very different structure from the first definition of family that comes to mind. Oikos in ancient Greek society; It represents both parents, inheritances included in the unit, and concretely a home. As an institution where all the actions necessary for life come to life, oikos is an institution that meets its own needs with its socio-economic structure and is not dependent on outside. There is a distinction between the sexes in the functioning and continuation of this institution. The woman, who was thrown into the second plan in this distinction and whose most important duty was to give birth to children for the continuation of her oikos, did not have any rights over her own oikos. Even today, the perception that the place of women is often "home" was fully reflected in the patriarchal society of Ancient Greece, and the Greek woman had to spend her whole life within the boundaries of the oikos. The only thing expected of the Greek woman, who was kept away from the public and social sphere, was to be loyal to her master, her husband and her oikos. One of the most important duties of her husband was to educate a woman who was seen as incomplete and passive in every respect. So much so that a man's wealth was equated with what he taught his wife.

Keyword: Ancient Greek, oikos, woman, social life.

Giriş

Antik Yunan'ın Kısa Tarihi

Antik Yunan zengin kültürünü, Minos/Girit uygarlığı (İÖ. 3000-1100), Akha/Miken uygarlığı (İÖ. 1600-1100), Ege Denizi adaları ve Batı Küçük Asya kültüründen almaktadır (Kerov, 2019: 110). Avrupa'nın ilk uygarlığı olarak önemli bir yere sahip olan Minos uygarlığı Girit ve Ege adalarında ortaya çıkmıştır. Denizlere ve adalara hâkim, barışçıl ve mütevazı bir toplum olarak öne çıkan Minos uygarlığı, etkisi Girit Adası'na kadar yayılmış olan Thera (Santorini) yanardağının patlaması sonucu yok olmanın eşiğine gelmiş ve nitekim İÖ. 1600 yıllarında Akhaların istilaları sonucu yıkılmıştır (Rodgers, 2011: 22-23). Minos uygarlığından sonra Ege dünyasının politik ve kültürel odağı konumuna gelmiş olan Akhalar (Gözlü, 2012: 188), anakara Yunanistan'da özellikle Peloponnessos (Mora) Yarımadasına yerleşmiştir (Kaya, 2016: 91-100).

Homeros'un İÖ. VIII. Yüzyılda yazdığı ve Troia Savaşı'nı anlattığı İlyada adlı eserine konu olan Akhalar, İÖ. 1200 dolaylarında Dor istilacıları tarafından yıkılmıştır (Rodgers, 2011: 24-26). Akha uygarlığının yıkılması Ege dünyasında, Yunan Ortaçağı veya Karanlık Çağ (İÖ. 1100-700) adı verilen belirsiz bir sürecin başlangıcı olmuştur. Gerek sosyo-ekonomik, gerekse siyasal anlamda bir durgunluğun ve gerilemenin yaşandığı Karanlık Çağ'dan sonra (Kaya, 2016: 166-169), bu kapalı ve durgun dönem son bulmuş ve Yunan dünyası Rönesans niteliğinde yeni bir sürece girmiştir (Rodgers, 2011: 28). Arkaik Çağ (İÖ. 700-480) olarak adlandırılan bu dönemde polis adı verilen şehir-devletleri ortaya çıkmış ve Yunan kültür ve dünyası koloncilik faaliyetleriyle uzak coğrafyalara yayılmıştır (Mansel, 2014: 132-133). Arkaik Çağ'dan sonra Antik Yunan uygarlığının zirveye ulaştığı bir dönem olarak önemli bir yere sahip olan Klasik Çağ'da (İÖ. 480-330) ise, kültür ve sanat alanlarında önemli ilerlemeler yaşanırken, siyasal alanda oldukça yıpratıcı bir dönem yaşanmıştır (Rodgers, 2011: 59). Gerek dışarda (Pers-Yunan Savaşı)² gerekse içerde (Peloponnessos Savaşları)³ bir dizi mücadele veren Yunanistan'ın bu zorlu süreci

² Pers-Yunan Savaşları: İÖ. 492-449 yılları arasında Yunanistan ile Pers İmparatorluğu arasında gerçekleşmiştir. İonia (Batı Anadolu) şehirlerinin Pers hâkimiyetine isyanıyla başlayan bu savaş, Yunanistan lehine sonuçlanmıştır (Özçelik, 2010: 161).

³ Peloponnessos Savaşları: Yunanistan'ın iki büyük şehir-devleti olan Atina ve Sparta arasında İÖ. 431-404 yılları arasında gerçekleşmiştir. Akdeniz'de ekonomik üstünlük kurma rekabetinden doğan ve yirmi yedi yıl süren savaş, Atina'nın mağlubiyetiyle sonuçlanmış ve savaşın neticeleri Yunan şehir-devletlerinin dağılma sürecini başlatmıştır (Özçelik, 2010: 168-170).

Makedonya hâkimiyeti altına girmesiyle sonlanmıştır (Tekin, 1995: 72-100). Makedonya kralı III. Alexandros'un (Büyük İskender) Yunan dünyasına girmesinden itibaren Helenistik adı verilen yeni bir döneme girilmiştir. Helenistik Çağ'da (İÖ. 330-30) III. Alexandros'un hâkimiyeti altına girmiş olan Yunanistan özgürlüğünü tamamıyla kaybetmiş ancak III. Alexandros ile Yunan kültür ve uygarlığı evrensel bir nitelik kazanmıştır (Martin, 2014: 335).

Karanlık Çağ'ın Toplumsal Örgütlenmesi

Antik Yunan toplumunun oluşumunu ve ilk dönemlerini tasvir etmek oldukça güçtür. Fakat ilkel bir toplumdaki ileri sayılabilecek bir yapıda olduğu kesin olarak söylenebilmektedir. Antik Yunanlar erken dönemlerde pastoral bir yaşam sürmekte ve kabile organizasyonuna dayalı bir toplum modeli sergilemektedir (Gözlü [a], 2018: 229). Karanlık Çağ, Yunan toplumunun örgütlenmeye başlaması bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Homeros'un verdiği bilgilere göre; Yunan toplumu kan bağına dayalı genos⁴ (Whitley, 1991: 193), ortak bir soydan bölünmelerle ortaya çıkan fratri (phratri),⁵ aynı lehçeyi ya da dili konuşan birkaç fratri'nin bir araya gelmesi ile oluşan file (phyle)⁶ şeklinde gruplara ayrılmış ve bu şekilde varlığını sürdürmüştür (Morgan, 1944: 188). Diğer şehir-devletlerinde olduğu gibi Atina'da da başlayan toplumsal örgütlenme sürecinde, Atinalılar her biri savaşçı bir liderin önderliğinde yönetilen kabilelere (file) ayrılmıştı. Yunan toplumunda her ev halkı bir kabileye mensuptu. Her kabile ise başında aristokratik bir ailenin bulunduğu fratri (kardeşlik) topluluğundan oluşmaktaydı (Richard, 2002: 17). Temel sosyalleşme kategorisinin en temel birimlerini ise oikos yani aile ve kan bağı ile birbirine bağlı olan ve genos adı verilen bu iki birim oluşturmaktaydı (Gözlü [b], 2018: 270). Antik Yunan topluluklarının en önemli özelliği ortak bir ataya, bir tapınmaya ve bir lehçeye sahip olmalarıydı (Gözlü [b], 2018: 229). Antik Yunan toplumu, Akha uygarlığından itibaren ataerkil bir toplum yapısını benimsemiştir (Gezgin, 2012: 187). Ataerkil yapı itibarıyla ikincil olarak görülen ve sosyo-politik yaşamın dışında bırakılan kadının tek yaşam

⁴ Genos sözcüğü: Doğum, köken, menşei ya da aynı soydan gelen aile veya soy anlamına gelmektedir (Gözlü [a], 2018: 231).

⁵ Fratri (phratri) sözcüğü: Manevi olarak kardeşlik/yoldaşlık birlikteliği anlamına gelmektedir. Fratri aynı kabilenin iki ya da daha fazla genos arasında, belirli amaçlar için kurulmuş doğal bir birliktir (Morgan, 1944: 180-182).

⁶ File (phyle) sözcüğü: Kabile anlamına gelmektedir. Çoğunlukla aynı soydan gelen, aynı dil ve lehçeyi paylaşan topluluklardan oluşan Yunan kabileleri, akrabalık bağı ile oluşan bir birliktelikten ziyade askeri ve politik amaçlı bir aradalık üzerine kurulmuştur (Gözlü [a], 2018: 235-236).

alanı oikos idi. Yunan toplumunda oldukça farklı bir yapıya ve işleyişe sahip olan oikos toplumsal yapının çekirdeğini oluşturması bakımından önemli bir yere sahiptir (Demand, 1994: 1-3).

Oikos'un Tanımı ve Yapısı

Oikos sözcüğünün köken itibarıyla “ev” anlamına gelen “oikia” sözcüğünden türetildiği ve ayrıca oturmak anlamına gelen “oikizein” fiiliyle de bağlantılı olduğu bilinmektedir (Eco, 2012: 281). Antik Yunan’da aileye “ev halkı” anlamında oikos ya da genos’un daha geniş çemberi içinde “en yakın akraba”yı belirten “anchisteia” adı verilmekteydi (Seeböhm, 1895: 54-55). Aristoteles’in verdiği bilgiye göre ilk oikos yani aile, erkek, kadın ve kölelerden oluşmaktaydı. Doğa yasası uyarınca kurulan bir birlik olan ailenin üyelerine ise “Ekmek Ortakları” anlamına gelen “kharondas” adı verilmekteydi (Aristoteles, 1975: 7). Kapsamlı ve karmaşık bir toplumsal birim olan Antik Yunan oikos’u genel bir aile algısından oldukça farklıdır. Oikos, somut olarak bir ev, evin arazisi, insanları, hayvanları ve eve ait olan her şeyi kapsamaktadır (Demand, 1994: 1-3).

Görsel 1: Sosyo-ekonomik bir birim olan oikos’un rekonstrüksiyonu.

(<https://steemit.com/steemiteducation/@aresbon/oikos-female-space>)

Antik Yunan oikos’u çoğunlukla avlu ve asıl yaşanan alan şeklinde iki bölüme ayrılarak inşa edilirdi. Birinci bölüm avlu olup, asıl yaşanan mekân ise ikinci bölüm idi. Her oikos’un girişi ve avlunun sonunda, Hestia (ocak)

adı verilen dini nitelikte bir bölme bulunur ve Hestia oikos'un koruyucu tanrısı olarak kabul edilirdi. Oikos'un hemen hemen hepsinde bulunan bu ocakta bir sunak (autel) yer alır ve bu sunakta kutsal sayılan ateşin yanması için köz ve biraz kül bulunurdu. Ateşin sürekli yanmasına önem gösterilirdi. Çünkü ateşin sönmesi demek ocağın sönmesi anlamına gelirdi. Oikos'un merkezi ve ailenin toplantı yeri, ocak çevresiydi (Gözlü [b], 2018: 272).

Oikos da çoğu zaman üç nesil tek bir çatı altında yaşardı. Kalabalık üyelerden oluşan oikos, kurucu erkeğin ailesi, çocukları, torunları, evli, bekâr veyahut boşanmış olan erkek çocuklarının bir arada yaşadığı geniş bir birimdir (Middleton, 2003: 6). Eril gücün otoritesi altında olan oikos'un üyeleri, basit bir akrabalıktan ziyade birbirlerine kan bağı ile bağlıydılar ve bir arada yaşamaktadırlar (Demand, 1994: 1-3). Babadan sonra oikos'u temsil eden, ayrıca kurban kesimi gibi özel günlerde ve aile içi yargılamalarda karar veren en yetkin kişi en büyük erkek kardeş idi (Gözlü-Yılmazcan, 2017: 123). Kurucu öldüğü zaman varı yoğu oğullarına kalır; oğulları bu mirasa ya ortaklaşa sahip çıkarlar ya da aralarından bölüşürlerdi. Oğullardan biri kurucudan önce ölmüşse, onun payı kendi oğullarına, eğer oğulları da ölmüşse erkek torunlarına verilmekteydi. Ama dördüncü kuşakta, mallar son olarak kurucunun her biri yeni bir ev halkı oluşturmuş bulunan torunlarının oğulları arasında bölüşürülmekteydi. Bu sınırlama kurumun bütün yönleri için geçerliydi. Yaşlılığında kurucunun geçimini sağlama ve öldükten sonra gömütüne bakma ödevi de oğullara, erkek torunlara ve torunların oğullarına aktarılıyordu. Biri öldürüldüğü zaman davacı olma yükümlülüğü öldürülenin kardeş çocuklarının çocuklarına kadar uzanmakta ve bunlar aynı büyük dedenin torunları olarak ev halkı içinde yer alan en uzak akrabaları. Oikos dâhilinde bir erkek, çocuğu olmadan ölürse, onun kalıtçıları sırasıyla babası, erkek kardeşleri ve onların çocukları, babasının erkek kardeşlerinin çocukları veya babasının erkek kardeşlerinin oğullarının çocukları olmaktaydı. Bunlardan hiçbirinin yaşamaması durumunda ise mallar, annesinin ev halkına kalmaktaydı. Yani kocasının kalıtı üzerinde en küçük bir hakka sahip olmayan kadın yalnızca kocasının oikos'unun soyunun tükenmesi durumunda, kalan mallar üzerinde bir yetkiye sahip olabilmekteydi (Thomsen, 1995:123-124).

Bireylerinin dış dünyadan izole bir yaşam sürdüğü fakat kendi içerisinde oldukça dinamik bir yapı arz eden oikos, bu yönüyle dışa kapalı bir birimdi (Beye, 1975: 137). Oikos sosyo-ekonomik bir kurumdu. Bu kurumda iyi bir vatandaş olmak ise kendi hane halkının malını ve gücünü en üst düzeye çıkarmak için her türlü çabayı göstermekle mümkün olmaktaydı (Dawson, 1992: 41). Kendi kendine yetebilen bir yapıya sahip olan oikos, insanların neredeyse bütün vaktini geçirdiği, işlerin ortaklaşa bir şekilde yürütüldüğü,

ilişkilerin çıkarsız, dürüst, samimi ve gerçek olduğu güvenli bir birlikteliktir (Finley, 2014: 72). Cinsiyete dayalı bir iş bölümünün görüldüğü bu birliktelikte kadın içerde, erkek ise dışarda olmak durumundaydı. İçerde kısıtlı bir yaşam sürdüren ve mekânsal olarak sınırlanan kadının oikos dâhilinde yaşamı oldukça güç idi (Burton, 2003: 23).

Oikos İçinde Yunan Kadını

Antik Yunan oikos'unda kadının konumu gibi spesifik bir konunun açık bir şekilde anlaşılması için, Antik Yunan toplumunun zihninde kadının konumuna kısaca değinmek gerekirse; Antik Yunan uygarlığında toplumu inşa eden ve cinsiyet rollerini belirleyen eril güçtür. Eril gücün kendi lehine inşa ettiği toplumsal roller erkeğin her mekânda ve her anlamda birincil konumuna imkân tanımıştır. Kadın ise dışlanarak çoğu imkânlardan yoksun bırakılmıştır. Kadının dışlanması, sosyal ve siyasi anlamda kadının susmasının edep ve erdem olduğu öğretilerle de desteklenmiş ve böylece kadınların sözel ya da yazılı olarak kendilerini ifade etmeleri engellenmiştir. Erkek egemen bir zihniyete sahip olan Antik Yunan toplumunda kadın, yaratılıştan itibaren kötü, karanlık, akıldan yoksun, meraklı, tüm felaketlerin, acıların ve kederlerin kaynağıdır. Bu nedenle uzak durulması gereken bir yaratıktır. Toplumsal yaşamda adı ve kimliği olmayan kadın salt bedenden ibaret, bir hayvandan farksız, cinsel tatmin için bir nesne ve çoğalmak için kullanılan bir araçtır. Kendi kendini idare edemeyen bu araç, kendisini en akıllı, en üstün ve en birinci konuma yerleştirmiş olan öznenin yani erkeğin denetimi altında olmalı ve erkek tarafından yönetilmelidir. Kadının kadın olarak dünyaya gelmesiyle başlayan ve kadın üzerinde sınırsız bir hâkimiyete sahip olduğunu düşünen eril zihniyetin bu yönetme arzusu, tıpkı monarşik bir sistem gibi babadan oğula evlendiğinde ise kocaya devredilmekteydi (Yılmazcan [a], 2020: 270).

Yunan toplumunun ilk örgütlenmeye başladığı andan itibaren geri plana itilen ve yaşamı yalnızca ev içinde sınırlandırılan kadın evlenmeden önce babasının, evlendikten sonra ise kocasının oikos'una tabi olmak zorundaydı (Demand, 1994: 2). Yunan kadını için evlilik, basit bir eylemden çok daha öte bir anlam taşımaktaydı. Bu durumu özellikle tapınma eylemlerinin değişmesine bağlayan Fustel De Coulanges'e göre; genç bir kız evlendikten sonra kocasının törelerine uymak zorunda kalır, çocukluğundan bu yana yakardığı tanrısını bırakır ve tanımadığı bir tanrının buyruğu altına girerdi. Eski tanrısına sadık kalarak diğerini onurlandırmayı ise asla umut edemezdi, çünkü bu dinde, aynı kişinin iki ayrı ataya aynı anda yakarması söz konusu olamazdı. Yani kadının evlenir evlenmez baba ocağındaki diniyle herhangi bir bağı kalmaz ve o artık kocasının ocağına bağlanırdı (Coulanges, 2011:

45-46). Evlilikle baba vesayetinden koca vesayetine geçmiş olan kadının en birincil vazifesi çocuk doğurmaktır. Çünkü çocuk ebeveynlerin yaşlılığında onlara bakacak, ayrıca ailesi öldüğünde onların mallarının uzak akrabalar tarafından paylaşılmasına imkân vermeyecekti. Herhangi bir oikos’da erkeğin görevi bireysel ihtiyaçları, kadının görevi türün devamını sağlamaktır ve erkek yiyecek sağlayıcı emeği (doğurucu) ile kadın ise doğurucu emeği ile bu işlevi yerine getirirdi. Bu bağlamda oikos ise, hem biyolojik hem de ekonomik bir oluşum olarak nitelendirilebilmektedir (Gözlü [b], 2018: 273).

Yunan oikos’unun en önemli unsuru insan ve mülkiyettir. Her bir şeyin doğası ilkin en küçük parçalarında incelendiğine göre, hane için de aynı yöntem izlenmelidir (Takmer, 2016: 241). “Hesiodos’un da dediği gibi insanın “ilkin bir evi, bir karısı ve bir de öküzü olmalıdır (Hesiodos, 1977: 155)”. “Bunlardan biri çift sürme beslenme; diğeri ise yani eş, bir birey için en elzem şeydir.” Bu nedenle, kadınla ilişkinin ev idaresine uygun kurulması gerekmektedir. Yunan algısında kadın ve erkeğin doğası, yetilerinin her şeyde aynı amaca hizmet etmemesiyle değil; sonuçta aynı amaca götürmekle birlikte, bazı şeylerde karşıt amaçlara hizmet etmesiyle farklılaşır. Tanrısal irade, biri korkusu nedeniyle daha korunmacı, diğeri ise cesareti sayesinde daha koruyucu olsun ve biri ihtiyaçları dışarıdan temin ederken diğeri de içerdekileri korusun diye birini daha güçlü, diğeri daha zayıf yaratmıştır. Çalışma açısından birini yerleşik düzende yetkin, ama açık arazide zayıf; diğeri ise, dingin faaliyetlerde beceriksiz, ama devinim gerektiren işlerde yetkin kılmıştır. Çocuk konusundaysa dölleme ortak olsa da yardımlaşmada her birinin kendi görevi vardır: Beslemek kadının, eğitmek ise erkeğin görevidir (Takmer, 2016: 244-245).

Oikos kadın için yaşamın merkeziydi. Başka bir mekân tanımayan ve bilmeyen kadının dünyasında oikos dışında bir yaşam yoktu (Demand, 1994: 4). Fakat bu yaşam oikos içinde de sınırlandırılmış olup, oikos’da kadınlar için ayrılmış bir bölüm (gynaikeion) ve erkekler için ayrılmış bir alan (andron) bulunmaktaydı. Erkekler için ayrılmış olan bölüme girmesi pek hoş karşılanmayan kadın zamanının çoğunu gynaikeion’da geçirirdi (Middleton, 2002: 14). Burada dış dünyadan ve özellikle erkeklerden izole bir yaşam sürdüren kadın, hemcinsleriyle dahi çok sıkı bir iletişim kuramamaktaydı (Nevett, 1995: 373). Yunan toplumunda kadının kapalı bir yaşam sürmesi gerektiği muhtemelen onun asla sahip olamayacağı niteliklerden ileri gelmekteydi. Duygusal ve akli yönden erkeğe kıyasla zayıf olduğu düşünülen kadının, bu nedenle yabancı davranışlara yatkın olduğuna ve bu denli aciz olan bir varlığın ise ancak erkeğin denetimi altında olması gerektiğine inanılmaktaydı (Middleton, 2002: 32). Eril bir yapı altında varlığını ve kimliğini kaybetmiş olan kadın, kendi cinsinden dahi saygı

görmemekte ve bir kadın atmosferinde eğitilmemekteydi. Yalnız erkeklerden değil, yalnız kendi kocasından değil, hemcinsinden de soyutlanmış bir şekilde yaşamaktaydı. Oikos içine kapatılan ve oikos bireyleri dışındaki kadınlarla dahi temas kuramamaktaydılar (Yılmazcan [b], 2020: 189).

Sosyal kimliğin büyük oranda yaş, cinsiyet, statü gibi ölçütlere bağlı olduğu oikos yaşamında kadınlara büyük görevler düşmekteydi (Gözlü [b], 2018: 273). Kendilerine ayrılmış alanlarında tüm günlerini ailelerinin ihtiyaçlarını gidermek için çalışarak geçiren kadının en önemli faaliyetleri arasında dokuma ve yün eğirme gelmekteydi. Bütün ev halkının giyimini sağlayacak kumaşlar dokumak zorunda olan kadının tüm günü dokuma tezgâhı başında geçirdi. Bu işte ne kadar usta ise, kadınlık değeri o kadar yüksek olmaktadır (Homeros, 2019: 15).

Görsel 2: Dokuma yapan kadınları gösteren terrakota lekythos (Kovacevic-Schwarz, 2017: 7).

Dokuma yapma dışında evin düzeninden de sorumlu olan kadın, yemek yapar ve tekstil işleri de dâhil, evin diğer bütün işlerine koşardı (Homeros, 2019: 16). Oikos içinde her işe koşturan kadının ayrıca aile bütçesini gözetmek, evi temiz tutmak, kilerin ihtiyaçlarını belirlemek, hayvanlarla ilgilenmek (yabani tavşan, kara kaplumbağası, fare, bildırcın, horoz vb.) gibi

işlerden de sorumlu olduğu bilinmektedir. Günümüzde komşu kadınların bir araya gelerek imece usulü gerçekleştirdikleri domates salçası yapma, erişte hazırlama gibi, Antik Yunan kadınları da dokuma tezgâhının bulunduğu odada bir araya gelir ve birlikte eğlenirdi. Bütün bu işler evde ziyaretçilerin (erkeklerin) göremeyeceği bir konumda yani üst katta yer alan gynaikeion'da gerçekleştirilirdi. Temelde namuslu ve diğerleri şeklinde iki gruba ayrılan kadınlardan namuslu olan bir kadın, anax ya da oikoi adı verilen bir erkek tarafından yönetilen oikos'a aitti. Antik Yunan'da kocanın mülkü olan, ekilen bir tarlanın verimliliğine indirgenen kadınlığın yeri, oikos içi olarak tanımlanırdı. Sunağın (ocak/omphalos) etrafı yani kapalı, sabit ve karanlık olan kısım kadının mekânsallığının sembolü ve pratiğiydi (Yılmazcan [a], 2020: 127).

Yoksul bir oikos'un hanımı olan bir kadın, ev işlerinin yanı sıra tarla işlerine de yardım eder, hatta kendi evinin dışında çamaşırcılık, ebelik, tekstil işi, satıcılık ve tarım işçiliği gibi işlerde çalışarak oikos'unun ekonomisine katkı sağlayabilirdi. Dolayısıyla kadının zaruri ihtiyaçlar halinde oikos dışında olmasının bir sakıncası yoktu fakat bu çoğunlukla yoksul kesim için geçerli olan bir durumdu. Bu bağlamda Sokrates'in annesinin çamaşırcı, Euripides'ininkinin ise manav olduğu bilinmektedir. Her ne kadar dışarda çalışmak zorunda kalsalar da kadınlardan beklenen en mühim görev oikos sınırları içinde sessiz, sakin ve uyumlu bir yaşam sürmeleriydi (Gözlü [b], 2018: 274). Sessiz, sakin ve uyumlu yaşamın gereklerinden biri de bu kavramlara göre giyinmekti. Kapalı bir yaşam süren kadının açık bir biçimde giyinmesi toplumsal normlara aykırı bir davranıştı. Zaten hiçbir kadın da aksi bir duruma muhtemelen kabullenmiş olduğu doğası itibarıyla herhangi bir eğilim duymamaktaydı. Baştan aşağı örtülü olmak zorunda olan Yunan kadınının (özellikle Atina için geçerli) giydiği en önemli giysi khiton adı verilen, omuzlardan bir kopça ile tutturulan ve ayaklara kadar uzanan bir elbisedir (Smith, 1882: 18). Bedenin örtülmesi zorunluluğu Yunan kadını için uyulması gereken en kolay kurallardan biriydi. Öyle ki onun uyması gereken çok daha katı kurallar bulunmaktaydı. Bunlardan en önemlisi ise oikos dışına çıkmalarının mümkün olduğunca kısıtlanmasıydı. Kadınların dışarı çıkabildiği nadir anlardan biri de rahibe olarak görev alabildiği şenliklerdir. Kırtan fazla rahibenin olduğu bilinen Atina'da kadınların oikos dışına çıkabildiği zamanlardan en önemlisi Thesmophoria şenliklerinin başladığı dönemdi (Middleton, 2002: 12).

Antik Yunan toplumunda oikos, aynı zamanda gizlilik içinde geçirilen bir yaşamı temsil etmekteydi. Yunanlar nazarında gizlilik içerisinde geçirilen yaşam ise ahmakça (idiotik) bir yaşam olarak düşünülür ve yaşamı yalnızca özel alan ile kısıtlı olan bireyler hor görülerek, toplumsal yaşamın dışında

tutulurdu. Yunanlar için gizlilik, mahrum edici bir anlama sahipti ve en yüksek ve en insani yeteneklerden yoksun olduğu anlamına gelmekteydi. Bu açıdan yalnızca özel yaşamı olan biri, tam anlamıyla bir insan olarak değerlendirilmez, ayrıca kamu alanına girme olanağı olmayan köleler ya da böyle bir alan oluşturmamış barbarlar gibi görülmektedirler. Diğer bir ifadeyle bu alanda yer alanlar, kadın gibi insan cinsinden bir hayvan türünün mensubu olarak kabul edilirdilerdi (Yılmazcan [a], 2020: 130).

Sonuç

İnsanoğlunun tarih sahnesine çıktığı erken dönemlerden itibaren varlığını ve önemini korumuş olan aile bir toplum için şüphesiz en önemli kurumlardan biridir. Her uygarlığın kendine has bir aile algısının olması ise oldukça tabii bir durumdur. Antik Yunan uygarlığı da kendine özgü aile yapısıyla öne çıkmaktadır. Toplumun yapı taşı olan aile kavramı Antik Yunan uygarlığında farklı bir işlevselliğe sahipti. Bu işlevselliğini ise; üyeleriyle, arazisiyle, yaşam için gerekli ihtiyaçların giderilmesinde kullanılacak olan malzemelerin yeterli oluşuyla ve en önemlisi de ihtiyaçların giderilmesinde ortak bir iş bölümünün kurulabilmesiyle kazanmıştı. İnsanın hayatta kalabilmesi için elzem olan dünyevi ve manevi bütün gereksinimlerin karşılandığı oikos'da, rollerin paylaşımı hususunda cinsiyetçi bir tutum sergilenmekteydi. Eril ve despotik bir yapı arz eden oikos'un yegâne hâkimi şüphesiz erkekti. Oikos'da yaşamını bir efendi gibi sürdüren erkeğin başta karısı olmak üzere bütün bireyler üzerinde sınırsız bir hâkimiyeti bulunmaktaydı. Patriyarkal bir toplum yapısına sahip olan Yunanlarda, aslında kadının vesayeti daha baba oikos'unda başlamaktaydı. Genç kızlığında babasının oikos'u için çalışan ve babasının vesayeti altında yaşamını sürdüren kadın, evlendikten sonra kocasının oikos'una dâhil olur ve yeni efendisi olarak kocasının otoritesi altına girerdi. Baba oikos'undan koca oikos'una geçen kadın için konumu itibarıyla aslında değişen pek bir şey yoktu. Yeni oikos'unda kadın ve anne kimliğiyle çok daha fazla sorumluluk sahibi olmuş olan kadın artık bütün yaşamını oikos'una adanmış durumundaydı. Yaşamı oikos dâhilinde, ailesi için çalışarak geçen kadının en önemli vazifesi neslin devamı için sağlıklı çocuklar dünyaya getirmektir. Evinin ve ailesinin refahından başka bir şey düşünmesine müsaade edilmeyen kadının erkek nezdinde tek üstünlüğü kendisinin ve kocasının onurunu koruyabilmesiydi. Yalnızca böyle bir kadın saygıdeğer olabilirdi.

Kaynakça

- Aristoteles (1975). *Politika*, (Çev: Mete Tuncay), İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Aristoteles (2016). *Oikonomika*, (Çev: Burak Takmer), İstanbul, Kabalıcı Yayınları.
- Beye, Charles. R. (1975). *Ancient Greek Literature and Society*, New York, Cornell University Press.
- Burton, Diana (2003). Public Memorials, Private Virtues: Women on Classical Athenian Grave Monuments, New Zealand, Victoria University of Wellington. *Mortality of Journal*, Vol: 8, No: 1, ss. 20-35.
- Coulanges, Fustel D. (2011). *Antik Site: Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar Üzerine İnceleme*, (Çev: İsmail Kılınc), Ankara, Epos Yayınları.
- Dawson, Dayne (1992). *Cities of the Gods: Communist Utopias in Greek Thought*, New York, Oxford University Press.
- Demand, Nancy (1994). *Birth, Death, and Motherhood in Classical Greece*, Baltimora and London, The John Hopkins University Press.
- Eco, Umberto (2012). *Antik Yunan*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), İstanbul, Alfa Tarih Basımevi.
- Finley, Moses (2014). *Odysseus'un Dünyası*, (Çev: Gül E. Durna), İstanbul, Alfa Yayınları.
- Gezgin, İsmail (2012). *Fallusun Arkeolojisi: Doğal Olanın Kültüre, Kültürün İktidara Dönüşümü*, İstanbul, Sel Yayınları.
- Gözlü, Ahmet (2012). Geç Bronz Döneminde Kıbrıs-Myken (Akha) İlişkileri, *Folklor/edebiyat Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 70, ss. 187-195.
- Gözlü, Ahmet (2018). Antik Yunan'da Polis Öncesi Bir Sosyo-Ekonomik Formasyon: Oikos, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 60, ss. 270-279.

D. YILMAZCAN

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 272-285 (Atıf için/To cite).

Gözlü, Ahmet (2018). Eski Yunan Karanlık Çağında (M.Ö. XI-VII. Yüzyıllar) Sosyal Gruplar ve Siyasal Yapı, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3, ss. 226-244.

Hesiodos (1977). *İşler Günler-Tanrıların Doğuşu*, (Çev: Sabahattin Eyupoğlu-Azra Erhat), Ankara, TTK Yayınları.

Homeros (2019). *İlyada*, (Çev: Azra Erhat-A. Kadir), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaya, Mehmet A. (2016). *Ege ve Eski Yunan Tarihi I: Tarih Öncesi Çağlarda Klasik Çağ'a Kadar*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kerov, Zubritski M. (2019). *İlkel Topluluk, Köleci Toplum Feodal Toplum*, Ankara, Sol Yayınları.

Mansel, Arif M. (2014). *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Martin, Thomas R. (2014). *Eski Yunan: Tarih Öncesinden Helenistik Çağ'a*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul, Say Yayınları.

Middleton, Haydn (2002). *Ancient Greek Jobs*, China, Reed Educational& Proffesional Pupliching.

Middleton, Haydn (2002). *Ancient Greek Women*, China, Reed Educational& Proffesional Pupliching.

Middleton, Haydn (2003). *Ancient Greek Homes*, China, Reed Educational &Proffesional Pupliching.

Morgan, Lewis H. (1944). *Ancient Society: Or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery Through Barbarism to Civilization*, Calcutta, Bharti Library Pupliched.

Nevett, L.C. (1995). Gender Relations in the Classical Greek Household: The Archaeological Evidence, *The Annual of the British School at Athens*, Vol: 90, ss. 363-382.

Özçelik, Nazmi (2010). *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara, Nobel Yayınları.

D. YILMAZCAN

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 272-285 (Atuf için/To cite).

Richard, Tames (2002). *Ancient Greek Children*, Chicago, Heinemann PUBLISHINGS.

Rider, Bertha C. (1916). *The Greek House: Its History and Development from The Neolithic Period to the Hellenistic Age*, London, Cambridge University Press.

Rodgers, Nigel (2014). *Antik Yunan: Arkeoloji, Sanat ve Tarih Tutkunları için 1000 Fotoğraf Eşliğinde Kapsamlı Bir Araştırma*. (Çev: Ülkü Evrim Uysal), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Schwarz, Ivana- Kovacevic, Stana (2017). *Textile Application: From Need to Imagination*, Croatia, İntech PUBLISHED.

Seebohm, Hugh E. (1895). *On The Structure of Greek Tribal Society*, New York, Macmillan and Co Press.

Smith, J. Moyr (1992). *Ancient Greek Female Costume*, London, Sampson Low PUBLISHING.

Tekin, Oğuz (1995). *Eski Yunan Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Thomsen, George (1995). *Eski Yunan Toplumunu Üzerine İncelemeler: Tarih Öncesi Ege I*, (Çev: Celal Üster), İstanbul, Payel Yayınevi.

Whitley, James (1992). *Style and Society in Dark Age Greece: The Changing Face of a Pre-literate Society I 100-700 BC.*, Cambridge, Cambridge University Press.

Yılmazcan, Defne-Gözlü, Ahmet (2017). Antik Yunan'da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği, *Çankırı Karatekin Ünv. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 117-136.

Yılmazcan, Defne (2020). *Antik Yunan Aristokrasisinde İdeo-Pedagojik Bir Aygıt: Eşcinsellik*, Adana, Karahan Kitabevi.

Yılmazcan, Defne (2020). *Antik Yunan'da Toplumsal Cinsiyetin İnşası*, Ankara, Akademisyen Yayınevi.

Görsel 1: <https://steemit.com/steemiteducation/@aresbon/oikos-female-space>

OSMANLI SEFER ORGANİZASYONLARINDA ASKER İAŞESİ

Oral ATEŞ¹

Öz

Orduların sahip olduğu silâh üstünlüğü, hareket kabiliyeti ve savaşma becerisi ne kadar iyi olursa olsun, sürdürülebilir bir lojistikten yoksun ise zafer kazanması zordur. Lojistiğin en temel unsuru da iaşe hizmetleridir. İaşe hizmetleri tarih boyunca orduların savaş meydanlarında başarı sağlamasında, en belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Her bir askerin iyi ve doğru beslenebilmesiyle ordu savaşabilecek güçte olur. Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihlerinde başarı sağlamasında, askerin beslenmesinin önemsemesinin büyük bir payı vardır. Osmanlı Devleti çok uzun mesafeli yaptığı sefer organizasyonlarında kurduğu menzil teşkilâtı ile askerini beslemesi çağdaşlarına örnek olmuştur. İaşe hizmetleri Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulduğu günden Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar Orduca, Orduca Esnafı ve Ehl-i hiref adı verilen gruplar tarafından yerine getirilmiştir. 1827 yılında çıkarılan kanunla Osmanlı Devleti askerlerin barışta ve savaşta tüm ihtiyaçlarının daha iyi karşılanma sorumluluğunu üstüne alarak teşkilâtlanmaya başlamıştır. Osmanlı sefer organizasyonlarında askerin günlük yediği gıda maddeleri ve miktarları, seferin yerine, sefer güzergâhının uzunluğuna ve çeşitli nedenlere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Bu çalışmada Osmanlı sefer organizasyonlarında askerlerin beslenmesinin nasıl yapıldığını ortaya koyarak Osmanlı seferlerine farklı bir açıdan bakılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İaşe, Beslenme, Sefer Organizasyonu, Türk Ordusu, Osmanlı, Lojistik.

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, oralates@hotmail.com., ORCID No:0000-0002-6197-0890.

ARMY SUBSISTENCE IN THE OTTOMAN CAMPAIGN ORGANIZATIONS

Oral ATEŞ

Abstract

If an army is lacking in sustainable logistics, no matter how good its mobility and combatting skill sare, it is hard forthat armytowin a victory. The fundamental constituent of logistics is catering services. Catering services has becomeone of the determining factors for armiesto be successful in the battle field throughout history. An army could only maintain its combatting power if every individual soldier receives good and propernutrition. The fact that soldier semphasized their diet had a big share over the victories Ottoman Empire had on their conquests. It set a good example to its contemporaries because that it enjoyed menzil teşkilatı, which it assembled foritshigh-distance campaign organizations, to make use of to nutrify soldiers. Catering services would be carried out by some groups dubbed as Orducu, Orducu Esnafı, Ehl-i hiref in Ottoman Empire from the date it was founded to the disestablishment of Yeniçeri Ocağı. Through an actenacted in 1827, Ottoman Empire set on to organize by taking on there sponsibility of meeting all there quirements of its soldiers in peace and warfare time. The nutrients that soldiers received in the campaign sand theirrations were subjected to change in accordance with the total length of campaignroute, destination and some other miscellaneous reasons. Within this study, a novel perspective to Ottoman's campaigns is aimed to be reached by setting forth how nutrification of soldiers was practised in these campaigns.

Keywords: Catering, Nutrification, Campaign (Organization), Turkish Army, Ottomans, Logistics

Giriş

Geçmişten günümüze savaşları incelediğimizde karşılaşılan ve harekâta doğrudan etki eden sorunların başında lojistik ihtiyaçların karşılanması gelmiştir. Ateşli silâhların ortaya çıkışı ve savaş yöntemlerinin değişmeye başlamasıyla ihtiyaç kalemleri artarak çeşitlenmiştir. Bu çeşitliliğin arasında lojistik kavramından anlaşılan öncelikle askerin iâşe edilmesi olmuştur. Askerin iyi iâşe edilebilmesi de savaş meydanlarında komutanların zaferi kazanmasının bir şartı gibi görülmüştür. Napolyon Bonapart'ın *“ordular mideleri üzerinde yürür”* sözü bunun açık ifadesidir. Kutadgu Bilig'de askerin yemeğinin, atının, silahının bol olması gerektiği, savaşıya verilen şeylerin *“tuz-ekmek hakkı”*² olduğu, savaşçının bunu unutmayacağı ve bu hakkı ödemek için elinden geleni yapacağı yazılmıştır. Bu eserde; *“Beğ, savaşta kazandığı ganimet ve malları tekrar yiğütlere dağıtmalı, onları yedirip içirmelidir. Eğer malı eksilirse savaş ganimetleri ile eksikliğini tamamlamalı, sağ eliyle kılıç sallayıp vururken, sol eliyle mal dağıtmalı, paylaşmalıdır.”* İfadeleriyle komutanların sorumlulukları belirtilmiştir (Göksu, 2006, s. 173).

Türklerin beslenmesinin temelini et, yağ ve un gibi gıda maddeleri oluşturmuştur. Türkler bu maddeleri karıştırarak veya başka gıda maddelerini de ekleyerek besleyici yemekler ve undan da değişik şekillerde ekmekler yapmışlardır. Ekmeklerin pişirilişine ve şekline göre isimleri değişmiştir. En çok pişirilen ve bugün de önemini koruyan ekmek çeşidi *“yufka”* olmuştur. Yufkayı bugünkü bazlamaya benzeyen çörek olan *“çörek”* takip etmiştir. Zamanının çoğunu at üstünde geçiren Türkler, hazırlanması ve yenilmesi kolay olan yemekleri tercih etmiştir. Etin girmedığı yemeklere *“yavan aş”* denilmiştir. Aynı tabirin yağ içinde kullanıldığı görülmüştür. Beden yapılarının güçlü olmasında bu yemeklerin etkisi olmalıdır (Köymen, 2020, s. 690-700).

Türkler, çevrenin ve zamanın zor şartları içinde dahi yiyecek ve ihtiyaçlarını kolayca karşılama yolunu her zaman bulmuştur. Başka ordular seferlerinde gerisinden gelen binlerce baş sığır sürülerini sevk ederken, onlar ihtiyaçlarını et konservesi ile karşılamışlardır. Et konservesi, Çin'de ve Avrupa'da ortaya çıkmasından 500-1000 yıl evvel önce Türklerin anayurdu olan coğrafyalarda kullanılmıştır. Bazı Latin yazarları, Hunların ve hatta çok sonraki yüzyıllarda Macarların kuru çiğ et yediklerini yazmışlardır. Eyerlere bağlı çantalarda

² Türk kültüründe önemli bir yeri olan tuz, kutsal ve değerli olan ekmek ile birleşerek tuz-ekmek hakkı kavramını oluşturmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Samsakçı, 2012, s. 190).

taşınan kurutulmuş etin bugünkü pastırma türünden bir yiyecek olduğu kabul edilmektedir (İkmal ve Maliye Okulu Tarihçesi, 2017, s. 7). Tarihi süreçte miktarları değişiklik gösterse de, Osmanlı seferlerinde askerlerin temel yiyecek maddesi olarak özellikle koyun eti tükettiği anlaşılmaktadır.

Sefer iâşesi üzerine hazırlanan bu çalışmayla, kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin seferlerde iâşeyi nasıl gerçekleştirdiği ve hangi gıda maddelerinin tüketildiğinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Mevcut literatür incelendiğinde, bu konu hakkında yapılan çalışmaların az sayıda olduğu, yapılan çalışmaların da belirli dönemler ve belirli konuları ele aldığı görülmektedir. Bu çalışma ise asker iâşesinin kuruluşundan I.Dünya Harbi'nin sonuna kadar bir bütün halinde ana hatlarıyla değerlendirilmesini içermektedir. Mevcut literatür taraması yapılmış ve kaynak dokümanlar toplanmış, ağırlıklı olarak yayınlanmış eserler, tezler, hatıratlar ve süreli yayın araştırmalarıyla temel bilgi alt yapısı oluşturulmuş, müteakiben fikir oluşma safhasında edinilen bilgiler değerlendirilmiştir.

Balkan Harbine Kadar (1299-1911) Osmanlı Ordusu'nda Asker İâşesi

Osmanlı, bir beylik olarak tarih sahnesine çıkmasından itibaren devamlı savaş durumunda olduğundan muharebe gücünü sürekli artırmış ve teşkilâtlanmasına askerî bir özellik kazandırmıştır. Bu süreçte kazandığı tecrübe sayesinde iâşe ve ikmal konularında sıkıntı yaşamamış, sefer organizasyonlarını başarıyla yürütmüştür (Kurtaran, 2005, s. 2270). Osmanlı bir sefer kararı aldığı anda çözmesi gereken problemlerden biri ordunun iâşesi için erzak hazırlanması ve yük taşıyacak hayvanlar için gerekli yemin karşılanması olmuştur. Bu problem çözülmürken seferlerin devlet maliyesine olan yükünün hafifletilmesi göz önüne alınmıştır. Ordunun iâşesi normal hayata en az müdahalede bulunularak sağlanmıştır. Osmanlı ordusu sefer sırasında taşınabilececek erzakı yanında getirmiş, artan ihtiyaca göre ise mahallinde karşılamıştır (Murphey, 2007, s. 108-109).

Askerin levazım işleri ve iâşesine 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına ve modern ordunun kurulmasına kadar bu işler geri hizmet birliği olarak anılan "*orducu*", "*orducu esnafı*", "*ehl-i hiref*" adı verilen gruplar tarafından yapılmıştır (Öğün, 2015, s. 38). Örneğin; "*Ordular*" ferman verilip sefer güzergâhı belli olunca ordudan önce konaklanacak yere gitmiş, fırınlarını kurmuş ve asker buraya ulaştığında taze olarak ekmek yemiştir (Genç, 2012, s. 61-63). "*Orducu esnaf*³" ise ordunun gideceği

³ Ordunun levazım hizmetlerini görececek olan bu kişiler, çeşitli bölgelerden ihtiyaç dâhilinde tespit edilmiştir. Bu kişilerin ve yerlerinin tespit edilmesi ise kadınlar sorumluluğunda yürütülmüştür. Kanun gereği orducu esnafı öncelikle İstanbul, Bursa

güzergâhta askerin ihtiyacını karşılamak için belirlenen esnaftır ve seferlere katılmıştır (Çelik, 2002, s. 98). Bu gruplar sefere giden askerlerin yanında gitmiş ve yemeklerini, ekmeklerini yapıp teslim etmiştir. Yemeklerin ücretini ise birlikler ödemiştir (Türk Silahlı Kuvvetleri [TSK] Osmanlı Devri, 1995, s. 58). Askerin beslenmesine çok önem verilmiş ve genel bir seferberlik içinde devletin merkezi, taşra teşkilatı ve reayanın katılımıyla bir organizasyon içinde icra edilmiştir.

Seferin yapılmasına karar verildiği zaman sefer tertip emirleri ve yürüyüş cetvelleri hazırlanmıştır. Bu hazırlıklar, savaşın başlamasına kadar plânlanmış ve bitirilmiştir. Bir sefer, genel olarak yığınak yürüyüşü, yığınak, muharebe ve geri dönüş olmak üzere dört aşamada yapılmıştır. Her aşama için, askerin beslenmesi ayrı ayrı planlanıp⁴ hesaplanmıştır (TSK Osmanlı Devri, 1995, s.65). Böylece hangi birliğin hangi askeri menzilde ne kadar kalacağı belirlenmiştir. Birliklerin ihtiyaç duyacağı iâşe malzemelerini hazırlamak güzergâh üzerindeki bölgelerde bulunan kadıların sorumluluğunda icra edilmiştir. Görevini yerine getirmeyenler veya aksatan kadınlara ağır cezalar verileceği padişah fermanlarında görülmüştür (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 5 numaralı Mühime Defteri, s. 176:246). İhtiyaç duyulan malzemeler “*avarız-ı divaniye veya tekalifi örfiye*⁵” adı verilen bir yükümlülük kapsamında bölge halkı tarafından karşılanmıştır. Böylece sefer veya olağanüstü durumlarda bu uygulama ile askerin ihtiyaçları merkezi hazineye yük getirmeden mahallinden karşılanmıştır. Bu ihtiyaçların karşılanması “*sürsat, nüzul ve iştirâ*⁶” olarak üç farklı

ve Edirne’den, ihtiyaç devam ederse başka bölgelerden de çıkarılmıştır. Orduca çıkan esnaf malzemeleriyle birlikte orduya katılırken, bu kişilerinde işlerinde ehil olmasına öncelik verilmiştir. Orduca esnafı sefer bittiğinde geri kendi işyerlerine dönmüşlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Çelik, 2002, s. 90-102; TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 28).

⁴ Bu hesaplamalarda hangi faktörlerin kullanıldığı kesin olarak bulunamamışsa da bir seferi plânlarırken ihtiyaçların tespitinde bir dizi formüller kullanmıştır. Bu hesaplamaların seferin Anadolu veya Rumeli istikametine olmasına göre değişmiştir. Osmanlı’nın ilk dönemlerinde seferde askerin beslenmesiyle ilgili ihtiyacın belirlenmesinde şu formülün kullanıldığı değerlendirilmiştir; Ordu mevcudu x bir erin günlük istihkakı x menzilde kalacağı gün x 2 (gidiş ve dönüş)= Sefer Gerekisini. Ayrıntılı bilgi için bkz. (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 66).

⁵ Osmanlı vergi sisteminde salgın ya da salma olarak adlandırılan avarız-ı divaniye vergileri çeşitli şekillerde aynı, bedenî, nakdî ve hizmet olarak tahsil edilmiştir. Ancak süreç içerisinde tamamen nakdi bir vergiye dönüşmüştür. Avarız ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Küçük, 2007, s. 36.)

⁶Osmanlı’da süreç içerisinde farklılık göstermekle beraber sefer organizasyonlarında ihtiyaç duyulan erzak üç temel yöntem ile halktan karşılanmıştır. Birincisi cinsi ve miktarı önceden belirlenen zahireyi ordunun geçeceği güzergâhta menzillere

biçimlerde uygulanmıştır (Öğün, 2015, s. 39-40). Bu yöntemlerle büyük miktardaki erzakın taşınması masraflı olduğundan mekkâre sınıfı büyük iş görmüştür (Ekin, 2000, s. 112). Yük hayvanı olarak genellikle at, katır ya da deve kullanılmıştır (İşbilir, 1996, s. 37). Bu hayvanlar içinde dayanıklılık ve kapasitesinin fazla olmasından dolayı deve daha fazla tercih edilmiştir (Genç, 2012, s. 236-237).

Askerlere et, un, buğday, pirinç, bulgur, tereyağı, bal, arpa, çavdar gibi temel gıda maddeleri dağıtılmıştır (Genç, 2012, s. 23; Kurtaran, 2005, s. 2277). Bu gıda maddeleri Ruznamçe Defterleri'nde⁷ çoğu yerde miktarı tam olarak belirtilmeden gösterilmiştir. Bu yüzden dağıtılan yiyecek maddelerinin asker başına istihkak olarak tespit edilmesi çok güçtür (İşbilir, 1996, s. 1; Uzunçarşılı, 1943, s. 39). Sefer güzergâhı üzerindeki ambarlarda ve menzillerde yiyecek maddelerinin bulundurulması devletin sorumluluğunda icra edilmiştir. Önceden uzun süre depolanması uygun olmayan gıda maddeleri de sefer güzergâhından tedarik edilerek karşılanmış, eğer bölgede kıtlık, hastalık vb. sebeplerle bulunamayan gıda maddesi olduğu takdirde başka bölgelerden tedarik edilmiştir (www.msb.edu.gov.tr, Erişim: 06.05.2020, s. 7). Bu erzakların sefer güzergâhı üstünde depolarda bulundurulması “*menzil teşkilatı*”⁸ vasıtasıyla yapılmıştır. Osmanlı sefer organizasyonlarında bu menziller ticaret, iaşe temini, ulaşım, muhabere amaçlı kullanılmış ve askerî işlerde önemli görevler üstlenmiştir (Halaçoğlu, 1981, s. 123). Seferlerde askerin iaşe hizmetlerine ve depoların dolu

karşılıksız teslim edilmesi yükümlülüğünü ifade eden nüzul vergisi olmuştur. İkincisi yine cinsi ve miktarı önceden belirlenen zahireyi devletin belirlediği bedel üzerinden menzillere teslim edilme yükümlülüğü adı verilen sürsat yönetimidir. Üçüncü ve son olarak eğer nüzul ve sürsat ordunun ihtiyacını karşılamadığı zaman başvuruyla iştirat, fiyat belirlenmeden piyasadan zahire satın alınması olarak uygulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Barkan, 1979, s. 13-14; Öğün, 2015, s. 40; Polat, 2018, s. 829-862).

⁷ Osmanlı maliyesinde, Hazine-i Amire dairesine bağlı olarak çalışan ve mukataa, mevkufat, cizye ve sair kalemlerden gelen gelirlerle, maaş, mubayaa, iştirat vb. için yapılan masrafların gün gün kayıtlarının tutulduğu defterlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gündoğdu, 2009, s. 699)

⁸ Osmanlı ordusunda sefer ilan edildiğinde bölgelerden toplanan askerlerin bir disiplin içinde muharebe gücünü kaybetmeden sefer yerine ulaşabilmesi iyi planlanmış bir sefer organizasyonu ile gerçekleştirilmiştir. Bunun için İstanbul'dan yola çıkan ordunun muharebe edeceği yere sağlam bir şekilde ulaşması, bölgeye geldiğinde ihtiyaçlarının hemen karşılanabilmesi amacıyla uygun yol güzergâhları ve konak yerleri önceden belirlenmiştir. Bu seçilen yerler askeri menzillerdir. Güzergâh üzerinde günlük yürüyüş mesafesi olan 30-40 km aralıklarla birer üs olarak kurulan askerî menzillere ordu ulaşmadan önce konakçılarca tüm hazırlıkların tamamlanması bildirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Karagöz, 2019, s. 27).

olmasına her zaman özen gösterilmiştir (Majer, 1981, s. 192-193). Menzil teşkilâtı sayesinde çağdaşlarına kıyasla çok daha erken, başarılı bir tedarik ve depo ağı kurmayı başarmıştır.⁹

Ordunun beslenmesi için günde iki defa yemek pişirilmiştir. Zorunlu olmadıkça kuru gıdalar verilmemiş günlük olarak yemek yenilmiştir. Yemeklerin ana gıdası genellikle koyun eti olmuş, sığır eti fazla tüketilmemiş, tavuk eti ise az miktarda tüketilmiştir (Genç, 2012, s. 66). Burada sığır etinin az tüketilmesinin ve tercih edilmemesinin bir sebebi de bu hayvanlarla yük, nakliye gibi hizmetlerin gerçekleştirilmesinden kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Etin kaynağını oluşturan genellikle öküz ve koyundan oluşan büyük ve küçükbaş hayvanlar, canlı olarak birliği takip etmiş böylece taze et yemek mümkün olmuştur. Bu konuda sıkıntı çekildiğinde askere tuzlu veya kurutulmuş et verilmiştir (TSK Osmanlı Tarihi, 1995, s. 68).

Pirinç ve bulgurdan genel olarak pilav ve çorba yapılmıştır. Osmanlı ordusunda uzun bir süre esir kalmış, hürriyetine kavuştuktan sonra Osmanlı Devleti hakkında araştırmalar yapan Graf Marsilli, Osmanlı'da askerlerin beslenmesi hakkında kaleme aldığı eserinde, yemeklerin sabah 11.00'de ve akşam 20.00'de pişirilerek dağıtıldığından ve haftada iki kez pilav yedirildiğinden bahsetmektedir (1934, s. 188). Hububat ürünleri de asker beslenmesinde büyük önem arz etmiştir. Hububat ürünleri ordunun sefer hazırlıkları boyunca devlet kontrolü altında tutulmuş ve yurt dışına çıkarılmasına izin verilmemiştir (Karagöz, 2013, s. 79).

Osmanlı'da her yapılan seferde askere verilen yiyecek istihkakının miktarı hususunda kesin bir kayda ulaşamamakla beraber Graf Marsilli eserinde; sefer esnasında ekmeğin pişirilmeye vakit bulunmadığı takdirde askerlere peksimet¹⁰ verildiğini, ekmeğin pişirildiği takdirde ise her askere günlük yüz

⁹ Menzil teşkilatının tarihi tam olarak bilinemese de M.Ö. 2000 yıllarında Hititlerde benzer bir sistemin uygulandığı görülmüştür. Hititlerin vasal devletlerin arazisinde inşa ettikleri garnizonlar seferler sırasında ara duraklar olarak kullanılmıştır. Önceden belirlenen ikmal noktalarına (askeri menzillere) sıçrayarak ilerleme taktiği Osmanlı İmparatorluğunda da devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Başol, 2006, s. 101).

¹⁰ Bizans kökenli bir besin olan peksimet, ekmeğin almaya gücü yetmeyenler için halka biçiminde ve kalınca dilimlenmiş arpa ekmeği paximad (peksimet) kullanılmıştır. Peksimet, Venedik'te "pasimata", Arapça "başmat" veya "baksimat", Hırvatça "peksimet" ve Romence "pesmetten" olarak isimlendirilmiştir. Türkler peksimeti iki kere pişirerek suyunu almış, galeta ve peksimet şekline dönüştürerek daha uzun süre dayanmasını sağlamıştır. Savaşlarda Türk askerinin temel gıdası

dirhem¹¹ ekmek, elli dirhem peksimet, altmış dirhem koyun veya sığır eti, yirmi beş dirhem yağ, elli dirhem pirinç (320 gram ekmek, 160 gram peksimet, 200 gram koyun eti, 160 gram pirinç ve 80 gram yağ) verildiğini belirtmiştir (1934, 188). Ö. İşbilir 1603-1617 yılları arasındaki şark seferleriyle ilgili çalışmasında IV. Murat'ın Bağdat Seferi'nde askerlere 700 gram peksimet dağıtıldığını, etin ise 160 gram olarak verildiği sonucuna (1996, 37). S. Genç ise 1722-1725 yılları arasında Osmanlı-Safevi Savaşları'nın lojistiğini inceleyen çalışmasında İran seferleri sırasında Osmanlı ordusunda bir askerin günlük et istihkakının 213 ilâ 256 gram arasında değiştiği sonucuna varmıştır (2012, s. 69). 1853-1856 Osmanlı-Kırım Harbi'nde askere kişi başı verilen et miktarı 250 gram (TSK Tarihi, Osmanlı Devri Osmanlı-Rus Kırım Harbi, 1986, s. 158), 1877-1878 Osmanlı Rus harbinde ise 320 gramdır (TSK Tarihi Osmanlı Dönemi, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, 1985, s. 210). Bu bağlamda kuruluşundan Balkan Harbi'ne kadar Osmanlı seferlerinde askerin temel yiyecek maddesinin koyun etinin olduğu, yapılan seferin yerine, uzaklığına, güzergâhına ve tedarik imkânlarına göre kişi başı verilen et miktarlarının 160 gram ile 320 gram arasında değiştiğini ifade etmek mümkündür.¹²

Peksimetin çabuk bozulmaması ve dayanıklı olmasından dolayı özellikle konaklamanın savaş meydanlarına yakın olduğu yerlerde Osmanlı askerleri tarafından çok tercih edildiği görülmektedir (İşbilir, 1996, s. 56). Seferlerin tahmin edilenden daha uzun sürmesi durumunda başvurulana ana besin kaynağı peksimet olmuştur. Zahirde teminin gecikmesi veya yetersiz olması durumunda ekmek yerine peksimet kullanılmıştır. Birlikler yaya ve yürüyüş halinde olduğunda taşımada güçlük çekilmesini önlemek için en fazla sekiz günlük peksimet verilmiştir (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 68). İhtiyaç

olan peksimet suya batırılarak yumuşatılıp yenilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kuter, 2013, s. 45).

¹¹ Osmanlı döneminde iki farklı değeri söz konusudur. 17. yüzyılın sonlarına kadar 3,072 gram, bu tarihten sonra da 3,207 gram olarak kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Taşkın, 2005)

¹² Günümüzde asker iaşesi Beslenme Kanuna ekli ölçüt tablosunda gösterilen gıda maddelerinin fiyatlandırılmasıyla belirlenir ve günlük yemek bedeli bulunur. Günlük yemek bedelini aşmayacak şekilde, beslenmeye elverişli her türlü gıda maddeleri ile yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayacak en az üç öğün, gerektiğinde de ara öğünleri içeren günlük yemek çizelgesi hazırlanır. Günlük yemek bedeline göre değişmekle birlikte ölçüt beslenme tablosunda *günlük et miktarı 300 gram* olarak belirlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Türk Silahlı Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı Besleme Kanunu, 2007).

duyulması halinde kullanılmak üzere sınır boylarındaki kalelerde peksimet depolanmıştır (Genç, 2012, s. 72).

Su ise askerin sağlığı bakımından üzerinde durulan her zaman önemli bir konu olmuştur.¹³ Askerin içeceği ve diğer işlerde kullandığı su, sakalar tarafından beygirlerle deriden imal edilmiş kırbaların içinde taşınmıştır (İşbilir, 1996, s. 61). Seferde su ihtiyacının karşılanmasının usul ve esaslarını belirlemek için Saka, Meşk ve Seyishane-i Mekkâre adıyla anılan düzenlemeler yapılmıştır (TSK Tarihi Cilt:3, 1981, s. 460).

Düzenli orduya geçişle birlikte askerin barış ve savaş zamanında devletçe iâşe edilmesi kabul edilmiş, günlük istihkaklarında bir standart belirlenmeye başlanmıştır. Seferde askerin pirinç, yağ, tuz, soğan, kuru sebze, zeytinyağı vb. gibi beslenme ihtiyaçlarının miktarı da belirlenmiştir. Tedarik durumuna göre askere kahve, şeker ve sirke de dağıtılmıştır. 1872'de ordunun seferde günlük yiyecek hesaplaması: Ordu mevcudu x 1/4 fazlasıyla günlük er istihkakı olarak kabul edilmiştir (TSK Tarihi Cilt:3, 1981, s.69).Harekâtın nevide göz önüne alınarak erzak tedarik edilmiştir.¹⁴

Osmanlı askeri teşkilatı, XVIII. yüzyılda askerin beslenmesi konusunda sistemin işleyişinde bazı problemler yaşamışsa da klâsik dönemdeki özelliklerini tamamen kaybetmemiştir (Karagöz, 2013, s. 80).Bu problemler XIX. yüzyılda 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde kendini hissettirmiştir.1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Kafkas ve Balkan Cepheleri olmak üzere iki cephede cereyan etmiştir. Her askere demirbaş erzak olarak dört günlük peksimet verilmiştir. Beslenme için bir günlük istihkak olarak 640 gram un, 320 gram et, 11 gram tuz tahsis edilmiştir. Et genellikle taze olarak verilmiştir (TSK Tarihi Osmanlı Rus Harbi, 1985, s. 210). Seyyar haldeki birliklerde görevli askerlerin kişi başına istihkakı 962,1 gram ekmeç olarak hesaplanmıştır (Süer, 1993, s. 513). Ekmeğin herhangi bir sebeple verilemediği zaman 600 gram peksimet verilmiştir. Askere verilecek

¹³ Suyun ilgili kişilerce kontrol ve tahlilinin yapılması Asakir-i Mansure-i Muhammediye Kanunnamesi'ne ve askerî okul derslerine dâhil edilmiştir. Savaş sırasında, suyun tahlili için kullanılan yöntemler ve elde mevcut araç ve gereçler, suda bulunabilecek yabancı maddelerin tespitine yeterli değilse, suyun kullanılabilir olup olmadığını fizikî olarak değerlendirmek yeterli kabul edilmiştir. Suyun tahlili, genel olarak bir kaynağın uzun süre kullanılması ve askerin burada konaklaması durumlarında yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 69).

¹⁴ Örneğin tedarik edilecek erzak bir taarruz harekâtında 50 günlük olarak hesaplanırken, savunma harekâtında 90 günlük olarak hesaplanarak tedarik edilmiştir (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 76).

peksimetten başka yiyecek maddesinin bulunmadığı zamanlarda ise peksimet miktarı 1000 gram olarak uygun görülmüştür. Peksimetler çorba tabağı büyüklüğünde üretilmiştir (Bayıl, 2012, s. 101). Bulgur verilemediğinde yerine sebze konservesi veya kuru sebze, taze sebze verilemediği zamanlarda ise tarhana, irmik, arpa şehriyesi, kuru meyve, buğday, mercimek, mısır, nohut, fasulye unları gibi kuru gıdalar ve konserveler verilmesi uygun görülmüştür. Bazen de muharebe sahasına yakın bölgelerde bulunan nehirlerden tutulan balıklarla et ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır (Bayıl, 2012, s.102).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkas ve Balkan cephelerine yiyecek malzemelerinin ulaştırılmasında çok sık aksaklıklar yaşanmıştır. Bu durum Kafkas cephesinde daha fazla cereyan etmiştir. Yiyecek sıkıntısı çeken askerler bazı zamanlarda bölgelerinde bulunan mısır vb. ekili tarlalardan aldıkları ürünlerle açlıklarını gidermeye çalışmıştır (Bayıl, 2012, s.104). Savaşın başında planlanarak askere verilmesi gereken günlük istihkak çoğunlukla verilememiş, 140 dirhemlik bir ekmek ile 150 gram öküz eti verilebilmiş, bazen de kokuruç unundan çorba yapıp verilebilmiştir (Komisyon, 1295, s. 3). Savaşın son zamanlarında ise neredeyse et iyice azalmış ve istihkaklar azaltılmış, askerin günlük yiyebildiği bir miktar mısır ekmeği ve mısır unundan ibaret olmuştur (Herbert, 2004, s. 233). Savaşın başından sonuna kadar bulunmasında sıkıntı çekilen bir başka gıda maddesi de tuz olmuştur. Şekerde az çok savaşın başlarında verilebilseyse de ilerleyen zamanlarda verilememiştir (Herbert, 2004, s. 233).

Balkan Harbi Dönemi'nde Osmanlı Ordusunda Asker İaşesi (1912-1913)

Osmanlı Ordusunun Balkan Devletleri karşısında yenilgiye uğradığı ve iki safha halinde gerçekleşen Balkan Harbi'nde askerin beslenmesinde çok büyük sıkıntılar yaşanmış ve bu durumun harbin kaybedilmesine de büyük etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti Balkan Harbi'ne çok büyük imkânsızlıklar içinde girmiştir.1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, müteakiben 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı Osmanlı Ordusu'nu çok yıpratmış ve bu durum özellikle Balkan Harbi'nde lojistik açıdan yetersiz girilmesinde önemli bir etken olmuştur (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 1) . Tanzimat ile birlikte Avrupalı Devletlerin orduları örnek alınarak modernize edilen Osmanlı Ordusu, yeterli olabilecek bir lojistik teşkilâta

kavuşmamıştır. Ordular hâlinde teşkil edilen birliklerin¹⁵ ihtiyaçları devletçe karşılandığından, birliklerin yurt içindeki lojistik teşkil ve kurumlardan faydalanmaları amacıyla kadrolarına seyyar ekmekçi kolları da eklenerek yeniden kurulmuştur. Ancak özellikle Balkan Harbi'nde teknik ve idarî birlikler yetersiz olduğundan işe hizmeti iyi seviyede yerine getirilememiştir (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 36).

Osmanlı Ordusunun ilk dönemlerinde ferman ve hükümlerle yönetilen menzil teşkilâtı, daha sonra orduların lojistik teşkilatlanması ve yapılan kanunların kapsamı içinde yönetilmiş ve 1911'de Osmanlı Ordusu'nda görev yapan General Von der Goltz¹⁶ tarafından Alman talimnamelerinden “*Menzil Hidematı Nizamnamesi*” adıyla tercüme edilerek geliştirilmiştir (Durgun, 2014, s. 59). Bu yönetmeliğin mevcut olmadığı dönemlerde de orduda menzil hizmetlerine yeterince önem verildiği, menzil hatları ve noktalarının savaş plânlarında¹⁷ mevcut olduğu bilinmektedir (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 53).

¹⁵ Düzenli ordu birliklerinin teşkiline 1843'te başlanmış, Osmanlı Ordusu ilk başta beş ordu hâlinde teşkilâtlandırılmıştır. Silahlı Kuvvetlerdeki asıl büyük ve yeniden teşkilatlanma 1849'da yapılmıştır. Bu çalışmalar sonunda ordu sayısı da altıya çıkarılmıştır. 1869'da yapılan düzenlemelerle Yemen'de 7'nci Ordu kurulmuştur. Bu değişikliklerle orduların bünyesinde muharip sınıfların kadrolarına eklenen teknik ve idarî personel ile orduları barışta ve savaşta destekleyen yurt içi lojistik teşkil ve kurumlar kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 37).

¹⁶ Wilhelm Leopold Colmar Freiherr Von der Goltz, Alman general ve aynı zamanda yazardır. 1878 yılında Osmanlı Ordusunun modernize etmek amacıyla Alman askeri heyetiyle İstanbul'a gelmiş ve askeri okullarda köklü reformlar yapmış, subay eğitiminde katkıları olmuştur. Bu dönemde Menzil Hizmetleri Nizamnamesi de dâhil birçok nizamnameyi Almancadan Osmanlıcaya tercüme ettirerek Osmanlı Ordusunda kullanılmasını sağlamıştır. Ayrıca Alman şirketlerine ilk silah siparişleri verilmesini sağlamış ve özellikle Bağdat tren yolunun yapılmasında büyük rol oynamıştır. I. Dünya Harbi'nde VI. Ordu Komutanı olarak görev yapmış ve Kut'ül Amare'de İngilizleri geri püskürtülmesinde başarılar göstermiştir. 1916'da tifüs salgın hastalığından oluşan yüksek ateş sonucu vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine İstanbul Alman askeri mezarlığında defnedilmiştir (Guze, 2007, s. 21).

¹⁷ 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda, doğal kaynaklarca zengin olan Alasonya-Serfice-Grabene bölgesi, Yanya ve Laros dolayları, ordunun yığınak bölgesi olarak seçilmiş, Selânik Manastır demir yolunun kuzeyinde kalan alana da menzil bölgesi denilmiştir (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 53-55).

1911 yılında yayınlanan yönetmelikle daha önce menzil eminlerince¹⁸ idare edilen menzil teşkilâtı, 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda menzil komisyonları olarak faaliyetini sürdürmüş, daha sonra her orduda ve bağımsız kolordularda, seferde birer menzil müfettişliği kurulmuştur. 1911 tarihli Menzil Hizmetleri Yönetmeliği yayınlandıktan sonra, menzil hizmetleri olarak tüm ihtiyaçların karşılanmasını hedef alan bu sistemin ilk uygulaması¹⁹ Balkan Harbi'nde olmuştur (Çeloğlu, 2018, s. 16).

Seferde lojistik teşkilatlanma, muharebe alanının bir bölümünü oluşturan ve muharip birliklerin hemen gerisinde bulunan ordu hizmetler bölgesinde yapılmıştır. Önceden çeşitli esnaf ve sanatkârlardan oluşan Orducuların (Ehli Hiref) tarafından işgal edilen bölge Ordu Hizmetler Bölgesi olarak isimlendirilmiş ve lojistik faaliyetlerin yürütüldüğü alan olarak tanımlanmıştır. Tanzimat'ın ilânından sonra kurulan düzenli ordu birliklerinin barışta birinci sınıf ikmal maddeleri²⁰ ihtiyaçlarının tespiti için çalışmalara hız verilmiştir. Askerin beslenme ihtiyaçları kapsamında günlük gıda maddeleri hesap edilirken, özellikle günlük yürüyüş mesafesi beş saat olarak değerlendirilmiştir (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 54). 18 Eylül 1912 tarihli Askeri Tayinat ve Yem Kanunu Muvakkatına (geçici) göre de, seferde bir askerin bir günlük demirbaş erzak²¹ miktarı şu şekilde belirlenmiştir;

ÇİZELGE 1: Demirbaş Erzak Çizelgesi

Demirbaş Erzak	
Peksimet	550 gram
Et Konservesi	259 gram

¹⁸ Askerin konak yerleriyle yolda yiyeceklerini temin ve tedarikle vazifeli bulunan memur hakkında kullanılır bir tabirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.(Pakalın, 1993, s. 480).

¹⁹ Edirne Müstahkem Mevki Komutanı Mirliva İsmail Paşa emrine bir baştabip, veteriner, cephaner müfrezesi komutanlığı, bir merkez komutanlığı, bir itfaiye bölük komutanlığı ve bunlara ait personel araç ve gereçler verilerek Türk Doğu Menzil Müfettişliği'nce Edirne'de bir menzil noktasının kurulması plânlanmış, aynı zamanda müstahkem mevkiin düşman kuvvetlerine yakınlığı göz önünde bulundurularak savaşın başlamasından önce Edirne'deki çeşitli depo ve ambarların belirli bir ikmal seviyesine ulaşmasıyla bu noktanın işletilmesi sağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 52-55).

²⁰ 1. sınıf ikmal maddeleri, askerin günlük olarak ihtiyaç nispetinde tüketeceği yiyecek ve içecek, yakacak malzemeleridir. (Öğün, 2015, s. 272).

²¹ Birliğin sefer kadrosuna göre bulundurulması gereken savaş veya olağanüstü durumlarda kullanılacak, cins ve miktarları belirlenmiş dayanıklı hazır gıdalardan oluşan asker erzakıdır (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 69).

Çorbalık Sebze	100 gram
Şeker	100 gram
Çay	3 gram

Balkan Harbi'nde asker üzerindeki demirbaş erzaktan ayrı olarak, birliklerde bir kısım yedek erzakla muharebe alanındaki birliklerin lojistik desteği sağlanmışsa da, hizmet ve destek birliklerinin yetersizliği yüzünden, istenilen yer ve zamanda savaş alanlarına gereken ikmal yapılamamıştır. Seferberlik 1 Ekim 1912 tarihinde ilân edilmiş, savaş ise 18 Ekim 1912 tarihinde seferberliğin ilânından on yedi gün gibi kısa bir süre sonra başlamış, Osmanlı Devleti Trakya'da Şark Ordusu, Makedonya'da Garp Ordusu olmak üzere yapılan sefer plânları kapsamında savaşa girmiştir (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 1-2).

Savaş başlar başlamaz askerin iaşesinde sıkıntılar baş göstermiştir. Birliklerin toplanma bölgesindeki depoların buğdayla dolu bulunmasına ve o çevrede çok miktarda kesimlik hayvan yetişmesine rağmen iaşe sağlanamazken, bu durum görevli personelin iş bilmezliğinden kaynaklanmıştır. Ayrıca Edirne'den başka yerlere yeteri kadar erzak depo edilememiştir. Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa, iaşe konusunda aksamaların sebebini idare memurlarının görevlerini bilmemelerinden dolayı hiç bir vakit muntazam yürümediğini, muharebe alanına gönderilen un ve pirinci pişirerek askere verebilecek hiç bir ikmalin yapılamadığını, çevredeki mevcut erzakın bir hafta kadar yeteceği için ordunun düşman tarafından değil, açlık yüzünden felâkete uğrayacağını Başkomutanlık makamına defalarca yazdığını belirtmiştir (Genelkurmay Başkanlığı Balkan Harbi, 1993, s. 147).

Başkomutanlık, iaşe konusunda verdiği emirlerle, askere hücum hatlarına kadar her gün sıcak yemek verilmesini ve askerin üzerinde üç günlük demirbaş erzak bulundurulmasını, su ihtiyaçlarının da sağlanmasını plânlamış ve birliklere bildirmiştir. Savaşın başlarında İstanbul'dan gönderilmekte olan iaşe maddelerinin yetersizliği dolayısıyla askere her zaman sıcak yemek verilememiş ve üç günlük demirbaş erzak verilmesi de sağlanamamıştır. Su ikmali için, birliklerde yeterli su fiçileri olmadığından, eratin su ihtiyacı da tam olarak ikmal edilememiştir. Bu husus, ancak İstanbul'dan gönderilmekte olan su fiçileri ile giderilmeye çalışılmıştır (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 1-3).

Ekmek, peksimet, arpa, un, pirinç, patates, mercimek, gaz, mum, yağ, şeker, soğan, tuz gibi iaşe maddeleri maddelerinin taşınması, Menzil Müfettişliği'nce düzenlenmiş ve sağlanmıştır. Başkomutanlık, iaşe konuları

üzerinde titizlikle durduğu halde bile, ordu iaşe hizmetlerinin akışı usulüne göre yapılamamış, iaşe maddeleri olduğu zamanlarda da askere sıcak verilmesinde aksaklıklar yaşanmıştır (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 1-6). Bu aksaklıkların bir sebebinin de ordu geri hizmet bölgesinde yeni kurulan ve ilk defa Balkan Harbi'nde görev yapan lojistik birlik personelinin eğitimsizliği ve teşkilatlanmasının yeterli seviyede yapılamadığından kaynaklandığını ifade etmek mümkündür.

Harbin ilerleyen safhalarında sıkıntılar artmaya başlamıştır. 15 Aralık 1912 tarihine gelindiğinde muharebe alanında tuz hiç kalmamıştır. Askerlere tuzundan yararlanmak üzere kişi başına 50 gram hesabıyla birliklere peynir dağıtılmaya başlamıştır (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 1-7; Örenç, 2012, s. 63). Un ihtiyacının karşılanmasında sıkıntı yaşanmış, ekmek miktarı 960 gramdan 750 grama indirilmiştir. 16 Ocak 1913'den itibaren ekmek miktarı er başına 450 grama düşürülmüştür. Aynı zamanda şehir halkının da yiyecek sıkıntısı çektiği anlaşılmaktadır (Örenç, 2012, s. 65). Bu nedenlerle, askerlere verilen istihkak miktarında zorunlu azaltmalar yapılmıştır. Örneğin Şark Ordusu Edirne Müstahkem Mevkiinde 03 Ocak 1913'de ekmek kişi başı 600 gram verilebilmiş ve haftalık yemek listesi aşağıdaki gibi uygulanmıştır;

Çizelge-2: 03 Ocak 1913 Tarihli Haftalık Yemek Listesi

Günler	Sabah	Akşam
Cuma	Sirkeli un çorbası	100 gr peynir
Cumartesi	60 gr peynir	Bulgur lapası
Pazar	Sirkeli un çorbası	100 gr peynir
Pazartesi	60 gr peynir	Peksimet paparası
Salı	Sirkeli un çorbası	120 gr peynir
Çarşamba	60 gr peynir	Bulgur lapası
Perşembe	60 gr peynir	Bulgur lapası

Kaynak: (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 1-15).

Bu sıkıntılar üzerine mevcut her cins kadro hayvanlar bir plân dâhilinde kesilerek, askere ve muhtaç halka dağıtılmaya başlamıştır. Askerin günlük yemek ve yiyecek çizelgesinde ekmek 450 grama indirilmiş ve et eklenmiştir. 05 Mart 1913'de verilen bir emirle de mevcudu 2.661'e düşen hayvan miktarının 1.037'si daha kesilmiştir. Bu tarihte er başına ekmek

miktarı 300 grama indirilmiş ve düzenlenen yemek yiyecek çizelgesi aşağıdaki gibi uygulanmıştır.

Çizelge-3: 05 Mart 1913 Tarihli Haftalık Yemek Listesi

Günler	Sabah	Akşam
Cuma	90 gr peynir	150 gr et
Cumartesi	90 gr peynir	100 gr kavurma
Pazar	90 gr peynir	150 gr et
Pazartesi	90 gr peynir	150 gr et
Salı	90 gr peynir	100 gr kavurma
Çarşamba	90 gr peynir	150 gr et
Perşembe	90 gr peynir	150 gr et

Kaynak:(İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 1-17).

Garp Ordusunun iaşesinde ise daha fazla aksaklıklar baş göstermiştir. Bu orduya erzak gönderilmesi neredeyse mümkün olmamıştır (Bacanlı, 2003, s. 45). Birçok birlik iaşesi normal koşullarla yapılamadığından, iaşe için günlük beslenme tutarı para olarak askerlere verilmesi şeklinde yapılmıştır. Bu durum yiyecek tedariki için erlerin muharebe alanındaki görev yerlerinden ayrılmasına, dağılmasına, bölgedeki bağ ve bahçelerde halka ait dükkân ve fırınlarda toplanmalarına yol açmıştır (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s.1-2). Zaten yiyecek bulmakta güçlük çeken halk iyice zor durumda kalmış, Türk tarafını destekleyenlerde karşı tarafa geçmişlerdir (Bacanlı, 2003, s. 46). Garp Ordusunu, beslemek ve ikmallerini sağlamakla görevli olan Ordu Menzil Müfettişliği, Kolordu ve Tümen İdare Başkanlıkları, iaşe hizmetlerini sağlayamadıkları gibi mevcut imkânları da yeterince kullanamamıştır (TSK Osmanlı Devri, 1995, s. 58).

Balkan Harbi'nde asker iaşesinde çekilen sıkıntılar komutanların hatıratlarına da yansımıştır. Garp Ordusu'nda görevli Selanikli Yüzbaşı Bahri; Depolarda askerlerin iaşesi için erzak yeterince bulunmasına rağmen bu erzakın sevki ve birliklere naklinin yapılamadığını, birliklere iki saatlik uzaklıktaki depolarda dağlar kadar yığılmış peksimet ve yiyecek olduğu halde askerin aç bırakıldığını, kendi topraklarında savaşıyor bir ordunun bu kadar sıkıntı çekmesini çok garip bulduğunu aktarmıştır (2012, s. 31). Garp Ordusuna bağlı olan Vardar Ordu Komutanı olarak görev yapan Zeki Paşa hatıratında; Yanya'da yapılan muharebelerde askerin açlıktan

O. ATEŞ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 286-316 (Atıf için/To cite).

kurtulamadığını, açlık yüzünden zayıfın arttığını, geri çekilen birliğin askeri gibi komutanlarının da aç olduğundan bahsetmiştir (1921, s. 77).

Tanzimat Fermanıyla beraber birçok alanda yenilikler yapmaya başlayan Osmanlı, Balkan Harbi'ne kadar geçen yaklaşık 73 yıllık süreçte ordunun iase ve ikmalini aksatmadan sağlamada kullanılan menzil sisteminde bir değişiklik yapmamış, Balkan Harbi'nden önce ilan edilen seferberlik zamanında da modernize edilemeyen menzil teşkilatı savaş başlayınca yetersiz kalmış ve askerinin iasesinin sağlanmasında sıkıntı yaşanmıştır (Durgun, 2014, s. 96). Sonuç olarak Balkan Harbi'nde Şark ve Garp Orduları iase bakımından çok güç durumlarla karşı karşıya kalmışlardır. Balkan Harbi'nin seferberlik hazırlıkları arasına giren ve yeniden teşkilatlanması yapılan menzil teşkilatına büyük önem verildiği görülmektedir. Ancak bu teşkilata gerekli yeteneklerin kazandırılması sağlanamadığından başarılı olamadığı ve askerinin iasesi konusunda çok büyük sıkıntılar yaşandığını söylemek mümkündür.

I. Dünya Harbi Dönemi'nde Osmanlı Ordusu'nda Asker İasesi (1914-1918)

Birinci Dünya Harbi'nde ülkenin dört bir tarafında büyük mücadele verilmiş, şiddetli muharebeler yapılmıştır. Burada yalnız stratejik ve askeri açıdan çok önem verilen cephelerden biri Çanakkale, diğeri Kafkas Cephesi'ndeki iase üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'nin başında orduların harekât bölgelerine göre ülke topraklarını da iase bölgelerine ayırmış, böylece her ordunun iase mntikasını belirlemiştir. Ordu ihtiyaç duyduğu ikmal maddelerini öncelikle kendisine tahsis edilen iase bölgesinden karşılamıştır (Durgun, 2014, s. 99). Yiyecek maddelerinin tedariki, dağıtımı ve plânlanması merkezden Harbiye Nezaretine bağlı Levazım Dairesi Başkanlığı tarafından yapılmıştır. Orduların kendi bölgelerinden karşıladığı yiyecek maddelerinin dışında Levazım Dairesi Başkanlığı tarafından merkezi alımla süt mamulleri, sabun, gaz, şeker, çay, kahve, fındık, üzüm, hurma, zeytinyağı, konserve gibi gıdalar karşılanmıştır (İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 3-11).

Askerin savaşabilecek gücünün devamlı olması ve sağlıklı beslenebilmesi amacıyla 25 Eylül 1914 tarihli Askeri Tayinat ve Yem Kanunu yasalaşarak günlük yiyecek maddelerinin ve hayvanların yem miktarları standart hale getirilmiştir. Aşağıda sunulan tabloda görüleceği gibi askerinin

beslenmesi yağ, karbonhidrat ve günlük kalori esas alınarak hesaplanmıştır. Bu durumda her askerin günlük 3.149,25 kalori alması uygun görülmüştür.

Çizelge-4: Askerin Günlük Yiyecek İstihkak Çizelgesi

	Gram	Şahm(Yağ)	Karbonhidrat	Albümin	Kalori
Ekmek	900	3,96	465,54	55,35	2151
Et	250	5,47	-	50,07	256,15
Bulgur	150	0,36	117,15	12,60	544,60
Yağ	200	21,09	0,12	0,18	197,50
TOPLAM	1.500	31,91	552,81	118,20	3.149,25

Kaynak: (Askeri Tayinat ve Yem Kanunu, 1330)

Bu kanunla Çizelge-5’de belirtilen yiyecek maddelerinden herhangi birinin askere verilemediği zamanlarda askerin alması gereken kalori ihtiyacını karşılanabilmesi maksadıyla aşağıdaki tedbir alınmıştır:

Ekmek; askerin günlük yiyeceği ekmek miktarı 900 gram olarak verilemediği zaman yerine 600 gram peksimet verilmesi, şayet sadece peksimetten başka erzak verilemediği durumlarda ise peksimet miktarı 1000 grama çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca ambarlarda peksimetlerin bozulmasının önüne geçilebilmesi için haftada 2 gün ekmek yerine peksimet yedirilmesi veya peksimetin papara²² olarak hazırlanması ve yedirilmesi hüküm altına alınmıştır.

Et; taze olarak bulunamadığı zaman ise yarısı kadar koyun etinden yapılmış kavurma veya kıyma olarak verilecek, koyun eti fiyatını aşmaması koşuluyla keçi eti de verilebileceği belirtilmiştir.

Bulgur; verilemediği takdirde yerine pirinç verilebilecek, pirinç de bulunamazsa, patates, havuç, kuru sebze enginar, lahana, ıspanak, pırasa, lahana turşusu, şalgam, yeşil salata ve emsali sebze konservesi, sebze bulunmayan yerlerde arpa şehriyesi, kuskus, irmik, tarhana, her nevi kuru sebzeler ve konserve verilmiştir.

²² Papara: Bayatlamış ekmek veya peksimet küçük parçalar halinde doğranır ve üzerine soğan ilave edilerek yağda kavrulur. Bazen de peksimete su, şeker veya tatlandırıcı gıdalar ilave edilerek yapılan bir yemek türüdür. Yöreye göre farklılık gösterebilir. Bu yemeğin amacı bayatlamış, kurumuş ekmeklerin yenerek değerlendirilmesidir.

Yağ; günlük 200 gram olarak belirlenen yağ verilemediği zaman taze yağlı et, zeytinyağı, kuyruk veya iç yağı, şeker, pekmez, kahve, çay, ekmek, süt, yoğurt, tahin helva ile değiştirilerek askere yedirilmiştir (Askeri Ta'yinat ve Yem Kanunu-ı Muvakkatı, 1330, s. 1286-1301).

Günümüzde uygulanan ve çeşitli kurum ve kuruluşlarında katılımıyla hazırlanıp kanunlaşan Beslenme Kanunu'na göre muharebede bir askerin alması gereken kalori miktarı 4.000 kalori civarındadır. 1914 yılında askerin alması gereken günlük kalori miktarının 3.149,25 olarak belirlenmesi zamanın şartları göz önüne alındığında yeterli olduğu değerlendirilmektedir.

Çanakkale Cephesi'nde Ordunun iaşesi

Birinci Dünya Harbi'nde savaşın seyrini değiştiren cephelerin başında Çanakkale Cephesi gelmektedir. Savaşın gidişatını değiştirmesinin yanında burada alınan sonuçlar müteakip dönemlerde icra edilen harekâtlara önemli katkılarda bulunmuştur. Çanakkale Muharebeleri'nin kazanılmasında askerin iaşesi etkin rol oynamıştır. Bunun bir sonucu olarak en kötü tecrübeyi Balkan Harbi'nde yaşayan Osmanlı Devleti, seferberlik plânlarını eldeki kaynaklarına ve mevcut malzemelere göre yapamamış, olmasını istediği hayali plânlamalara göre yapmıştır. 1915 yılında harekâta katılacak 5'nci Ordu'nun ihtiyaç duyacağı malzemeleri belirleyememiş ve önceden plânlamayla stok da yapamamıştır (TSK Tarihi, 1985, s. 133-136). Ancak 1916 yılında ordunun ihtiyacı hesaplanmış ve herhangi bir karışıklığa yer vermeden düzenleme yapılmıştır (Çevik ve Çeloğlu, 2015, s. 300).

Muharebelerde askerin yemeğini genellikle kuru bakliyat oluşturmuştur. Askere pirinç çorbası, etli nohut, etli fasulye, kuru bakla bulgur pilavı, hoşaf, kuru üzüm ve fındık gibi çerezde verilmiştir (TSK Tarihi; Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Harekâtı, 1980, s. 528). Bakliyatın ambarlarda muhafazasının uygun şartlarda yapılamadığı zaman yemeklerde haşere eksik olmamış bu durumda askerler arasında bakla yemeğine kurtlu bakla yemeği veya böcekli bakla tabiri çok kullanılmıştır (Arıkan, 2010, s. 40-71).

Et ihtiyacının karşılanmasında dönem dönem etin az yedirildiği olmuştur. Sıkıntı yaşanan dönemlerde 250 gram olarak belirlenen günlük et miktarı sağlanamadığından önce 62 grama sonra da 31 grama kadar düşürülmüştür (Keskin, 2007, s. 69). Et verilemediği zaman alternatif olarak yerine tavuk, konserve balık, taze balık, yumurta, kaşar peyniri, salamura peynir, süt ve yoğurt, pastırma, sucuk gibi gıdalar verilmiştir. Ancak daha çok et yerine kavurma ve konserve yedirilmiştir. Günlük istihkak miktarı etin ¼'üne

karşılık da kuru fasulye, nohut gibi hububat veya yaş sebze ile 86 gram pirinç, 20 gram tuz, 20 gram soğan, 10 gram yağ verilmiştir (TSK Tarihi, 1985, s. 173).

Çanakkale Cephesi'nde askere günlük 900 gram ekmeğin verilmesinde çok sıkıntı yaşanmamıştır. Fırınlara çalıştırılmadığı zamanlarda veya en öndeki hatlarda bulunan muharip birliklere düzenli yemek ulaştırılmasında sıkıntı yaşandığı zaman bile askere ekmeğin yerine peksimet verilmiştir (Arı, 2017, s. 25). Ancak diğer cepheelerde durum farklı olmuştur. 1918 yılında ekmeğin Şam'da 500-600 gram, Filistin Cephesi'nde 350-600 gram, Irak'ta ise bu miktar 300 grama kadar indirilmiştir. Buradan anlaşıldığı gibi Çanakkale Cephesi'ndeki işe diğer cepheleden iyi durumda sağlanmıştır. Diğer cepheelerde erler günlük istihkakının çok azı bir miktar ile beslenebilmiştir (Zürcher, 2009, s. 189).

Asker beslenmesinde kullanılacak gıda maddeleri açısından ordunun kendi muntakasından tedarik edeceği taze meyve ve sebze ihtiyacının tam olarak karşılanamaması yaşanan en büyük sıkıntılardan biri olmuştur. Muharebe şartları bölgenin üretimini de kısıtlamış, askerin beslenmesi açısından gerekli olan taze sebze ve meyve neredeyse hiç verilememiştir. Bu durum ordunun yaklaşık beşte birine yakın bir oranda iskorbüt²³ hastalığının yaşanmasına neden olmuştur (Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, 2012, s. 489). Buna mukabil bazı bölgelerde yetiştirilmesi kolay olan sebze ve meyvenin bulunduğunu Türk cephelelerini gezdiği sırada tespit eden Amerikalı gazeteci Arthur Paul, cephe gerisinde bulunan askerlerin sabah kahvaltısında çay, keçi peyniri, taze ekmeğin yediğini, akşam yemeğinde çorba, et, taze fasulye, erik kompostosu yediğini ve kendilerine de ikram edildiğini aktarmıştır (Arı, 2017, s. 26). Tedarikinde zorluk çekilen diğer gıda maddeleri de merkezi olarak alımı yapılan kahve, çay ve şeker olmuştur (Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, 2012, s.488).Bu ürünler ithal edilerek karşılandığından savaşın başlamasıyla ithalat sekteye uğramış ayrıca fiyatlarda çok yükselmiştir (Çeloğlu, 2013, s.102).

Askerin işesi konusunda yaşanan sıkıntılardan biride yemeklerin pişirilmesi ve ileri bölgelerde bulunan birliklere sıcak ekmeğin ulaştırılması olmuştur. Arazide kara kazan olarak tabir edilen kurulan seyyar mutfaklar çıkardıkları duman sebebiyle cepheden oldukça geride tesis edilmiştir. Pişirilen yemekler hayvanlar vasıtasıyla ileri hatlara taşındığından, yemeklerin dökülmesine ve

²³ İskorbüt, C vitamini (askorbik asit) eksikliği nedeniyle ortaya çıkan bir hastalıktır. Halsizlik, kolayca kanayan ve geriye çekilen dişetleri, ciltte morluklar, eklemelerde ağrı ve yuvarlanan saçlar belirtileridir.

yemeğin nefasetini kaybetmesine neden olmuş, yemek yeme saatlerini de aksatmıştır (Genelkurmay Başkanlığı, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi, 2002, s. 273; İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı, 2012, s. 3-18). Muharebeler ilerleyip zamanla mevzi savaşları haline geldiğinde ileri hatlara sıcak yemeğin ulaştırılması iyice güçleşmiştir. Askerlere günde bir defa sıcak yemek verilmeye çalışılmıştır (Ataksor, 2008, s. 93). Yemek gece yarısı karanlıktan faydalanarak cephe gerisinden tek seferde bölük karavanacıları tarafından getirilmiştir (Arıkan, 2010, s. 40.) Cephe gerisinde pişirilen yemekler çoğunlukla tahta sandıklar içinde askerlere ulaştırılmıştır (Çeloğlu, 2013, s. 105). Muharebelerde Güney Grup Komutanı olarak görev yapan Vehip Paşa'nın Başkomutanlığa çekmiş olduğu telgrafta askerin günlük istihkakı ile ilgili aktardığı bilgi şöyledir; "Askere verilmekte olan ekmeğin bir örneğini aynen gönderiyorum. Yemek adıyla verilen maddelere gelince; çok bayat denecek kadar ve kısmen de kurtlanmış olan kuru baklayla, hesaba dayanarak ortalama er başına yirmi, yirmi beş gram oranında sığır etinden oluşmaktadır." Bu yoğun yaşanan muharebelerde askerin günlük yiyecek istihkakı iyice azalmıştır (TSK Tarihi, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 1980, s. 281) .

Çanakkale Cephesi'nde teğmen olarak görev yaparken şehit düşen İbrahim Naci'nin 2019 yılında yayımlanan günlüğünde askerin iaşesine ışık tutacak bilgiler yer almaktadır. İbrahim Naci'nin iaşe konusunda; "İaşe ise pek mükemmeldi, asker bazen üç defa yemek yiyordu" sözleriyle askerin iaşe temininde sıkıntı çekmediğini ifade etmektedir. Yemeklerin cephe gerisinden merkeplerle dar yollardan getirildiğini, çekilen sıkıntıların ise bombardıman sırasında askerlere zaman zaman sıcak yemek ulaştırılamamasından kaynaklandığını, bu nedenle askerlerin yemeklerinin soğuk olmasından şikâyet ettiklerinden bahsetmiştir. Yemek listeleri ile verdiği bilgiler ise çalışmada belirtilenden farklı değildir. Cephede pilav, fasulye, nohut, papara, bakla, hoşaf ve konserve verildiğini, yemeklerin çoğunluğunda ise et bulunduğunu aktarmıştır (İbrahim Naci, 2019, s. 25-29).

Çanakkale Muharebeleri'nde yaygın olarak oluşan kanaat askerin iaşe konusunda çok büyük sıkıntılar çektiğidir. Ancak mevzi muharebelerinde sıcak yemek ulaştırılmasında sıkıntı çekilse de, muharebelerin genelinde askerin iaşe konusunda çok fazla sıkıntı çekmediğini, aç kalmadığını, askere sıcak yemek ve ekmek yedirilmesine özen gösterildiğini ifade etmek mümkündür.

Kafkas Cephesi'nde Ordunun İaşesi

I.Dünya Savaşı başlangıcında Osmanlı Devleti ülke topraklarını orduların harekât alanlarına göre bölgelere ayırdığından ve orduların iaşe mıntıklarını belirlediğinden bahsetmiştik. Bu düzenlemeye göre Kafkas Cephe'sinde görevlendirilen 3'üncü Ordu'nun iaşe mıntığı da belirlenmiş ancak barış zamanında hiçbir hazırlık yapılmamıştır.²⁴ Seferberlik hazırlıkları kapsamında Sivas'ta 30.000-40.000 kişi toplanmış, emredilen sayının ¼'ü gelmeden bile özellikle ekmek tedariki konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Birliklere hiç ekmek verilmediği günler olduğu gibi, bir kâse çorba, sıcak yemek verilemediği anlar da olmuştur. Zamanla bir dereceye kadar ekmek ihtiyacı karşılanabilmiştir (30'uncu Tümen Harp Ceridesi, Sayı: 122, 2019, s. 9-10) .

İaşe mıntığında mahallinden tedarik edilmesi gereken malzemeler için belirlenen bölge yeterli olmamıştır. İaşe işlerinde harbin başından itibaren çok büyük zorluk çekilmiştir. Bu duruma harekât alanında bulunan sarp dağlar ve arazi yapısının da olumsuz etkisi olmuştur. İaşe mıntığında harbin başladığında bulunan gıda maddelerinin miktarı hakkında istatistikî bilgiler olmadığından kesin bilgilere ulaşılammıştır. Tedarik edilecek erzak hakkında bilgi, ancak tedarik etme girişiminde belli olmuştur. Birliklerin iaşe durumu hakkında sağlıklı fikir edinilememiştir (Guze, 2007, s. 3-75). Birliklere iaşe konusu sorulduğunda alınan bilgiler her zaman farklı olmuştur. Erzak miktarları her zaman asgarî miktarlar bildirilmiş aç kaldı feryadı o kadar çok kullanıldığından gerçekten aç kalan birlik doğru tespit edilememiştir (İlter, 2007, s. 58).

Bitlis yöresinde kışın zor şartlarında kar yağdığı zaman arabalar yerine hayvanlar kullanılmıştır. Cepheye daha fazla erzak götürülebilmesi maksadıyla hayvanların sırtlarına ayrıca erzak yüklenip kızaklar insanlar tarafından çekilmiştir (Öğün, 2015 s. 204). 1914 yılında Köprükoy Muharebeleri'nde erzakı kalmayan ve araçları yetersiz olan 11'inci Kolordu'ya, çoğunluğu lise öğrencisi olan Erzurum halkı yüz elli bin kilo unu otuz kiloluk çuvallar halinde sırtında taşımıştır (İlter, 2007, s. 10). Erzurum, Hasankale ve Köprükoy bölgesinde yollar arabaların geçişlerine

²⁴ 14 Eylül 1914 yılındaki düzenlemeye göre Erzurum, Trabzon, Bitlis, Van, Mamuretü'l-aziz ve Musul vilayetleri ile Canik Sancağından oluşan oldukça geniş bir saha olarak belirlenmiştir Savaşın müteakip dönemlerinde bu bölgeye 2.Ordunun takviye edilmesiyle iaşe bölgelerinde değişiklik yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Öğün, 2015, s. 47).

imkân vermediğinde erzaklar insan sırtında taşınarak sevk edilmeye çalışılmıştır (Yüceer, 1996, s. 25).

Savaş müddetince askerin günlük istihkakları Seferberlik Nizamnamesi ve Askeri Tayinat ve Yem Kanun-ı Muvakkatı ile belirlenmiştir. Askerin yemeğinin hazırlanması belirlenen istihkaklar nispetinde birliklerde bulunan yetenekli askerlerce yapıp efrada dağıtılmış, ekmekler ise birliklerin seyyar ekmekçi kolları tarafından belirlenen standartlara göre hazırlanıp pişirilmiş, gerektiğinde bölgedeki fırınlardan yararlanılmıştır. Et ihtiyacı iâşe mıntıka bölgesinden birliklere yakın bölgelerden çoğunlukla günlük kesim yapılarak yedirilmiştir (Öğün, 2015, s. 276). Ülke topraklarında konserve fabrikalarının bulunmaması iâşe hizmetlerini önemli derecede etkilemiştir. Fasulye ve bamya kurutulmuştur. Buğdaydan bir çeşit bulgur yapılmıştır. Bulgur, pirinç ve kuru sebzeler konserve yerine verilmiştir. Kavrurma yağda pişirilmiş olduğu halde tenekelerde muhafaza edilmiştir. Tenekenin memlekette yapılmaması nedeniyle, bu iş için Bakü gazlarının tenekelerinden yararlanılmıştır. Bu tenekelerde sınırlı sayıda olduğundan arzu edilen miktarlarda kavrurma yapılamamıştır (Guze, 2007, s. 3).

Harekât alanı derinliği arttıkça ikmal hatlarının mesafesi uzamış, ambarlardan uzaklaşmış ve askerin iâşesi gün geçtikçe kötüye gitmiştir. Birliklerin iâşesi durumu geriden gelen erzakında azalması dolayısıyla zorlaşmıştır (İlter, 2007, s.55).Kış şartlarında kar çok yağdığına nakliye kolları birbirine rastladığı durumlarda dar yollardan aynı anda geçememiş, birbirlerini beklemek zorunda kalmış bu durum da günlük nakliye kapasitesinin azalmasına neden olmuştur (Guze, 2007, s. 89).

Sarıkaş Harekâtı'na katılan 33'üncü Tümen'in harp ceridelerinde de durum çok farklı değildir. Daha harekâtın başında yazılan harp raporunda erzak kollarının yetersizliği, bölgenin olumsuz arazi yapısı gibi nedenlerle harekâta katılacak olan askerlere cephe gerisinden yeterli miktarda yiyecek gönderilmesi mümkün görülmediği ifade edilmiştir. Harekât başladığında askerin yanında kuru ekmek ve zeytinden ibaret olan sadece dört günlük erzak vardır (Acar, 2015, s. 9). 23 Eylül 1914 tarihine gelindiğinde ise askerin bir kısmı yalnız ekmek yemiş, çok az bir kısım asker ise sıcak yemek yiyebilmiştir (Acar, 2015, s. 83). 09 Ekim 1914 tarihinde askere zorda olsa sadece ekmek verilmiş, hayvanlar ise arpa bulunamadığı için aç kalmıştır (Acar, 2015, s. 94). Harekâta katılan başka bir tümen olan 30'uncu Tümen'in harp ceridelerinde de benzer şekilde asker iâşesinin aksadığını görmek mümkündür. 10 Ocak 1915 tarihinde yazılan harp raporunda, 30'uncu Tümen'in 88'inci Alayının askerlerine iki gündür un, ekmek vb. hiçbir gıda

maddesinin verilemediği belirtilmiştir (30'uncu Tümen Harp Ceridesi, Sayı: 123, 2019, s. 78).

1915 yılında cephelerdeki askerlerin iâşesi iyice sıkıntıya girmiştir. Askerlere kuru ekme ve biraz kavurmadan başka bir şey verilemez olmuştur. Askerin uzun süre sıcak yemek yiyememesi, geceleri açıkta siperlerde bulunmaları ve elbise ile ayakkabı eksikliklerinin olması da can kayıplarının artmasına sebep olmuştur. Her gün yaklaşık 400 asker hayatını kaybetmiştir. Ordu Komutanı Hafız Hakkı Paşa bu tespitlerinden sonra can kayıplarının önüne geçmek ve daha fazla can kaybı yaşanmaması için askere mutlaka sıcak yemek yedirilmesini için şu emri vermiştir; (Hafız Hakkı Paşa, 2017, s.102-103).”*Asker her gün sabah ve akşam bolca etli fasulye, patates ve bulgur yiyecek ve bu veçhile yemek yenip yenmediğini kolordu kumandanı bizzat teftiş edecek ve ettirecektir. Ve her akşam raporunda bana sıcak yemek yendiğini ve askerine sıcak yemek yedirmeyen ümeranın tecziye edildiğini bildirecektir.*”

Sarıkamış Harekâtı'na katılan 83'üncü Alay Komutanı Ziya Yergök hatıratında; pişirilen yemeklerin askeri doyurmadığını, erlerin dışarıdan sağladığı yiyeceklerden faydalandığını dile getirmiş, çoğu günler sıcak yemek yemeden kavurma ve ekmele idare edilmiş, askerinin iyi beslenemediğini gıdasızlığın ve açlığın askerinin iliklerine kadar işlediğini aktarmıştır (2005, s. 79). Askerlerin dışarıdan beslendikleri veya menzile teşkilatından başka kaynakları olduğu yönünde Aziz Semih İlt'er'inde anılarında da benzer ifadeler mevcuttur (2007, s. 24);”*Birliklerimizin çok kötü bir âdeti vardır. Orduya güvenmeyerek kendi ihtiyaçlarını kendileri bulmak ordudan gizli levazım getirmek düşüncesindeydiler. Her birliğin büyüğünün küçüğünün birbirinden gizli saklı böyle kaynakları vardı.*” Bu hatıralarda yazılı bilgiler ışığında birliklerin erzak alamadıklarında veya birliklere erzak gelmediğinde askerlerin hayatlarını idame ettirmek için bu şekilde bir yol bulduğunu ifade etmek mümkündür.

1914-1915 yıllarında askerinin yaşadığı beslenme sıkıntısı erzak kıtlığından daha çok depolardaki mevcut erzakın birliklere ulaştırılamamasından kaynaklanmıştır (Öğün, 2015, s. 349). Daha seferberliğin başında Tekâlifî Harbiye Komisyonlarından erzak ve yem celbi zarureti kıtaların nakil vasıtalarını uzak mesafelere göndermelerini zaruri kılmış bu durum daha harbe girmeden mevcut durumda olan nakil vasıtalarını da çok yıpratmıştır (Büyük Harpte Kafkas Cephesi, Cilt: 1, 1933, s. 42). İstanbul ve Anadolu'dan demiryolu ve karayolu ile yapılacak erzak ve yardım malzemeleri sevkiyatını Anadolu'daki yol ağı yetersizliği ve coğrafi şartlar zor duruma soktuğundan Ulukışla'ya kadar trenle yapılmış, buradan da

neredeşye 1000 km uzaklıktaki cepheye yaya olarak ulaştırılmıştır. Bu erzak ve yardım malzemelerinin cepheye ulaşması ise iki ayı bulmuştur (Kanal, 2014, s. 110). 2'nci Ordu nakliye kollarının yetersizliği ile ikmal ve iaşe zorlukları yüzünden genellikle harekâtının taarruz safhalarını devam ettirilememiştir (Selişık, 1944, s. 19).

1916-1917 yıllarında iaşe faaliyetleri hemen hemen aynı durumdadır. Askerlere istihkakının yarısından daha azı verilebilmiştir. Örneğin 1917 şubat ayında 6 ve 37'inci Tümenler erzakını tam alabilmiş, 1.Kafkas Kolordusu askerlerine 275 gram ekmeklik un, 225 gram etlik, 113 gram yemeklik erzak, 2. Kafkas Kolordusu askerlerine 423 gram ekmeklik, 183 gram etlik,48 gram yemeklik erzak verilebilmiştir. 49. Kafkas Tümeni askerlerine ise 250 gram etlik, 124 gram yemeklik erzak verilebilmiştir (İkmal Maliye Okulu Eğitim ve Merkez Komutanlığı, 2017, s. 2-20; Öğün, 2015, s. 313). 3'üncü Ordu'nun 1917 Ekim ayında depolardaki erzak miktarı asker başına verilen 500 gram hesabıyla 164 gün ekmekliği, 150 gram hesabıyla 71 günlük yemekliği kadar kalmıştır. Bu erzakın birliklere ulaştırılmasının yanında depo stok mevcutları da tamamlanmaya çalışılmıştır. Tüm bu çabalara rağmen cephedeki askerlere çoğu zaman erzak yetiştirilememiş, açlık ve kıtlık sanki ikinci bir düşmanmış gibi savaş boyunca askerin peşinden gitmiştir. Asker çoğu zaman bir kuru ekmek bulamamış, dağlardan topladıkları otları yiyerek hayatta kalmayı başarmıştır (İkmal Maliye Okulu Eğitim ve Merkez Komutanlığı, 2017, s. 2-26).

18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi'nin imzalanması üzerine Ruslar geri çekilmiş, ordu bir müddet toparlanma fırsatı bulmuş ve müteakiben 12 şubat 1918 tarihinde ileri bir harekât başlatmıştır. Rusların geri çekilmesiyle Karadeniz'de deniz ulaşımı da rahatlamış, bir miktar malzeme gelmeye başladıysa da yeterli olmamıştır. Birlikler son çare olarak düşmandan ele geçirecek erzaklarla beslenecek şekilde harekât planlarını yapmıştır. Yapılan muharebelerde ordu düşmandan yemeklik un, makarna, çay, şeker, balık, konserve vb. erzak ele geçirerek kendini rahatlatmayı başarmıştır. Rus işgali altındaki Osmanlı vilayetlerinin kurtarılmasından sonra Bakü'ye kadar ilerleyen ordu, düşmandan ele geçirdiği erzak sayesinde eskiye nazaran daha iyi duruma gelmişti. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla savaşı kaybeden Osmanlı Devleti savaştan önceki sınırlara geri çekilmiştir (Öğün, 2015, s. 364-366).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşmesinde ordunun sefer organizasyonlarındaki başarisının büyük katkısı olmuştur. Hititlerden Selçuklulara kadar uygulanan menzil sistemini geliştirmiş ve askerin iaşe

konusunu seferin şartları arasına koymuştur. Askerin kudretli ve kabiliyetli birer savaşçı olarak yetişmesinde beslenmenin önemini ihmal etmemiştir. Ordusunun iâşesini zamanın koşullarına göre kolaylaştırmış, kendine has yemek kültürüyle asker et, un, yağ ve hububat temelli beslenmiştir. Başlıca yiyecek maddesi koyun eti olmuştur. Savaş meydanlarına yakın yerlerde ve sıcak yemek yenilemeyecek durumlarda peksimet ve kavurma et tüketilmiştir. Sıcak yemek olarak çorba ve pilav çeşitleri, hububat yemekleri çokça yenilmiştir. Binlerce kilometre süren sefer yolculukları ve fetihlerinde halk, taşra yönetimi ve devletin merkezi hep bir organizasyon içinde hareket etmiştir. Sıkı bir disiplin altında uyguladığı stratejilerle katıldığı savaşlarda başarılı olmuştur.

Osmanlı askeri teşkilatı, XVIII. yüzyılda beslenme sisteminin işleyişinde bazı problemler yaşamışsa da klasik dönemdeki özelliklerini tamamen yitirmeyerek sefer organizasyonlarında iâşeyi dikkate almayı sürdürmüştür. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve Balkan Harbi'nde askerin iâşesinde çok büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Askerin istihkakları savaş süresi ilerledikçe azaltılmış, sıcak yemek çok az yenilebilmiş, askerin beslenmesi çoğu zaman yapılamamıştır.

Osmanlı Ordusunun ilk dönemlerinde ferman ve hükümlerle yönetilen menzil teşkilâtı, daha sonra orduların lojistik teşkilatlanması ve yapılan kanunların kapsamı içinde yönetilmiş, 1911 yılında Alman Ordusu örnek alınarak yeniden düzenlenmiştir. Balkan Harbi'nde de yeterli olamayan teşkilatın daha iyi seviyeye getirilmesi ve askerin sağlıklı beslenmesini sağlamak amacıyla 1914 yılında Askeri Tayinat ve Yem Kanunu ve Seferberlik Nizamnamesi hazırlanarak I.Cihan Harbi'ne girilmiştir.

İnsanlık tarihinin topyekûn ilk savaşı olarak bilinen I.Cihan Harbi'nde askerin iâşesi bütün ordular için bir probleme dönüşmüştür. Seferberliğin ilanı ve yaptığı harekât planlarıyla iâşe konusunda sıkıntı çekeceğini düşünmeyen Osmanlı Devleti, daha seferberlik hazırlıkları kapsamında Kafkas Cephesi'nde iâşe sıkıntısı ile karşı karşıya kalmıştır. İâşe işlerinde sıkıntı çekilmesinde, iâşe mıntıklarında istatistikî verilerin olmaması ve Balkan Harbi'nden yorgun çıkan Osmanlı Devleti'nde Alman ordusunun lojistik teşkilatına göre modernize edilen bir ordu nispetinde kurumsal bir alt yapıya sahip olmaması büyük rol oynamıştır. Savaş başladığında Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerden Çanakkale Cephesi'ndeki askerin iâşesinin, diğer cephelere göre nispeten daha kolay gerçekleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Bu cephede savunma harekâtı yapan 5'inci Ordu'nun ülkenin tarım, ulaşım vb. imkânlarını daha fazla bulunduran bir bölgede olması iâşenin daha kolay sağlanmasında büyük rol oynamıştır. Bu cephede

O. ATEŞ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 286-316 (Atıf için/To cite).

yine de askerin her gün belirlenen istihkaklarla düzenli olarak beslendiğini söylemek mümkün değildir. Mevzi savaşlarında bazı günler askerin sıcak yemek yiyemediği söylenebilse de, yaygın olarak bilinenin aksine savaşın başından sonuna kadar askerin aç kalmadığını ifade etmek mümkündür.

Kafkas Cephesinde durum daha sıkıntılıdır. İaşe mıntıkasında toplanan erzakın birliklere sevki çok zor olmuş, bazen hiç yapılamamıştır. Ordu nakliye araçları yetersiz olduğundan erzak sevkiyatlarının tamamı neredeyse hayvanlarla yapılmıştır. Arazinin zor yapısı üzerine bölgedeki iklim şartları ve özellikle kışa aylarında yağın kar erzak sevkiyatını aksatmış, bölge halkının tüm gayret ve fedakârlıklarına rağmen ordunun ihtiyaçlarını karşılamak mümkün olmamıştır. Kafkas Cephesi'nde iaşe sıkıntısı adeta ikinci bir düşman gibi askerin peşini hiç bırakmamıştır. Birçok asker açlıktan hayatını kaybederken birçoğu da günler boyunca sıcak yemek yiyememiş, buldukları kuru ekmek ve az yemeklik besinle iaşesini sağlayabilmiştir.

Kaynaklar

a. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 5 numaralı Mühime Defteri.

b. Kanun Ve Yönetmelikler

Türk Silahlı Kuvvetleri, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı Beslenme Kanunu, (24 Mayıs, 2007), Resmi Gazete (Sayı: 26538). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070524-1.html>.

Askeri Tayinat ve Yem Kanunu, (1330), Düstür, Tertip: 2, Cilt: 6, Sayfa: 1286, Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/0.1.15.pdf>.

c. Kaynak Eserler

Arıkan İ. (2010), *Osmanlı Ordusundan Bir Nefer (Bir Mehmetçiğin Çanakkale-Galiçya-Filistin Cephesi Anıları)*, Ankara: Timaş Yayınları.

Ataksor H. (2008), *Çanakkale Raporu, Binbaşı Halis Beyin Savaş Notları*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Barkan L.Ö.(1979), *Avarız Mad.*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi II, İstanbul: Diyanet Vakfı yayınları.

Bahri Yzb. Selanikli (2012), *Balkan Savaşı'nda Sırp Ordusu-Batı Ordusu*, İstanbul: Alfa Yayınları.

O. ATEŞ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 286-316 (Atıf için/To cite).

Guze F. (2007), Alman Yarbay, *Birinci Dünya Savaşında Kafkas Cephesi'ndeki Muharebeler*, Çev.:Yarbay Hakkı (Akoğuz), Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Halaçoğlu Y. (1981), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar*, Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul.

Herbert V. Yzb. (2004), *Plevne Meydan Muharebesi*, Çev: Nurettin Artam, İstanbul: Kastaş Yayınları.

İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı (2012), *Yakın Tarihteki Savaşlarda İkmal Hizmetleri*, İstanbul: İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı Basımevi.

İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı, *İkmal ve Maliye Sınıfı Tarihçesi* (2017), İstanbul: İkmal Maliye Okulu ve Eğitim Merkezi Komutanlığı Basımevi.

İlter S. A. (2007), *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Hatıraları*, Haz.: Zekeriya Türkmen-Elmas Çelik, Ankara: ATASE Yayınları.

Komasyon (1295), *Gazi Osman Paşa Hazretleri Nezdinde Yüz Gün*, İstanbul: Mihran Matbaası.

Köymen A. M.(2020), *Alp Arslan Zamani Türk Beslenme Sistemi*, Türkler Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Majer,H. G. (1981), 17. Yüzyıl Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları, Osmanlı Araştırmaları Cilt II, Neşir Hayeti: Halil İnalçık,Nejat Göyünç, HeathW.Lowry, İstanbul.

Marsilli G. (1934), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, Çev.:M. Kaymakam Nazmi, Ankara: Büyük Erkanı Harbiye Matbaası.

Murphey R. (2007), *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, Çev: M.Tanju Akad, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Naci İ. (2019), *Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü*, Haz.:Seyit Ahmet Sılay, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Öğün T. (2015), *Kafkas Cephesi'nin I.Dünya Savaşı'ndaki Lojistik Desteği*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Pakalın M. Z. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II.*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

O. ATEŞ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 286-316 (Atıf için/To cite).

Paşa H.H. (2017), *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*, Haz.: Murat Bardakçı, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Süer H. (1993), *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri (1985), *Osmanlı İmparatorluğu Kara Kuvvetleri'nin İdari Faaliyetleri ve Lojistik (1299-1913)*, III.C. 7.Kısım, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Dönemi, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Kafkas Harekatı* (1985), II.C., Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, Balkan Harbi (1993), C.I., *Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Osmanlı Devri* (1995), *Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X.Cilt, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi* (2012), *(04 Haziran 1915- 09 Ocak1916)*, Cilt V, III Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915 – 04 Haziran1915)* (2002), Cilt V, II. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, *Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Çanakkale Harekâtı (Haziran 1915-Ocak 1916)*, (1980), Cilt V, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, *Büyük Harpte Kafkas Cephesi* (1933), I.Cilt, *Teşkilat, Seferber olma, Tecemmü, Harp İlanına Kadar*, İstanbul: Askeri Matbaa.

T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, *Osmanlı Devri Osmanlı-Rus Kırım Harbi Kafkas Cephesi Harekâtı (1853-1856)* (1986), Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Uzunçarşılı İ. H. (1943), *Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu Ocakları*, C.I, Ankara: TTK Yayınları.

Yergök Z. (2005), *Sarıkamış'tan Esarete (1915-1920)*, Haz.: Sami Önal, İstanbul: Remzi Kitabevi.

O. ATEŞ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 286-316 (Atıf için/To cite).

Yüceer N. (1996), *I.Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Zürcher E. J. (2009), *Savaş Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi (1908-1928)*, Çev.:Ergun Aydınoglu, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ç. Süreli Yayınlar

Arı K. (2017), Çanakkale Savaşında İaşe ve Beslenme, *Bütün Dünya*, Başkent Üniversitesi Yayını, Sayı: 7, s.22-27.

Çevik M. ve Çeloğlu S.Y. (2015), Çanakkale Cephesinde Türk Ordusunun İaşe ve İkmal Faaliyetleri, *Çanakkale Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18, s. 299-347.

Durgun B. (2014), Sefer planlarında ve Balkan Harbinde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 29, s.57-96.

Göksu E. (2006), Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol2/6, Winter, s. 266-281.

Gündoğdu İ. (2009), Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Rûznâmçe Defterleri ve Önemi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 2, s. 698-722.

Karagöz H. (2013), Venedik ve Hasburg (1716-1717) Seferlerinde Vidin Şehrinin Askeri ve Lojistik Önemi, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, s. 83-116.

Karagöz M. (2019), Osmanlı Sefer Organizasyonlarında ve Birinci Dünya Savaşında Menzil Hizmetleri, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 35, s. 27-56.

Kanal H. (2014), Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cephede Yaşananlar ve Anadolu'ya Etkileri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 54, s.87-114.

Kurtaran U. (2012), Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, pp. 2269-2286.

Kuter M. (2013), Ekmeğin Tarihi, *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, Ağustos Sayısı, s. 41-45.

O. ATEŞ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 286-316 (Atıf için/To cite).

Polat S. (2018), Osmanlı Devleti'nde Nüzul Vergisinin Teşkili Ve Gelişimi: XVI- XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Ekonomisini Nüzul Vergisi Üzerinden Değerlendirmek, *BELLE TEN*, s. 829-862.

Samsakçı M. (2012), Türk Kültür ve Edebiyatında Tuz ve Tuz-Ekmek Hakkı, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s.182-199.

Selişik S. (1944), Kafkas Harekât Mıntıkasında 2.Ordunun (1332) Yaz ve Sonbahar Muharebeleri, *133 sayılı Askeri Mecmua*, Sayı: 62, s.1-46.

Örenç F.A. (2012), İngiliz Belgelerinde Balkan Harbi Edirne Kuşatması 1912-1913,*Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, s.17-79.

Zeki P. (1921), 1912 Balkan Harbi'ne ait Hatıralarım, *Mecmuai Askeriye*, Sayı: 25, s.77-89.

30'uncu Tümen Harp Ceridesi (2019), *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı: 122.

30'uncu Tümen Harp Ceridesi,(2019), *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı: 123.

d. Tezler

Acar F. (2015), *Sarıkamış Harekâtı'nda 33. Tümen* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Bacanlı H. (2003), *Balkan Savaşına ait Hatıraların Muhteva Analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Başol S. (2006), *Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Bayıl Y. (2012), *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın İkmal ve İaşesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çeloğlu S.Y. (2013), *Çanakkale Cephe'sinde 5.Ordunun İaşesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Çeloğlu S.Y. (2018), *Çanakkale Cephesi'nde Askeri Nakliye Hizmetleri: Beşinci Ordu Menzil Teşkilatı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

O. ATEŞ

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 286-316 (Atıf için/To cite).

Ekin Ü. (2000), *XVII. XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve İletişim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Genç S. (2012), *Osmanlı- Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.

İşbilir Ö. (1996), *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü, İstanbul.

Keskin Ö. (2007), *Çanakkale Muharebelerinde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Küçük L. (2007), *Osmanlı Vergi Hukukunda Avarız Kavramı ve Avarızın İdaredeki Rolü* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Taşkın Ü. (2005), *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü Ve Tartı Birimleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

e. Elektronik Kaynaklar

www.msb.edu.gov.tr., *Osmanlı Askeri Kültüründe Sefer Lojistiği*, Erişim Zamanı: 06 Mayıs 2020, <https://msu.edu.tr/duyurular/osmanliaskerigucu.pdf>.

KÜLTÜREL MİRASIN ÜLKE TURİZMİNE VE EKONOMİSİNE KATKISI: YALVAÇ KEÇECİLİĞİ

Emine KOÇAK¹

Öz

Kültürel mirasın aktarımı turizmde rekabet edilebilirlik yerel halkın ilgisini çekme, yerel kaynak oluşturma ve ticarileşme ile doğrudan orantılıdır. Turizm gelirleri içerisinde büyük payı el sanatları ürünlerinin oluşturduğu düşünüldüğünde bu anlamda keçeciliğin de göz ardı edilemeyecek potansiyel bir güce sahip olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Günümüzde teknolojik açıdan çok ileri gitmiş toplumların geleneksel unsurlara sahip kültürel değerlerden turizm alanında etkin şekilde faydalandıkları görülmektedir. Teknolojik çağa yenik düşerek, işlevselliğini yitiren geleneksel keçelerin kültürel geçmişi ve birikiminin somut birer yansıması olarak toplumun yaşayış biçimini yansıttığı göz önüne alındığında bu sanatın turizm açısından önemi unutulmamalıdır. Standart bir üretim anlayışı ile pazarlama, kalite, model, arşivleme konularındaki organizasyon eksikliğini gidermek için bir devlet politikası oluşturulmalıdır. Turizmin kültür miraslarının korunması ve yönetilmesi süreçlerinde aktif bir rol oynadığı düşünüldükçe geleneksel keçe üretimlerinin turizm aracılığı ile dünya literatüründe hak ettiği yeri alması için devlet veya özel kurum ve kuruluşlar ile üniversiteler, yerel yönetimler ve bireyler olarak yapılması gerekenlerin ayrıntılı olarak tartışıldığı bu çalışmada; Yalvaç'ta uzun yıllardır sürdürülen ve geleneksel bir el sanatı olan keçecilik sanatının mevcut durumu ve bu sanatın sürdürülebilirliğinde turizmin rolü açısından ele alınarak değerlendirilmiştir. Keçe ile üretilen ürünlerin türleri, üretim süreçlerinde geçmişten günümüze ortaya çıkan değişimler; somut olmayan kültürel miras unsuru olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Kültürel miras, turizm, keçecilik.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, eminekocakgsf@gmail.com
Makale gönderilme tarihi: 4 Kasım 2020, Makale kabul tarihi: 17 Kasım 2020
Makale türü: Araştırma Makalesi

**CONTRIBUTION OF CULTURAL HERITAGE TO TOURISM
AND ECONOMY OF THE COUNTRY:
FELT -MAKING OF YALVAÇ
Emine KOÇAK**

Abstract

The transfer of cultural heritage is directly proportional to competitiveness in tourism, interest local people, local resource generation and commercialization. Considering that handicraft products constitute a large share of tourism revenues, it would not be wrong to say that felt making has a potential that cannot be ignored in this sense. Nowadays, it is seen that societies that have advanced technologically, effectively benefit from cultural values with traditional elements in the field of tourism. Considering that traditional felts, which lost their functionality by defeating the technological age, reflect the life style of the society as a concrete reflection of the cultural past and accumulation, the importance of this art in terms of tourism should not be forgotten. With a standard production approach, a state policy should be established in order to eliminate the organizational deficiency in marketing, quality, model, archiving. Considering that tourism plays an active role in the preservation and management of cultural heritage, what needs to be done as state or private institutions and organizations as well as universities, local administrations and individuals in order for traditional felt production to take its deserved place in the world literature through tourism is discussed in detail; It has been evaluated in terms of the current state of felt art, which is a traditional handicraft and has been practiced in Yalvaç for many years, and the role of tourism in the sustainability of this art. Changes of products produced with felt, changes in production processes from past to present; It is also important in terms of preserving, promoting and evaluating the felt handicraft, which has reached today as an intangible cultural heritage element.

Keywords: Cultural heritage, tourism, felt-making.

1. Giriş

Konar göçer toplulukların en eski el sanatı örneklerinden olan keçe; koyun, tavşan, deve, lama gibi hayvanların yünleri ve tiftik keçisinin kıllarının su, sabun ve ısı yardımıyla yün liflerin birbiri arasına girmesiyle elde edilen sıkıştırılmış, atkısı ve çözgüsü olmayan (dokusuz) tekstil örneğidir. Keçenin ilk olarak nerede ve nasıl yapıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, ilk kez Orta Asya’da kullanıldığı kabul edilmektedir. Orta Asya’da Nion-Ula ve Pazırık çevresinde bulunan Hun Kurganlarında yapılan kazılarda M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenen keçe örnekleri bulunmuştur. (Topbaş ve Seyirci, 1987). “Orta Asya’da ki Türk topluluklarını güçlü bir devlet anlayışıyla birleştirerek tarihte ilk göçebe imparatorluğu kuran Hunlar, keçe çadırlarda yaşamış, keçe ve deri çizmeler giymiş ve keçeyi inançlarına yansıtılmışlardır. Hunlarda keçeyi kadınlar yapmış; atlı bozkır yaşamının gereksinimleri dışında, çeyiz olarak da diğer el sanatları ürünleriyle birlikte üretmişlerdir” (Yalçınkaya, 2009:8). Çok eski Türk boyu olan Hun topluluklarında bütün kadın ve kızların, zamanlarının büyük bir bölümünü keçe yaygı yaparak veya tezgâhlarının başında halı dokuyarak geçirdikleri; hepsi birer sanat eseri biçiminde bezenmiş keçeler ve halı dokumaları kışın bu iş için kullanılacak ipleri bükmeyle vakitlerini değerlendirdikleri; yapağı ya da yünün boyanması ile keçe yapımı için de sadece sıcak aylarda ve açık havada oldukları belirtilmiştir (Diyarbakirli,1972, s. 47).

Fotoğraf 1. Pazırık kurganından çıkarılan keçe eyer örtüsü.
(<http://depts.washington.edu>).

Koyunun cinsine göre yün lifinin uzunluk, kalınlık, kıvrım ve parlaklığı, keçeleşme özelliği farklılık gösterir. Lif kalitesi hayvanın yaşına, yaşadığı iklime, coğrafyaya, beslenmesine göre de etkilenmektedir. Yünün inceliği keçeleşmeyi etkiler. İnce yünler daha iyi keçeleşir. Koyun ve keçinin yavrusundan elde edilen elyaf, yetişkin hayvana göre daha incedir (Yalçınkaya, 200, s. :25). Keçenin, geçmişte giyinme, örtünme, barınma, taşıma ve atıcılıkta kullanılan aksesuarlarda (Fotoğraf 1), ısıyı koruma amaçlı olarak gündelik yaşamda yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Gündelik nesnelere çoğunlukla deriyle birlikte kullanılmıştır. Yük, çadır, eyer, yolluk, sergi, yorgan, yatak, minder keçeleri, seccade ve havut olarak kullanılırken, ayakkabı keçesi, koşum keçesi, kap keçesi, paspas, matara kılıfı, torba, heybe, kepenek, külah, terlik, yamçı, dolap keçesi, çizme, ayakkabı, çorap, kuşak, pantolon ve palto gibi giysilerde de keçenin kullanımına rastlanılmıştır. Geçmişte Ege bölgesinin Balıkesir, Afyon, Konya, Manisa, Bigadiç, Turgutlu, Tire, Ödemiş gibi yerleşkelerinde ve Doğu'da Kars, Erzurum, Aksaray ve Urfa gibi şehirlerde yaygın olarak keçe üretimi yapılmıştır. Askeri kıyafetlerde ve halk arasında başlık olarak kullanılmasında da keçe tercih edilmiştir (Özhekim Atış, 2009, s. 125)

2. Kültürel Mirasın Ülke Turizmine Ve Ekonomisine Katkısı

Kültürel miras; önceki nesiller tarafından oluşturulan, değer ve saygı yaklaşımıyla nesilden nesile aktarılan maddi ve manevi kültür ürünleri olarak tanımlanmaktadır (Tahir, 2007, s. 1). 'Geleneksel kültür', 'popüler kültür' ve folklor' terimleriyle ifade edilen kültürel mirasın turizmde rekabet edilebilirlik, yerel halkın ilgisini çekme, yerel kaynak yaratma, talebi etkileme, ticarileşme vb. konularla birlikte değerlendirilebilmektedir. (Özdoğan, 2014, s. 50). Kültürel turizmin sahip olduğu kaynak değerleri turist profilini de doğrudan etkilemektedir. Kültürel turizme katılan turistler eğitim seviyesi yüksek, araştırmacı, merak eden, yerel kültüre saygılı, öğrenen ve öğrendiklerini paylaşan, turizm değerlerini koruyan bir profile sahiptir. Böylece kültürel turizm bir bölgenin ya da ülkenin tanıtılmasına da katkı sağlamaktadır (Çetin, 2010). Ayrıca kültürel turizmin sağladığı sosyo-kültürel ve ekonomik kazanımlarından faydalanan toplumlar sahip oldukları kültürel değerleri de daha fazla koruma ve kullanma eylemi içerisine girmektedir. Sürdürülebilirlik sadece doğal kaynaklar değil kültürel kaynaklar için de geçerli olan bir kavramdır. Sahip olunan bu kaynakların korunması ise sürdürülebilir turizm açısından oldukça önemlidir (Küçük, 2013, s. 37). Teknoloji çağına yenik düşerek, işlevselliğini yitiren geleneksel el sanatları bir toplumun kültürel geçmişi ve birikiminin somut birer yansıması olarak toplumun yaşayış biçimini yansıttığı göz önüne alındığında

bu ürünlerde sürdürülebilirliğin önemi unutulmamalıdır. Her milletin kültürü ve kültürel varlıkları çok değerlidir. Ancak bu değerler sadece iyi bir biçimde yönetildiğinde ve korunduğunda sürdürülebilir nitelik kazanmaktadır (Uygur ve Baykan, 2007, s. 41). Zanaatkar denen el sanatı ustalarının sayılarının gittikçe azalması ve bazı geleneksel mesleklerin ve becerilerin yok olması el sanatlarının geleceğini tehdit etmektedir (Öter, 2010, s.177-178). Bugün sadece el sanatıyla meslek edinen ustaların çoğu yaşlı ve iş değiştiremeyecek konumda olmakla birlikte yoğun bir el sanatı sevgisi taşıyan ve tüm zorluklara rağmen geçimini bu işle sağlayanlar bulunduğu gibi, geçim kaygısı olmayan yüksek gelirli kişilerin de zevk amacıyla ve kültürel etkinlik olarak el sanatıyla ilgilendikleri görülmektedir. (Can, 2013, s. 220-221). Bu alanda çalışma yapan bazı sanatçıların da bu kültürü yaşatma görevini herhangi bir resmi talep olmaksızın benimseyerek ulusal kültür mirasına katkı sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Turizm sektöründe, el sanatlarının kullanım amaçlarından en önemlisi sahip olunan bu kültürel zenginliğin dünya uluslarına tanıtılmasıdır. Özellikle keçecilik gibi kültürel turizm kapsamında ele alınabilecek milli değerlerimizi taşıyan el sanatları ürünleri başlı başına yörenin ve bu sanatın tanıtımıyla da ülke turizmine katkı sağlayan unsurlar olarak önem taşımaktadırlar. Turizmin kültür miraslarının korunması ve yönetilmesi süreçlerinde aktif bir rol oynadığı düşünülürse; üretildiği bölgede yaşayanlara, ekonomik katkı sağladığı, bölge kültürünün korunması ve yeni nesillere aktarılması için yardımcı olduğu (Güdü, Sonat ve Bozok, 2015, s. 567) ve yerel geleneklerin günümüze kadar ulaşmasını sağlayarak, turistlerin deneyimine katkıda bulunduğu ifade edilebilir (Benson, 2014, s.16). Turistik anlamda hediyelik eşya satışı bazen çok önemli miktarlara ulaşabilmektedir. 1990'ların ortasında Hong Kong'un turizm gelirlerinin yarısı hediyelik eşyaların satışından sağlanması durumu turizmin perakende ticarete olan etkisinin ve bazı turistlerin sadece alışveriş yapmak için seyahat ettiklerinin bir göstergesidir. Böylece turistik alışveriş gelir kapısı olmanın yanı sıra başlı başına bir çekicilik oluşturmaktadır (Öter, 2010, s.180).Turizmin sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem arz eden yaratıcı turizm, kapsam olarak farklı destinasyonlarla, kültürlerle ve insanlarla daha çok eğitim, duygusal, sosyal ve katılımcı etkileşimi içermektedir. Bu etkileşimle birlikte, yaratıcı turizmin geliştiği yerlerdeki yerel halk ve destinasyon yöneticileri kendilerini geliştirmek, bu bölgelerin yaratıcılığını bir kaynak olarak tanımak ve turistlerin yeni deneyimlere artan taleplerini karşılamak için fırsatları kullanabilme imkanına sahiptir (Ajanovic ve Çizel, 2015, s.1-2). Uzun bir geçmişe sahip keçe sanatı, teknolojinin ve sanayileşmenin etkisi ile daha çok tüketiciye ulaşmasını sağlamış ve sanatın tanınmasına katkıda bulunmuştur. Ancak teknolojik gelişmelerle üretilen keçe ürünler, bu sanatı yaşatmaya çalışan zanaatkarların el emeği ürünleri ile mukayese edilemez

niteliktedir (İlgin, 2011, s.4). Keçecilik geleneğinin kültürel mirasa yansımaları Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi'nin imzalanması ile birlikte birçok kültürel değer gibi keçecilik sanatı da Kültür Bakanlığı tarafından koruma altına alınmıştır. Keçecilik geleneği sözleşme kapsamında hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri Unsur Listesi içerisinde yer almaktadır (<http://aregem.kulturturizm.gov.tr>).

3. Yalvaç Keçeciliğinin Turizme Ve Ekonomiye Katkısı

“Yün, tekstil endüstrisinde kullanılan en eski hammadde olmasının yanında, gerek fiziksel ve kimyasal özellikleri bakımından, gerekse fizyoloji açısından diğer liflerde bulunmayan elastikiyet, ısıyı iyi izole etme ve az ısınma yeteneği, yüksek mukavemet, keçeleşme gibi üstün özelliklere de sahip bir liftir” (Sarı, 1982, s.130). Başlangıç tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Isparta'nın Yalvaç ilçesinde keçe üretiminin çok eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Geçmiş dönemlerde bu sanatla uğraşan çok usta olmasına rağmen günümüzde giderek azaldığı gözlenmektedir. Isparta ilinde keçeciliğin yapıldığı tek yer olan Yalvaç'ta sayıları giderek azalan 8 adet keçe imalatçısı bulunmaktadır. (Anonim, 2003, s.290). Teknolojik gelişmeyle birlikte geleneksel keçe üretiminin yerini fabrikasyon keçe üretiminin aldığı bir gerçektir. Dolayısıyla günümüzde keçecilik mesleğini sürdüren ustalarımız azalmış olsa da Isparta Yalvaç'ta bu sanatın yaşatılmasına ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi adına hala geleneksel yöntemlerle üretime devam eden bir usta bulunmaktadır. Yöresel motiflerle geleneksel ürünler üreten keçe zanaatkarları ile Yalvaç'ta keçe ustası Gencer Kondal tarafından hayat bulmaya devam etmektedir. Günümüzde sayıları gittikçe azalmakta olan zanaatkarlar dışında, keçeye yeni bir bakış açısı getiren tasarımcılar tarafından da beslenen Kondal, yünün keçeye dönüştürülmesiyle yapılan uygulamaları, keçenin işlenmesi ve yöresel özelliklerin dışında yeni tasarımlarıyla da üretimlerine devam etmektedir. Bu üretimlerle birlikte keçecilik sanatının Yalvaç'ın ekonomisine ve turizmine sağlayacağı katkı açısından da önem taşımaktadır. Müşteri taleplerine göre keçe üzerine tüm desenleri çalışabilen Kondal, arz talep ilişkisi ile hem desen hem de motif ve kompozisyon bakımından tüketicinin zevk ve beğenisine göre çalışmaktadır. Kendi ürettiği yaygı ve kepeneklerde ise genellikle lacivert ve kırmızı renkleri ve kilim motiflerini tercih etmektedir (Fotoğraf 2 ve 3).

Fotoğraf 2 ve 3. Gencer Kondal Atölyesi.

Keçelerde kullanılan motifler koyungözü, kıvrırma, tavan arası, üçleme, dörtleme, sığır sidiği, ayıkulağı gibi motiflerdir. Keçelerde genellikle siyah, kırmızı ve mavi renkleri ve tonları kullanılmaktadır. Keçe üzerine yün, pamuk, ipek iplikleri ile veya madeni teller kullanılarak işleme teknikleri ile desenlendirme işlemi de yapılabilmektedir. Çağdaş tekstil ve ürün tasarımcıları, bugün keçeye duydukları ilgiyle, kültürel miras olarak keçenin değerinin geri gelişinde ve üretim tekniğinin yok olmamasında önemli rol oynamaktadır. Yüzeysel tekstil ürünlerinden giyime, üç boyutlu ürünlerden iç mekân tasarımlarına, aksesuarlardan heykel sanatına, el-yapımı üretimin birçok kolunda keçe, güncel hayatın içinde yaratıcılık sayesinde yeniden yerini almaktadır. Günümüzde Isparta İli'ndeki tek atölyeyi işleten Gencer Kondal babası Hüseyin Kondal'dan devraldığı bu sanata olan inancı sayesinde 2011 yılında 'Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı' unvanını almıştır. Yalnızca Yalvaç'ta değil tüm Akdeniz bölgesinde tek usta olarak çalışmalarını sürdüren Kondal, kuzu yünü civar köylerden temin etmekte ve doğal yöntemlerle boyayarak renklerini elde etmekte idi. Eskiden boyar maddeyi doğal yollardan temin eden Kondal bugün doğal boyamanın uzun sürmesi, bu durumun çalışma disiplinini bozduğu gerekçesiyle eskiden kullandığı doğal yöntemler yerine piyasadaki boyar maddeleri kullanmak zorunda kalmıştır. Birbirinden farklı mesleğe sahip, akademisyen, sanatçı, tasarımcı ve ustaların çalışmaları, keçenin ve keçeciliğin geçmişten

E. KOÇAK

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 317-327 (Atıf için/To cite).

günümüze taşınma ve çağdaş yaklaşımlarla yeniden canlandırma çabasının birer göstergesidir. Keçenin güncelleşmesine katkı sağlayan Gencer usta, keçe sanatını babası Hasan Hüseyin Kondal'dan öğrenmiş, kızı Emine Kondal ile birlikte devam ettirme çabasındadır.

Fotoğraf 4. Gencer Kondal'a Ait Keçe Çalışmaları.

Kondal'a ait atölye hem Isparta hem de çevre illerden bu sanata ilgi duyan kişilere de hizmet vermektedir. Akdeniz Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi ve Konya Selçuk Üniversitesi gibi daha birçok kurum çalışanları ile öğrencilerine de atölyesini açarak ve onlara istedikleri gibi çalışma olanağı sunarak, bu sanatı canlı tutmaya çalışmaktadır. Yurt içi ve yurt dışında yapılan keçeye dair tüm etkinliklere katılarak bu sayede Yalvaç keçe sanatını da tanıtmaya çalışmaktadır (Fotoğraf 4). Yalvaç ilçesinde keçe sanatını canlı tutmak ve gelecek nesillere aktarabilmek için farklı etkinlikler düzenlenmektedir. Son olarak Temmuz 2018'de Yalvaç Belediyesi tarafından geleneksel olarak düzenlenen "Yalvaç Pisidia Antiokheia Kültür, Turizm ve Sanat Festivali" ile bu sanat dalına ilgi duyan farklı mesleklerden ve akademisyenlerden olan sanatçıları buluşturmaktadır. Her yıl beldeyi ziyaret eden turistler sadece bölgedeki antik yerleri değil el sanatı üretimi yapan atölyeleri de gezip hediyelik ürün almaktadırlar. Keçe ürünlerine olan değişimlerde arz talebin etkisi olmuştur. Örneğin tepme keçe tekniği ile üretilen aba veya büyük ebatlardaki yaygı örtülerden ziyade fiyat olarak daha uygun ve günlük hayatta kullanılabilen çanta, fular, anahtarlık gibi küçük boyutlardaki hediyelik ürünler daha çok tercih edilmektedir.

4. Sonuç Ve Değerlendirme

Keçe sanatı, köklü bir geçmişe sahip, unutulmaya yüz tutmuş geleneksel sanatlarımızdan biridir. Ancak günümüzde, ülkemizde ve diğer dünya ülkelerinde, yeni kullanım alanları bakımından giderek zenginleşen ürün çeşitliliği ile el sanatları içerisinde yeniden yer almaya çalışmaktadır. Yeni nesil, gelecek kaygısıyla bu zanaat kollarına ilgi duymamaktadır. Ancak bu değerler yenilikçi tasarım düşüncesiyle Gencer Kondal usta gibi geleneksel sanatları günlük yaşamda yeniden yaratmaları ile mümkündür. Yalvaç'ta keçe sanatıyla uğraşan kişilerin büyük çoğunluğu düzenli gelir elde edememe, gelirin geçinmeye yetmemesi gibi nedenlerle keçe sanatını ek gelir ya da hobi olarak sürdürmektedir. Ayrıca yabancı dil, fiyat belirleme, pazarlama, turizm konularında eğitimsiz olunması, sorunların artmasına neden olmaktadır. Bu yüzden, yerel halkın kültürel değerlerin korunması hakkında bilgilendirilmesi hatta bu değerlerin yaşatılması için kursların ve eğitimlerin ustalar aracılığıyla verilmesi bunun da yine Halk Eğitim Merkezleri ve Belediyeler olarak desteklenmesi gerektiğine inanılmaktadır. Ülkemizde kalkınma planları incelendiğinde el sanatları alanında da bir takım kararların alındığı görülmektedir. Ancak bu kararların üretim yapan birey ve işletmelerin yatırım ve pazarlama açısından desteklenmeden istikrarlı bir sonuç alınması düşünülemez. Kendi sorunlarımızı başkalarının yönetim ve politika anlayışı ile çözenin faydası olmayacağından, kültür ürünlerinin ihraç ürünlerine dönüşmesi için gerekli olan girişimlerin yapılması ve standart bir üretim anlayışı ile model, kalite ve pazarlama konularında çağdaş bir organizasyon içerisinde çalışılmalıdır (Can, 2013, s.264-265). Türkiye'de yaratıcı turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir anlamda hız kazanması için, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından geleneksel el sanatlarının yaşatılmasına yönelik ustaların yetiştirilmesine, geleneksel el sanatlarını yaşatmak için turizm merkezlerinde atölyelerin açılmasına, nitelikli ustaların bu atölyelerde istihdam edilmesine ağırlık verilmelidir. Bu atölyelerin, yaratıcı turizm konseptine uygun olması hem kültürel değerlerin tanıtılmasını sağlayacak ve hem de turistlerin aidiyet duygusunu geliştirecektir. Geliştirilecek olan ya da mevcut atölyelerin tanıtılmasının sağlanması ve acentalarla ortak karar alınarak, bu atölyelerin tur güzergâhlarında yer alması turistlerin kolaylıkla atölyelere erişimini sağlayacaktır. Günümüzde belediyelerin de desteklediği festivaller ve etkinliklerle keçe sanatı yurt içinde ve yurt dışında yaşatılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de, keçecilik zanaati üzerine deneysel, sanatsal, kültürel çalışmalar ve tasarım araştırmalarının akademik alanda daha yaygın bir biçimde ele alınmasıyla; sanat ve tasarım bölümlerinde yenilikçi yaklaşımlarla projeler geliştirilerek daha derin katkılar sağlayabileceği de açıktır. Böylece yerel, sosyal ve ekonomik katma değerlerin kalitesi artırılabilir.

Özellikle kültür turizminin revaçta olması, turizm işletmelerini ve bu konuda çalışan tur operatörlerinin ve profesyonel turist rehberlerin keçe sanatı hakkında daha iyi bilgilendirilmeleri gereklidir. Bu yolla turistler üreticilere yönlendirilecek pazarlama konusunda desteklenmeleri sağlanacaktır. ‘Kültürel Gelişim için Dünya Yüzyılı’ hareket planı kapsamında uluslararası kültürlerarası işbirlikleriyle projelerin gerçekleştirilmesine devam edilmesi keçenin modern yaşam koşulları içerisinde değerlendirilmesi ve sanatsal faaliyetlerde kullanılması için çeşitli çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Ajanovic, E., Çizel, B. (2015). Unesco Yaratıcı Kentler Ağı ile Antalya Kentinin Değerlendirilmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1, 1-16.
- Anonim 1 (2003). *Isparta Yıllığı*. Cumhuriyetimizin 80. Yılı, İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü. Isparta
- Benson, W. (2014). *The benefits of tourism handicraft sales at Mwenge handicrafts centre in Dar Es Salaami Tanzania*. Bachelor’s Thesis, Tampere, Finland: Degree Programme in Tourism, Tampere University of Applied Sciences.
- Can, M. (2013), Geleneksel Türk El Sanatlarının Turizme Ve Ekonomiye Katkısı. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (2), 259-266. ISSN: 1309-8012 25.10.2010 tarihinde (chrome-extension://oemmdcbldboiebfnladdacbfmadadm/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/205998) adresinden erişildi.
- Çetin, T. (2010). Cumalıkızık Köyünde Kültürel Miras ve Turizm Algısı. *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl, 22(87), 181-190.
- Diyarbakirli, N.(1972). *Hun sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Güdü, Ö., Sonat, S. ve Bozok, D. (2015). El Sanatları Ve Turizm İlişkisi Çerçevesinde Türk Halı Dokumacılığının UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Örnekler Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *14. Ulusal Turizm Kongresi, Nisan 2015, Sakarya*, 564-579.

Ilgın, Ö. (2011). *21. Yüzyıl Başında Tepme Keçe Ürünlerinin Geleneksel ve Çağdaş Tasarımlar Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Küçük, M. (2013). Çamlık Kasabası Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi İçin Çözüm Önerileri, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(2), 35-45.

Öter, Zafer (2010). Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi, *Milli Folklor*. 22: 86, 174-185.

Özdoğan, N.O. (2014). *Sürdürülebilir Turizm ve Kültürel Miras*. M. Kozak (Ed.) *Sürdürülebilir Turizm Kavram-Uygulamalar* (s. 47-60). Ankara: Detay Yayıncılık.

Özhekim Atış, Didem (2009). “Keçenin Hikayesi ve Sanatsal Üretimler”, *ZFTW Zeitschrift für die Welt der Türken* (1)1: 123- 133.

Tahir, M. (2007). Cultural tourism and the opportunities for presentation of the ethno cultural heritage. 16.08.2016 tarihinde (<http://vasil7penchev.files.wordpress.com/2007/11/cultural-tourism-mumun.pdf>. adresinden erişildi.

Topbaş, A., Seyirci, M. (1987). Keçe Sanatı ve Afyon’da Keçecilik. *Beldemiz*, 9, 10-12 ve 45.

Yalçınkaya, R.G. (2009). *Keçeye Ter Düştü*. İzmir: Elik yayınları.

<http://depts.washington.edu> (Erişim tarihi:10.09.2010)

<http://aregem.kulturturizm.gov.tr> (Erişim tarihi:10.09.2010)

Kaynak Kişiler

Kondal, Gencer (2020). Keçe ustası. Yalvaç.

MODERNLEŞME DÖNEMİ OSMÂNİSİNDE YAŞANAN BAYINDIRLIK FAALİYETLERİ: ÇANKIRI HAPİŞHÂNESİ ÖRNEĞİ¹

Sıraç AKTÜRK²

Öz

Bu çalışmada, 19. yüzyılın ikinci yarısında modernleşmenin bir gereği olarak bayındırlık alanında yapılan hizmetlerden birisi olan Çankırı Hapishânesi ele alınıp değerlendirilmiştir. Söz konusu hapishânenin inşâ ve tamirat süreci, yoklama cetvelleri esas alınmak suretiyle 18 yaşından küçük mahkûm sayısı ile mahkûm ve tutukluların suç türleri ve cinsiyet oranlarına göre dağılımı hakkında malûmat verilmiştir. Yine Çankırı Hapishânesinde yaşanan firar olaylarının nedenleri ile bu olayların önlenmesi amacıyla alınan tedbirlerin neler olduğuna değinilmiştir. Son olarak, Çankırı’da 1915 yılında açılan kadın hapishânesine dair malûmat verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Hapishâne, Mahkûm İstatistikleri, Firar Olayları, Kadın Hapishânesi.

¹ Bu çalışma, “Tanzimat’tan Birinci Dünya Harbine Çankırı Sancağı (1839-1914)” adlı doktora çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

² Dr., siracakturk@outlook.com

Makale gönderilme tarihi:29 Ekim 2020, Makale kabul tarihi:17 Kasım 2020

Makale türü: Araştırma Makalesi

PUBLIC WORKS ACTIVITIES IN THE OTTOMAN MODERNIZATION PERIOD: THE EXAMPLE OF ÇANKIRI PRISON

Sıraç AKTÜRK

Abstract

In this study, Çankırı Prison, which is one of the services provided in the field of public works as a requirement of modernization in the second half of the 19th century, has been evaluated and evaluated. Information was given on the construction and repair process of the prison in question, the number of inmates under the age of 18 on the basis of the roll call scales, and the distribution of prisoners and detainees according to their crime types and gender ratios. The reasons for the escaping incidents in Çankırı Prison and the measures taken to prevent these incidents were also mentioned. Finally, information was given about the women's prison in Çankırı, which was opened in 1915.

Keywords: Çankırı, Prison, Prisoner Statistics, Escape Incidents, Women's Prison.

Giriş

Osmanlı klasik döneminde, şer'i hukukta hapis cezasının bulunmaması nedeniyle modern anlamda hapishâneler bulunmayıp suçlu, cezasının belirlendiği zamana kadar “mahbes” adı verilen belediye binası bodrum katı, tersane, burç, kale ve zindan türü mekânlarda tutulmaktaydı (Çiçen, 2010: 17). Ancak Tanzimat döneminin 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarının da etkisiyle hapis cezasının etkin bir cezalandırma yöntemi olarak tatbik edilmesine yoluna gidilmiştir (Bardakoğlu, 1997: 63). 1840 yılında hazırlanan ceza kanunu, bir hatime, 13 fasıl ve 41 maddeden oluşmakta olup 11 yıl yürürlükte kalmıştır. 1851 yılında hazırlanan ceza kanunu üç fasıl ve 43 maddeden oluşmaktadır (Bozkurt, 1996: 99). 1858 tarihinde, 1810 tarihli Fransız Ceza Kanununun neredeyse aynısının tercümesinden ibaret olan yeni bir ceza kanunu hazırlanmıştır (Mumcu-Üçok, 1987: 323). Bu kanûnnâme iki bâb³ halinde 264 maddeden ibaret olup 1911 ve 1914 yıllarında önemli değişikliklere uğramış olmakla birlikte, 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Aydın, 1993: 482). 1858 yılında hazırlanan ceza kanunuyla birlikte, ilk kez İngiliz Binbaşı Gordon'un raporu üzerine “mahbes” adı verilen mekânlar hapishâne adıyla anılmaya başlanmıştır (Yıldız, 2012: 198). Ancak Gordon'un raporundan önce de hem “mahbes” adı verilen mekânlar hapishâne adıyla anılmaktaydı, hem de ilk hapishâne binalarının yapımına 1840'lı yıllarda başlanmıştır. Bununla birlikte, meclisin tasarladığı şekilde ilk örnek hapishâne 1870 yılında Sultan Ahmet'de açılabilmiştir. 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşmasına kadar geçen dönemde, ülkenin hemen her yerinde birçok hapishâne inşa edilmiştir. Ancak sınırlı bütçe olanaklarıyla yapılan bu kurumlar, genellikle iki katlı ve kargir binalardan oluşmaktaydı. Bu binaların düzenli bir ısıtma sistemi olmadığı gibi, sistematik işleyen iâşe uygulaması da yoktu. Koşullara çok sayıda mahkûmun konulması ve temizliğe dikkat edilmemesi nedeniyle de salgın hastalıklar baş göstermekteydi. Ayrıca yeni ceza kanununun “her suçta hapis cezası vermesi” hapishânelerin kapasitelerinin yetersiz kalmasına yol açmıştır. Diyarbakir, Kırklareli, Sivas, Amasya, Harput ve Doğu Anadolu'nun diğer vilâyetlerinde artan suç oranı ve dolayısıyla artan mahkum sayısı, bu vilâyetlerde hapishânelerin inşa edilmesini zorunlu kılmıştır (Şen, 2007: 36-39).

³ Bozkurt, üç bâb olduğunu ifade etmektedir, (Bozkurt, 1996: 100).

Hapishânelerin modernleşmesi konusunda Tanzimat döneminde olduğu gibi, Sultan II. Abdülhamit döneminde de muhtelif girişimlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda, 1880 yılında hazırlanan “Tevkifhâne ve Hapishânelerin İdârelerine Dair Nizâmname”ye göre, her kazâ, livâ ve vilâyet merkezinde birer tevkifhâne ve hapishâne bulunacaktı. Yine adı geçen nizâmnameye göre, tevkifhâneler sorgulanmakta ve yargılanmakta olan sanıklara, hapishâneler ise mahkûm olanlara ayrılmıştır. Aynı tarihte hazırlanan bir başka hukuki düzenleme olan, “Hapishâne Gardiyanları Hakkında Talimatname” ile de mahkûmların daha iyi şartlarda yaşamaları ve her türlü suistimalden korunmaları için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir (Gönüllü, 2011: 351-352).

II. Meşrutiyet döneminde hapishâne reformu gündemde kalmış, ancak yetersiz bütçe tahsisinden dolayı, ardı ardına yaşanan sorunlara çözüm bulunamamıştır (Tekin, 2008: 190). Bununla birlikte, bu dönemde hapishâne çalışanları ve idaresi ile modern binaların yapımı konusunda çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Örneğin, 4 Ocak 1912 tarihli bir genelge ile hapishâne müdürlerinin sınavla ceza kanunlarını az çok bilen kişiler arasından ve gardiyanların da okuma yazma bilenler arasından seçilmesine dikkat edilmesi istenmiştir. 1913 yılından itibaren yeni hapishâne ve tutukevi binalarının yapımı kararlaştırılmış olmakla birlikte, bu konuda bütçe tahsisi 1916-1917 yıllarında gerçekleşebilmiştir. 1917 yılında faaliyete geçirilen hapishâneleri iyileştirme projesiyle hapishâne binalarının aynı tarzda ve ihtiyaca uygun olarak yapılacağı kararlaştırılmıştır (Sofuoğlu, 2005: 165).

1. Çankırı Hapishânesi

1.1. Hapishânenin İnşâsı ve Tamiri

Çankırı Hapishânesinin ne zaman inşâ edildiği bilinmemekle birlikte, en erken 1865 tarihli bir irâde-i seniyye’de adı geçen hapishâneye rastlanmaktadır. Bu irâdeye göre, Çankırı Hapishânesi, mahkûmların içinde barınamayacağı derecede eski olup 23.500 kuruş masrafla yeni bir hapishâne binası inşası için izin istendiğinden, 3 Temmuz 1865 tarihinde çıkan irâde ile buna izin verilmiştir (BOA, İ. MVL. 534-23969; MVL. 706-54). Ancak bu dönemde Çankırı’da yeni bir hapishâne binasının inşâ edildiği bilinmemekle birlikte, 1881 yılında yapılan keşif sonucuna göre, Çankırı Hapishânesinin 12.750 kuruşa tamir edilmesine dair 14 Nisan 1881 (14 Ca 1298) tarihinde çıkan irâde-i seniyye ile izin verilip tamirat masrafının Kastamonu Vilâyetinin 1881 yılı tamirat tertibinden ödenmesi bildirilmektedir (BOA, İ. DH. 826-66585). Bahsedilen bu iki malûmattan başka 1890’lı yılların başına

kadar adı geçen hapishânenin inşaat ve tamirat sürecine dair bir kayıt tespit edilememiştir.

1892 yılında 180 kadar mahkûm ve tutuklunun bulunduğu Çankırı Hapishânesi, hem sağlık şartlarının yeterli olmaması (*Düstûr*, h.1299: 735-736), hem de hapishânenin oldukça küçük olmasından dolayı hapishâne bitişiğinde bulunup askeriyeye terk edilen ahşap binanın, Çankırı Hapishânesine tahsis edilmesi (BOA, DH. MKT. 1967-70; 1969-105), ya da mahbûsîn için hastahâne olarak kullanılması talep edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2009-82). Ayrıca bu tarihte hapishâneye ek hizmet binası olmak üzere, idâdi mektebinin yanında bir hapishâne hastahânesi inşası için de müracaat edilmiştir (BOA, DH. MKT. 2051-97).

Mevcut Çankırı Hapishânesinin bina sorunları devam ediyor olacak ki, sonraki yıllarda bu husus tekrar gündeme getirilmiştir. Bu cümleden olarak, Adliye Nezâretinden 23 Kasım 1897 (27 C 1315) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tezkirede⁴, Çankırı Hapishânesinin yedi sekiz koğuştan ibaret olup müdür ve gardiyan odaları ile kadınlara mahsus tevkifhânenin olmadığı (BOA, DH. MB. HPS. 45-24) ve belediye tabibi ile hastahânesinin de olmamasından dolayı mahkûmların tedavi edilemediği belirtilerek, eksiklerinin giderilmesi talebinde bulunulmuştur. Bunun üzerine 10 Mart 1898 (16 L 1315) tarihinde Adliye Nezâretine gönderilen tezkirede, gerekli incelemelerin yapılmasından sonra gereğinin yapılacağı bildirilmiştir (BOA, DH. TMIK. S.. 17-47).

Çankırı Hapishânesinde 1899 yılında yapılan keşif sonucuna göre, binanın bazı bölümlerinin yıkılacak derecede harap olduğu belirtilip, yeniden yapılacak bir koğuş ile bazı odalarının tamiri için livâ idâre meclisinden 9.070 kuruş talep edilmiştir. Ancak vilâyet muhasebesinin bütçesinde inşaat tahsisatı olmadığından, bu durumun padişaha arz edilmesi bildirilmiştir (BOA, DH. TMIK. S.. 25-23). Bu arada 22 Eylül 1899 tarihinde Anadolu Vilâyât-ı Şâhânesi Umûm Müfettişliği adına Çankırı'ya gelip adliye daireleri ile hapishâneyi teftiş eden yaver-i ekrem Şakir Paşa'nın raporuna göre, hapishâne mevkişi şehrin en çukur ve rutubetli bir mahallinde yer aldığından binanın altından bütün kasaba lağımının aktığı, ayrıca hapishânenin harap bir durumda olduğu ve mahkûmlara yetmeyecek derecede küçük olduğu belirtilmek suretiyle yeni bir hapishâne inşâ edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yeni hapishâne binası inşâsına dair yazışmaların devam ettiği sırada, mahbûsînün bir kısmının askeriye tarafından Reji idâresine kiralanın

⁴ Hükümetten alınan izin kağıdı (Devellioğlu, 2008: 1331).

askeri depoya taşınması teklifinde bulunulmuştur. Buna göre, deponun hapishâne avlusuna bağlı duvarından bir kapı açılarak alt ve üst katından yedi odanın cünha mahkûmları ile cinayet ve cünha sanıklarına, diğer kısımların ise cinayet mahkûmlarından cezalarının üçte ikisini tamamlayıp firar etmesi düşünülmeyen mahkûmlara tahsisi için izin istenmiştir. Bahsi geçen askeri deponun hapishâne ve tevkifhâne şekline dönüşümü için ihtiyaç duyulan 1.000 kuruşun tahsisi için Çankırı Mutasarrıflığı ile Kastamonu Vilâyetine başvuru yapılmıştır. Ayrıca hapishânenin mefruşat eksikliğinden dolayı gerekli miktarda hasır tedarik edilmesi ve 30 cinayet mahkûmunun çıplak denilecek bir halde bulunmaları nedeniyle kendilerine elbise verilmesi talep edilmiştir (BOA, DH. TMİK. S.. 27-20).

Adliye Nezareti tarafından 22 Temmuz 1900 (24 Ra 1318) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tezkirede, mevcut mahbûsünün barınmasına kafi olmayan Çankırı Hapishânesinin iki odasının yıkılacak derecede harap olmasından dolayı, içindeki mahbûsîn diğer odalara nakledilmiştir. Ancak hem diğer odaların da iyi durumda olmaması hem de mahkûmların firarlarından korkulduğundan, yeni bir hapishâne binasının yapımının şart olduğu bildirilmektedir (BOA, DH. TMİK. S.. 31-1). Bununla birlikte, Dâhiliye Nezâreti tarafından 24 Nisan 1902 (11 Nisan 1318) tarihinde Tesri-i Muâmelât ve Islahât Komisyonuna gönderilen tezkirede, Çankırı Hapishânesinin içi oturulamayacak derecede iken meydana gelen depremle büsbütün harap olduğu belirtilip hapishânenin yeniden inşası için 233.461 kuruşun tahsis edilmesi istenmektedir (BOA, DH. TMİK. S.. 37-37). Ancak Islahât Komisyonu yaptığı incelemeler sonucu hazırladığı mazbataya göre, hapishânenin inşaat masrafı için hesaplanan toplam miktarın 307.920 kuruş 80 santim tuttuğunu ifade etmiştir (BOA, DH. TMİK. S.. 39-3; DH. MKT. 1215-77; DH. TMİK. S.. 71-32). Kastamonu'dan 15 Ağustos 1902 (10 Ca 1320) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, kış mevsiminde mahbûsünün şimdiki bulunduğu mahalde ikametleri mümkün olamayacağından, hapishâne inşasına bir an evvel izin verilmesi istenmektedir (BOA, DH. TMİK. S.. 39-57). Bunun üzerine, 29 Aralık 1903 (9 L 1321) tarihinde çıkan irâde-i seniyye ile inşaat masrafları için hesaplanan meblağın tahsisine izin verildiği belirtilmiştir (BOA, İ. DH. 1417-13).

1865 yılında gündeme gelen yeni hapishâne binası inşası süreci 1903 yılına kadar sürüncemede kalmakla birlikte, bu tarihten sonra da hapishânenin yeniden inşası için hem ihtiyaç duyulan meblağın ödeme planı hem de inşaatın başlaması hususlarında tartışmalar devam etmiştir. Yeni hapishâne inşası için farklı yıllarda düzenlenmiş üç keşif evrâkı vardır. Birincisi,

Hapishâne inşaatı için 1904 yılında livâ mühendisi Asbeki (السبكي) Ahmet Efendi tarafından tanzim edilen keşif evrâkı olup 327.120 kuruş masrafla inşaatla başlanabileceği belirtilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 37-19). Ancak tahsisat konusunda yaşanan gecikmelerden dolayı (BOA, DH. TMİK. S.. 72-6), 1907 yılına kadar inşaatla başlanamayıp Tesri-i Muâmelât ve Islahât Komisyonu tarafından 28 Aralık 1907 (23 Za 1325) tarihinde Kastamonu Vilâyetine gönderilen şukkada⁵, hapishâne inşaatının başlatılması emredilmiştir (BOA, DH. TMİK. S.. 71-15; 72-6). İkincisi, 1908 yılında livâ mühendisi Kemal Efendi tarafından hazırlanmış olmakla birlikte, Kemal Efendi'nin Çankırı'dan ayrılması üzerine rafa kaldırılmıştır (BOA, DH. MB. HPS. 37-19). Ancak bu dönemde, yeni hapishâne binası inşasına başlanmıştır (BOA, DH. MKT. 2614-81). Üçüncü keşif evrâkı ise 1910 yılında dönemin livâ mühendisi Aleksan Efendi tarafından önceki keşifnâmelerin ne asılları ne de örnekleri bulunamadığından hazırlanmıştır. Hazırlanan bu evrâka göre, 307.920 kuruşluk masrafla inşaatla devam edilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 37-19).

Hapishâne inşaatında bazı suistimallerin vukua geldiği hakkındaki ihbar üzerine, inceleme yapmak üzere memur edilen mühendis Hamit Efendi'nin hazırladığı 1 Temmuz 1912 (18 Haziran 1328) tarihli keşifnâmeye göre, hapishâne inşaatına 317.425 kuruşun sarf edildiği ve inşaatın tamamlanması için 45.793 kuruşa daha ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Ancak hem mâliyenin yeterli bütçe tahsis edememesi hem de inşaat mevsiminin geçtiğinden bahsedilerek, inşaatın tamamlanmasından vazgeçilmiştir. Durum böyle iken inşaatın keşif evrâkına ve inşaat kanunlarına aykırı bir şekilde inşa edildiğinin ihbar edilmesi ve inşaat sırasında bazı suistimallerin yaşandığının bildirilmesi üzerine olayın araştırılmasının istenmesi (BOA, DH. MB. HPS. 37-19), inşaat çalışmalarını akamete uğratmıştır.

Hapishâne inşaatındaki eksiklerin tamamlanması için yapılan ödemenin yetersizliğinden dolayı tamirat sorunu sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu cümleden olarak, 11 Nisan 1915 (29 Mart 1331) tarihinde Mâliye Nezâreti Heyet-i Fenniye Reisi Graves Efendi yaptığı incelemeler sonucunda, hapishâne inşaatının bitirilmesi için 45.900 kuruşun daha sarf edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 58-42). Yine Mebâni-i Emiriyye ve Hapishâneler İdâresi Müdüriyeti tarafından yapılan incelemeler sonucunda, hapishâne kademhâne (tuvalet)'liklerinin harap olan lağım kapağı taşlarının değiştirilip içindeki lağımın boşaltılarak tekrar kapatılması için 1.254 kuruşa ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir (BOA, DH. MB. HPS.

⁵ Babîâli'den taşraya gönderilen küçük tezkere ya da yazılı belgelere şukka denir.

114-2). Bunun üzerine ihtiyaç duyulan meblağ, Dâhiliye Nezâretinden 6 Mayıs 1915 tarihinde gönderilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 58-53).

Kadın mahkûm ve tutuklular için ayrı bir hapishane bulunmadığından dolayı Dâhiliye Nezâretinden 7 Nisan 1915 tarihinde Adliye Nezâretine gönderilen tezkirede, Çankırı Hapishânesinde tutulan kadınların 25 kuruşluk kira bedeliyle uygun bir hâneye nakline izin verilmesi üzerine (BOA, DH. MB. HPS. 45-24), hapishânedeki kadınlar koğuşunda yapılacak tamirat masrafları şöyledir: 10 adet pencere demiri 1.260 kuruş, beş adet pencere için soba demiri 150 kuruş, koğuşun güney tarafında yapılacak iki adet pencere için 70 kuruş ve abdesthâne ile döşeme taşları için 90 kuruş olmak üzere toplam 1.570 kuruştur (BOA, DH. MB. HPS. 113-38).

İnşâ edilen yeni hapishâne binası kiralık olmayıp, mülkiyeti devlete aittir. Hapishânedeki kadınlara mahsus koğuş da mevcut olup 14 Aralık 1913 tarihinde erkek mahbûsün 236, kadın mahbûsün sekiz olmak üzere toplam 244 mahbûsün mevcuttur. Hapishâne binasının toplam alanı 3.900 zira' olup bunun 1.872 zira'sı hapishâne binasının bulunduğu mahal, diğer kalan alan ise hapishâne bahçesi ve teneffüs alanıdır. Hapishâne binasına gardiyan odası, sabi (çocuk) koğuşu, gusülhâne ve çamaşırhâne de ilave edilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. M..., 10-25).

22 Nisan 1916 (9 Nisan 1332) tarihinde Çankırı Belediye Tabibi Ahmet Cemaleddin Efendi tarafından hazırlanan rapora göre, Çankırı Hapishânesi koğuşlarının eksikleri ve mahbûsünün yaşam şartları şöyle sıralanabilir (BOA, DH. MB. HPS. 11-36):

1. Hapishâne koğuşlarının kireçsiz olmasından dolayı mahkûmların sağlık sorunları yaşayabileceği düşünülerek, duvarların kireçlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

2. Mahkûmların koğuşlarda içtikleri su bir küpün içinde bulunup her mahkûm aynı maşrapayla su içmekteydi. Bulaşıcı hastalıkların önlenmesi amacıyla küpün yüksek bir yere kaldırılıp altına bir musluk takmak suretiyle herkesin musluktan su alması önerisinde bulunulmuştur.

3. Abdesthânelere her gün sulandırılmış kireç dökülüp bol su ile yıkanmalıdır.

4. Mahkûmların saçlarında bulunan bitlerin imhası için, elbiselerinin kaynatılması, saç ve sakallarının sifir makine ile kestirilmesi ve her hafta sıcak küllü su ile yıkattırılmaları gerekmektedir.

5. Hapishânenin hastane olarak kullanılan kısmında, ayakta tedavisi mümkün olabilen hastalar için yeterli miktarda ot ile doldurulmuş minderler bulundurulmalıdır.

Belediye tabibinin yukarıda hazırladığı rapordan başka, Kastamonu'dan 17 Mayıs 1916 (14 B 1334) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı Hapishânesi sıvasının tamamlanması ve zeminin döşeme işlemleri için 9.624 kuruşluk ödeme yapılması istenmektedir. Bunun üzerine nezâretten 13 Haziran 1916 (31 Mayıs 1332) tarihinde gelen cevapta, hapishânenin tamirat masrafları için 9.510 kuruşun tahsis edildiği belirtilmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 11-36). Son olarak Kastamonu'dan 10 Temmuz 1919 (10 Temmuz 1335) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahrirata göre, Çankırı Hapishânesinde yaşanacak firar olaylarını önlemek maksadıyla 6.590 kuruş tutan tuvaletlerin tamirat masraflarının gönderilmesi talep edilmiştir. Nezâretten 5 Ekim 1919 (5 T.evvel 1335) tarihinde gelen cevapta, talep edilen meblağın kabul edildiği ve tamirat sonunda hazırlanacak bir keşif evrâkının nezârete gönderilmesi bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 16-28).

1.2. Firâr Olayları ve Nakil İşlemleri

Osmanlı Devleti, hapishânelerde yaşanan firar olaylarının önlenmesi amacıyla birtakım tedbirler almıştır. Mahkûm istatistikleri başlığı altında da bahsedeceğimiz üzere, firar olaylarının daha kısa sürede tespiti adına belirli aralıklarla gerçekleştirilen yoklama işlemleri sonunda yevmiye jurnalleri hazırlanıp taşradan merkeze gönderilmekteydi (BOA, A. MKT. MVL. 41-11; A.) MKT. UM. 72-99). Hapishânelerde yaşanan firar olaylarında çoğu zaman mahkûmların suç ortağı olarak görülen gardiyanların özel eğitime tabi tutulmak suretiyle yetiştirilmesine 1870'lerden sonra başlanmıştır (Adak, 2006: 82). Sadâret Dairesinden 21 Mayıs 1902 tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen bir tezkirede, hapishânelerin tanzim ve ıslahına dikkat edilmesi, mahbûsünün silah tedarik etmemesi ve firarları halinde kolay bir şekilde yakalanmaları için tek tip elbise giydirilmesine dair irâde çıktığı belirtilip gereğinin yapılması bildirilmiştir (BOA, DH. TMIK. S. 38-65). Çankırı Hapishânesinde yaşanan firari olaylarını ve çıkış nedenlerini sırasıyla şu şekilde açıklayabiliriz:

1. Osmanlı hapishânelerinin yapı olarak zayıflığı ve günümüz modern hapishânelerinde mevcut güvenlik ve idare sisteminden oldukça uzak olmaları, firar olaylarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Çankırı Hapishânesinde mevcudu 300'ü aşan mahkûm ve mevkûfin aralarında çıkan kârişiklik neticesinde, 19 Nisan 1909 tarihinde hapishânenin iç kapılarını

kırıp dışarı çıkmak üzere iken jandarmanın silah kullanması üzerine olayın bastırıldığı ve silah kurşunlarından iki mahkûmun hafif derecede yaralandığı belirtilmiştir (BOA, DH. MKT. 2801-10).

2. Mahkûmların gardiyanlarla anlaşarak delici alet edinip duvarları delerek firar ettiklerine kayıtlarda rastlanmaktadır. Örneğin, Kastamonu'dan 26 Mart 1912 (13 Mart 1328) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen telgrafa göre, Çankırı Hapishânesindeki üç mevkuf, gardiyanlardan temin ettikleri delici aletlerle hapishâne duvarını delip firar etmişlerdir. Yapılan aramalar sonucunda birisinin ismi Alişan olmak üzere iki firarinin yakalandığı bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 101-8).

3. Hapishâne idaresi ya da gardiyanlardan başka yerel yöneticilerin ihmali yüzünden de firar olayları yaşanabilmekteydi. Çankırı'dan 30 Mayıs 1913 (17 Mayıs 1329) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen telgrafta, Çankırı Mutasarrıfının mahkûmlara bir takım haklar verip dikkatsiz davranmasından dolayı canilerin kaçtığı belirtilmektedir (BOA, DH. MTV. 18-85). Yapılan aramalar sonucunda firar eden canilerden 15 seneye mahkûm olan Çerkeşli Şevket yakalanmıştır (BOA, DH. MB. HPS. 8-71).

4. Mahkûmların başka bir hapishâneye nakilleri sırasında firar ettikleri bilinmektedir. Buna göre, Kastamonu'dan 26 Ağustos 1913 (23 N 1331) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı Hapishânesindeki bazı uygunsuz hareketlerinden dolayı merkez vilâyet hapishânesine nakledilen Koçhisar Nahiyesinin Kızan Köyünden katil Cemil'in sonradan zorunlu olarak Sinop Hapishânesine nakledildiği sırada firar ettiği ve yapılan takip sonucunda altı ay hapis cezasına mahkûm arkadaşı Çörekçiler Köyünden Kâmil ile birlikte yakalandığı bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 148-78).

5. Çankırı Hapishânesinde yaşanan firar olaylarında sadece mahkûmların değil askerlerin de bu olaylara karışarak firar ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, Kastamonu'dan 14 Temmuz 1913 (9 Ş 1331) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, 15 seneye mahkûm edilen Çankırı Hapishânesi firarilerinden Yusuf ile firari askerlerden Eyüp oğlu Rıza ve Hasan oğlu Ahmet'in takibine jandarma efradından Osman ile Akçekise Köyü muhtarı Bilal memur edilmiştir. Takibat sırasında Yusuf ile Rıza bulunmakla birlikte, çıkan çatışmada kaçmayı başarmışlardır (BOA, DH. MB. HPS. 148-85).

Hapishâneler Nizâmnamesinin 8. maddesi gereğince mahkûmların buldukları mahalden başka bir hapishâneye nakli işlemleriyle Adliye Nezâreti ilgilenmekteydi (BOA, DH. MB. HPS. 106-16).

Hapishânelerdeki yoğunluğun azaltılmasına yönelik olarak mahkûmlar başka hapishânelere nakledilirdi. Bu bağlamda, Kastamonu'dan 16 Ocak 1913 (7 S 1331) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Bolu Hapishânesindeki yoğunluktan dolayı Temyiz Mahkemesinin onayı ve Adliye Nezâretinin de uygun görmesi üzerine dört mahkûm Çankırı Hapishânesine nakledilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 104-32).

Siyasi suçluların Çankırı Hapishânesinde tutulmamasına dikkat edilmiştir. Örneğin, Dâhiliye Nezâretinden 27 Ağustos 1914 (5 L 1332) tarihinde Sinop Mutasarrıflığına gönderilen şukkada, siyasi nedenler dışında tutulan mahkûmların Çankırı Hapishânesine nakledilmesi gerektiği belirtilip, neticenin bildirilmesi istenmiştir (BOA, DH. ŞFR. 44-106). Kastamonu Vilâyetine 30 Ağustos 1914 (8 L 1332) tarihinde gönderilen bir başka şukkada, siyasi suçluların askerlik hizmetini yerine getirmek için tecilli olarak Çankırı'ya gitmesine izin verilebileceği bildirilmektedir (BOA, DH. ŞFR. 44-134).

1.3. Mahkûm İstatistikleri

Dâhiliye Nezâreti'ne bağlı olarak görev yapan “Mebâni-i Emiriyye ve Hapishâneler İdâresi”, 1911 yılında bütün hapishâne ve tevkifhânelerden vukuat ve yoklama defterlerinin düzenli olarak tutulmasını ve kendilerine gönderilmesini istemiştir. Mevcut hapishâne ve tevkifhânelerden gelecek defterlerden elde edilecek bilgiler doğrultusunda umûmi istatistik cetvellerinin oluşturulması planlanıp bahsi geçen istatistik cetvellerini basmak üzere Ticaret ve Nafia Nezâreti görevlendirilmiştir.

Hapishâne ve tevkifhâne idâreleri tarafından her dört ayda bir hazırlanıp Dâhiliye Nezâretine gönderilen yoklama cetvelleri, suç türlerine göre kadın ve erkek mahkûmîn ve mevkûfinin sayılarını içermektedir. Bu başlık altında Çankırı Hapishânesinde mevcut kadın ve erkek mahkûm ve mevkûfinin işledikleri suçların istatistiki bilgileri ele alınacaktır.

Tablo 1**Çankırı Hapishânesinin 14 Mart 1915 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	189	2	191	37	2	39
Cünha	69	10	79	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	258	12	270	37	2	39

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 20-68.

Tablo 1’de belirtilen istatistiki bilgiler, 1914 Kasım, Aralık ve 1915 Ocak ve Şubat aylarına aittir. Tabloya göre, en çok işlenen suç türü cinayet olup bu suç türünde hüküm giymiş ve tutuklu kadın sayısı ikişer adet iken, adam yaralama suçundan hükümlü kadın sayısı 10’dur. Hapishânedeki toplam sayı 309 olup bunun mahkûm sayısı 270 iken tutuklu sayısı 39’dur.

Tablo 2**Çankırı Hapishânesinin 14 Temmuz 1915 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	81	0	81	42	6	48
Cünha	44	4	48	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	125	4	129	42	6	48

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 155-14.

Tablo 2’de belirtilen istatistiki bilgiler 1915 yılının Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına aittir. Buna göre, mahkûm ve mevkuf arasında en çok işlenen suç türünün cinayet olduğunu ve adı geçen suç türünde hüküm giymiş kadın mahkûm olmamakla birlikte tutuklu durumunda olan altı kadın mevkuf mevcuttur. Önceki yoklama cetveline göre, Birinci Dünya Savaşının devam etmesi nedeniyle gönüllü asker olarak orduya katılmak isteyen erkek mahkûmların savaşa dâhil olması nedeniyle erkek mahkûm sayısında yarı yarıya bir düşüş yaşandığı düşünülmektedir.

Tablo 3**Çankırı Hapishânesinin 14 Kasım 1915 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	81	1	82	40	4	44
Cünha	43	11	54	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	124	12	136	40	4	44

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 156-33.

Tablo 3’de belirtilen istatistiki bilgiler 1915 yılı Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarına aittir. Önceki yoklama cetveline göre, erkek mahkûm ve tutuklu sayısında ciddi bir değişiklik olmamakla birlikte, adam yaralama suçundan hüküm giymiş kadın mahkûm sayısı 11’e yükselmiştir.

Tablo 4**1917 yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut 18 Yaşından Küçük Mahkûmîni Gösteren Cetvel**

Mahkûmînin Adedi ve Cinsi		Mahkûmiyet Süresinden Geriye Kalan			Mahkûmiyet Süresi		
Erkek	Kadın	Gün	Ay	Yıl	Gün	Ay	Yıl
1	0	0	3	2	0	0	3
1	0	0	0	1	15	10	1
1	0	0	2	0	0	6	1
1	0	22	0	0	0	9	0
1	0	15	7	0	0	6	1

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 158-57.

Tablo 4’e göre, Çankırı Hapishânesinde 18 yaşından küçük beş erkek mahkûm olup mahkûmiyet süreleri bir ile üç yıl arasındadır. 18 yaşından küçük olan mahkûmlarla ilgili istatistik cetvellerinin düzenlenmesindeki amaç, genç yaş grubunun suç oranlarını tespit edip çocuk mahkûmların hapis ve terbiyesine yönelik islahhânelerin açılmasını sağlamaktır (Şen, 2007: 149).

Tablo 5**Haziran 1917 Yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mahbûsînin İşlemiş Oldukları Ceza Türlerini Gösteren Cetvel**

	Toplam	Dininden Dolayı Mahkûm Mahbûsîn		Cünha ve Kabahatten Dolayı Mahkûm Mahbûsîn		Cinayetle Mahkûm Mahbûsîn	
		E	K	E	K	E	K
Haziran Ayı Başında Mevcut Mahbûsîn	63	0	0	17	3	36	7
Haziran Sonuna Kadar Gelen Mahbûsîn	12	0	0	9	0	3	0
Toplam	75	0	0	26	3	39	7
Haziran Başından Sonuna Kadar Tahliye Edilen Mahbûsîn	7	0	0	4	1	2	0
Toplam	68	0	0	22	2	37	7

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 29-7.

Tablo 5'e göre, Çankırı Hapishânesinde Haziran 1917 yılında mevcut mahkûm sayısı 68'dir. Önceki mahkûm istatistik cetvellerinde belirtilen mahkûm sayılarına nazaran yarı yarıya bir düşüş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, mahkûm sayısında görülen azalmada mahkûmların Birinci Dünya Savaşının devam etmesi nedeniyle gönüllü asker olarak savaşa dâhil olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Ayrıca tabloya göre, dininden dolayı tutuklu mahbûsînin olmayışı, devletin ahaliye din farkı gözetmeksizin eşit muamelede bulunduğu ve hoşgörü anlayışının hakim olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 6**1916 ve 1917 Yıllarının Bazı Aylarında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mevkûfnin Davalarının Görüldüğü Mahkeme Türleri**

	Divân-ı Harb ⁶		Heyet-i İshâdiye ⁷		Cünha Mahkeme ⁸		Cinayet Mahkemesi	
	E	K	E	K	E	K	E	K
1916 Senesi Marttan İtibaren	0	0	0	0	0	0	0	0
1916 Senesi Nisandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1916 Senesi Mayıstan İtibaren	0	0	0	0	0	0	1	0
1916 Senesi Hazirandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1916 Senesi Ağustostan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1916 Senesi Eylülünden İtibaren	0	0	0	0	0	0	0	0
1916 Senesi Ekimden İtibaren	0	0	2	0	0	0	1	2
1916 Senesi Kasımdan İtibaren	0	0	4	1	0	0	7	1
1917 Senesi Şubattan İtibaren	0	0	1	0	0	0	20	1
Toplam	0	0	7	1	0	0	38	4

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 29-7.

Tablo 6'ya göre, Çankırı Hapishânesinde Şubat 1917 yılına gelindiğinde mevcut mevkûf sayısı 50 olup toplam kadın tutuklu sayısı beş'dir. Önceki istatistik cetvellerinde belirtilen mevcut mevkûf sayısına nazaran bir artış görülmektedir. Ayrıca davası görülen tutukluların büyük bir kısmı cinayet suçundan yargılanmaktadır.

⁶ Askeri Mahkeme (Devellioğlu, 2008: 223).

⁷ Şahitler Kurulu.

⁸ Küçük Suçlar Mahkemesi.

Tablo 7**Ekim 1917 Yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mahbûsînin İşlemiş Oldukları Ceza Türlerini Gösteren Cetvel**

	Toplam	Dininden Dolayı Mahkûm Mahbûsîn		Cünha ve Kabahatla Mahkûm Mahbûsîn		Cinayetle Mahkûm Mahbûsîn	
		E	K	E	K	E	K
Ekim Başında Mevcut Mahbûsîn	45	0	0	10	0	32	3
Ekim Sonuna Kadar Gelen Mahbûsîn	10	0	0	6	4	0	0
Toplam	55	0	0	16	4	32	3
Ekim Ayında Tahliye Edilen Mahbûsîn	10	0	0	6	4	0	0
Toplam	45	0	0	10	0	32	3

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 32-51.

Tablo 7'ye göre, Çankırı Hapishânesinde Ekim 1918 yılında mevcut mahkûm sayısı 45 olup önceki mahkûm istatistik cetvellerine nazaran mahkûm sayısı en düşük seviyededir. Tabloya göre, mahkûmların dörtte üçü cinayet suçundan hüküm giymiştir. Nisan 1917 tarihli bir kayda göre, Çankırı Hapishânesinde erkek 81, kadın 19 ve 18 yaşından küçük altı olmak üzere toplam 106 mevkûfîn mevcuttur (BOA, DH. MB. HPS. M... 28-11).

Tablo 8**1916 ve 1917 Yıllarının Bazı Aylarında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mevkûfîn Davalarının Görüldüğü Mahkeme Türleri**

	Diyân-ı Harb		Dâire-i İstintâk		Cünha Mahkemesi		Cinayet Mahkemesi	
	E	K	E	K	E	K	E	K
1917 Senesi Nisandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	2
1917 Senesi Mayıstan İtibaren	0	0	0	0	0	0	6	1
1917 Senesi Hazirandan İtibaren	0	0	0	0	0	0	20	0
1917 Senesi								

Temmuzdan İtibaren	0	0	3	0	0	0	3	0
1917 Senesi Ağustostan İtibaren	1	0	0	0	0	0	3	0
1917 Senesi Eylülünden İtibaren	0	0	1	0	0	0	1	1
333 senesi Ekimden İtibaren	0	0	1	1	0	0	3	0
1917 Senesi Kasımdan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
1917 Senesi Aralıktan İtibaren	0	0	0	0	0	0	1	0
1918 Senesi Şubattan İtibaren	0	0	0	0	0	0	3	0
Toplam	1	0	5	1	0	0	46	4

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 32-51.

Tablo 8'e göre, Çankırı Hapishânesinde Şubat 1918 yılına gelindiğinde mevcut mevkûf sayısı 57 olup toplam kadın tutuklu sayısı beş'dir. Önceki istatistik cetvellerinde belirtilen mevcut mevkûf sayısına nazaran bir artış görülmektedir. Ayrıca davası görülen tutukluların büyük bir kısmı cinayet suçundan yargılanmaktadır.

Tablo 9

Çankırı Hapishânesinin 7 Nisan 1918 Tarihli Yoklama Cetveli

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	36	4	40	43	1	44
Cünha	11	1	12	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	47	5	52	43	1	44

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 33-115.

Tablo 9'da belirtilen istatistiki bilgiler 1917 yılının Ekim, Kasım, Aralık ve 1918 Ocak aylarına aittir. Tabloya göre, mahkûm ve mevkûflar arasında en çok işlenen suç türünün diğer istatistik cetvellerinde de görüldüğü üzere cinayet suçu olduğu ganlaşılmaktadır. Tablo 7'de Ekim ayında cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı 32 ve kadın mahkûm sayısı üç olarak kayıtlı iken, tablo 9'a göre erkek mahkûm dört ve kadın mahkûm sayısı da bir artmıştır.

Tablo 10**Çankırı Hapishânesinin 21 Mayıs 1918 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	34	4	40	44	8	52
Cünha	17	2	12	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	51	6	57	44	8	52

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. M... 33-115.

Tablo 10’da belirtilen istatistiki bilgiler 1918 yılının Ocak, Şubat, Mart ve Nisan aylarına aittir. Tablo 9’daki yoklama cetveline nazaran, cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı azalmışken, aynı suç türünde tutuklu kadın bir’den sekize yükselmiş, cünha suçundan da hem erkek hem de kadın mahkûm sayısı artmıştır.

Tablo 11**Çankırı Hapishânesinin 20 Temmuz 1918 Tarihli Yoklama Cetveli**

Suç Türü	Mahkûm			Mevkûf		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	37	4	41	45	4	49
Cünha	16	5	21	-	-	-
Kabahat	0	0	0	-	-	-
Toplam	53	9	62	45	4	49

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 161-38.

Tablo 11’de belirtilen istatistiki bilgiler, tablo 10’daki yoklama cetvelinin düzeltilmiş şeklidir. Yeni düzenlenmiş yoklama cetveline göre, cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı azalmış iken aynı suç türünde tutuklu kadın sayısı yarı yarıya azalmıştır. Ayrıca adam yaralama suçundan kadın mahkûm sayısı beşe yükselmiştir.

Tablo 12**1919 yılında Çankırı Hapishânesinde Mevcut Mevkûfnin Davalarının Görüldüğü Mahkeme Türleri**

Divân-ı Harb		Dâire-i İstintâk		Heyet-i İşhâdiye		Cünha Mahkemesi		Cinayet Mahkeme		
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
0	0	8	0	19	1	8	1	65	3	105

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 162-54.

Tablo 12'ye göre, Çankırı Hapishânesinde Ekim 1919 yılına gelindiğinde mevcut mevkûf sayısı 105 olup toplam kadın tutuklu sayısı beş'dir. Mevkûfnin sayısının Tablo 11'de belirtilen mevcut mevkuf sayısına nazaran iki katından fazla arttığı dikkat çekmektedir. Mevkûfnin sayısının bahsedilen oranda artmasında, Birinci Dünya Savaşının sona ererek gönüllü askere gitme usulünün ortadan kalkmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca davası görülen tutukluların büyük bir kısmı cinayet suçundan yargılanmaktadır.

Tablo 13**Çankırı Hapishânesinin 2 Kasım 1919 Tarihli Yoklama Cetveli**

Cinayetle Mahkûm Mahbûsîn		Cünha ve Kabahatla Mahkûm Mahbûsîn		
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Toplam
19	0	5	3	27

Kaynak: BOA, DH. MB. HPS. 162-54.

Tablo 13'de belirtilen istatistiki bilgiler 1919 yılının Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarına aittir. Tablo 11'deki yoklama cetveline nazaran, hem cinayet suçundan hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı yarı yarıya azalmış hem de adam yaralama ve diğer suçlardan dolayı hüküm giymiş erkek mahkûm sayısı üçte iki oranında azalmıştır. Bu arada kadın mahkûm sayısı da üçe inmiştir.

2. Çankırı Nisa (Kadın) Hapishânesi

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren kadın mahkûmlar, erkek mahkûmlardan ayrı mekânlarda tutulmakla birlikte, kadınlar için ayrı bir kadın hapishânesi 1912 yılına kadar kurulmamıştır (Kurtulgan, 2016: 152;

Şen, 2007: 157). Ancak bu tarihten önce kadın mahkûmlar cezalarını, mahalle imamının gözetiminde kadın hapis hânesi anlamına gelen “İmam evi”nde veya kendileri için kiralanmış evlerde çekmekteydiler (Adak, 2006: 61). Kadın mahkûmlar için kiralanacak evlerin tespiti, mahalli yönetim tarafından yapılmakta olup genellikle güvenilir kadınların evleri ücret mukabilinde kadın hapis hânesi olarak kullanılmaktaydı (Tekin, 2010: 91). Buna göre, Kastamonu’dan 20 Aralık 1914 (2 S 1333) tarihimde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı’nın uygun bir mahallinde 50 kuruşa kiralanacak yerin aylık kira bedelinin vilâyet muhasebesince ödenmesi için izin istenmiştir. Ancak cevaben gelen şukkada, evvela kiralanacak mahalle dair gerekli incelemelerin yapılması gerektiğinden bahsedilmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 44-45). Bunun üzerine Kastamonu’dan 29 Mart 1915 (13 Ca 1333) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen bir başka tahriratta, alınan sağlık tedbirlerine rağmen tifo salgın hastalığının zuhur etmesinden dolayı hem hastalığın yayılmasını önlemek, hem de kadınlar koğuşunun darlığından dolayı kadın mahkûmların uygun bir yere nakli adına, Çankırı’nın başka bir mahallinde 25 kuruş kira bedeliyle bir hânenin kiralandığı belirtilip nakil işlemine izin verilmesi istenmiştir. Neticede, kadın mahkûm ve tutukluların 25 kuruşluk kira bedeliyle bir hâneye nakline izin verilip mahkûmlardan hafif cezalı olanların tahliye edilmesi bildirilmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 45-24). Bununla birlikte Hapishâneler İdâresi Müdüriyeti, 28 Mart 1916 tarihinde kadınlar hapis hânesinin yeni mahalli için 23 kuruş 30 para tahsisi uygun gördüğünü ve yapılacak tamirat işleri için de 2.834 kuruş ödeme yapılacağını bildirmiştir (BOA, DH. MB. HPS. 45-36).

Osmanlı Devleti’nde kadın hapis hânesinde çalışan kadın gardiyanlar, erkek hapis hânesinde çalışan erkek gardiyanlara nazaran üç veya dört katı daha az maaş almaktaydılar (Babanınoğlu, 2020: 188). Ancak maaş eşitsizliğinin kaynağı gardiyanların kadın olmasında değil, zira kadın hapis hânesinde görevli erkek gardiyanlar da benzer maaşı almaktaydı. Örneğin, Kastamonu’dan 16 Mart 1916 (11 Ca 1334) tarihinde Dâhiliye Nezâretine gönderilen tahriratta, Çankırı Nisa Hapishânesi gardiyanı Ahmet Hamdi Efendi 70 kuruş maaş alır iken, erkek mahkûmlar koğuşunda çalışan gardiyanların 200 kuruş maaş aldığı belirtilip Ahmet Hamdi Efendi’nin de maaşının 200 kuruşa yükseltilmesi talep edilmektedir (BOA, DH. MB. HPS. 92-10).

Çankırı Kadın Hapishânesinde Ocak 1917 yılında 19 kadın mahkûm mevcut olup müdürü Mustafa Efendi’dir (BOA, DH. MB. HPS. M... 28-11).

Osmanlı Devleti’nde mahkûmların affedilerek hapisten çıkmaları, padişahın irâdesiyle gerçekleşmekteydi. Buna göre, cinayet suçundan dolayı 20

Temmuz 1889 (22 Za 1306) tarihinde tutuklanıp 15 seneye mahkûm edilen Şerife Hanım'ın tedavisi mümkün olmayan hastalığından ve 50 yaşın üstünde olmasından dolayı affedilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine, 6 Aralık 1896 tarihinde çıkan irâde-i seniyye ile Şerife Hanım'ın affedildiği bildirilmiştir (BOA, BEO. 879-65855).

Sonuç

Çankırı'da modernleşmenin bir gereği olarak bayındırlık alanında yapılan hizmetlerden birisi olan Çankırı Hapishânesinin ne zaman inşâ edildiği bilinmemekle birlikte, en erken 1865 tarihli bir irâde-i seniyye'de adı geçen hapishâneye rastlanmaktadır. Ancak 1890'lı yıllara kadar bu hapishâneye dair bir kayıt mevcut değildir. 1892 yılında 180 kadar olan mahkûm ve tutuklunun bulunduğu Çankırı Hapishânesinde hem sağlık şartlarının yeterli olmaması hem de hapishânenin oldukça küçük olmasından dolayı yeni bir hapishâne binasının inşası planlanmıştır. Ancak Çankırı Hapishânesinin yeniden inşası için hem ihtiyaç duyulan meblağın ödeme planı hem de inşaatın başlaması konularında yaşanan tartışmalar 1908 yılına kadar sürmüştür. İnşasına 1908 yılında başlanılan ve kadınlara mahsus koğuşun da ilave edildiği yeni hapishâne binasının eksiklerinin tamamlanması ve diğer tamirat işlemleri, 1919 yılına kadar takip edilebilmektedir.

Hapishânelerde yaşanan firar olaylarının önlenmesi amacıyla 1911 yılından itibaren bütün hapishâne ve tevkifhânelerde her dört ayda bir vukuat ve yoklama defterleri düzenli olarak tutulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Çankırı Hapishânesinde de tutulan bu yoklama cetvelleri sayesinde, 1915-1919 yılları arasında suç türlerine göre erkek ve kadın mahkûm ve mevkûfinin sayıları ile işledikleri suçların istatistiki bilgileri tespit edilmiştir. Buna göre, en yüksek mahkûm sayısı 270 olup bu sayı 1914 Kasım, Aralık ve 1915 Ocak ve Şubat aylarında, en düşük mahkûm sayısı ise 27 olup 1919 yılının Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında kayıta geçirilmiştir. 1915-1919 yılları arasında tespit edilen toplam kadın mahkûm sayısı 73, 1917 yılında tespit edilen 18 yaşından küçük mahkûm sayısı ise beş erkektir. Kadın mahkûm ve mevkûf sayısı her dönem erkek oranından daha düşük olmuştur.

Çankırı Hapishânesinde firar olaylarının yaşanmasında tespit edilen bazı nedenler şunlardır: hapishâne binasının yapı olarak zayıflığı, mahkûmların gardiyanlarla anlaşma yapması, hapishâne idaresi ya da yerel yöneticilerin ihmali ve mahkûmların başka bir hapishâneye nakli sırasında firar etmeleridir. Siyasi suçluların Çankırı Hapishânesinde tutulmamasına özen gösterilmiştir.

S. AKTÜRK

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters
Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 328-351 (Atıf için/To cite).

Osmanlı Devleti'nde kadın mahkûmlara mahsus hapis-hâneler, 1912 yılından itibaren açılmaya başlamıştır. Bu bağlamda, Çankırı'da da 1915 yılında kiralanan bir hânedeki kadın hapis-hânesi açılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âli Evrâk Odası (BEO): 879-65855.

Dâhiliye Mebâni-i Emîriyye ve Hapishâneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS): 45-24; 37-19; 58-42; 114-2; 58-53; 45-24; 113-38; 11-36; 16-28; 101-8; 8-71; 148-78; 148-85; 106-16; 104-32; 155-14; 156-33; 158-57; 161-38; 162-54; 44-45; 45-36; 92-10.

Dâhiliye Mebâni-i Emîriyye ve Hapishâneler Müdüriyet Müteferrik Evrâk (DH. MB. HPS. M.): 10-25; 20-68; 29-7; 32-51; 28-11; 33-115.

Dâhiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat Komisyonu Islahat (DH. TMİK. S.): 17-47; 25-23; 27-20; 31-1; 37-37; 39-3; 71-32; 39-57; 72-6; 71-15; 38-65.

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH. MKT): 1215-77; 2614-81; 2801-10.

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH. MKT): . 1967-70; 1969-105; 2009-82; 2051-97.

Dâhiliye Nezâreti Mütenevvia Kısmı (DH. MTV): 18-85.

Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî (DH. ŞFR): 44-106; 44-134.

İrade Meclis-i Vâlâ (İ. MVL): 534-23969.

İrade-i Dâhiliye (İ. DH): 826-66585; 1417-13.

Meclis-i Vâlâ (MVL): 706-54.

Sadâret Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ (A.) MKT. MVL): 41-11.

Sadâret Mektubi Kalemî Umûm Vilâyet Yazışmaları (A.) MKT. UM): 72-99.

Düstûr, 1. Tertip, c. 4.

Araştırma Eserler

- Aydın, M. A. (1993). “Ceza (Osmanlı Ceza Hukuku)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c: 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 478-482.
- Adak, U. (2006). *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilâyeti’ndeki Hapishâneler*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, İzmir.
- Babanınoğlu, Y. (2020). “Osmanlı Devleti’nde Kadın Gardiyanlar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 183-191.
- Bozkurt, G. (1996). *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1997). “Hapis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c: 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 54-64.
- Çiçen, A. (2010). *II. Meşrutiyet Dönemi Cezaevi İslahatı*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, Afyonkarahisar.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Akaydın Kitabevi.
- Gönüllü, A. R. (2011). “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Isparta Hapishânesi (1867-1920)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 349-392.
- Kurtulgan, K. (2016). “Arşiv Belgeleri Işığında Konya Vilayeti Hapishanelerine Bir Bakış (1910-1922)”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 147-169.
- Mumcu, A. ve Üçok C. (1987). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Sofuoğlu, E. (2005). “Osmanlı Hapishânesinde İslah ve Firar Teşebbüsleri”. *Hapishâne Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şen, Ö. (2007). *Osmanlı’da Mahkûm Olmak Avrupalılaşıma Sürecinde Hapishâneler*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tekin, S. (2010). “Osmanlı’da Kadın ve Kadın Hapishâneleri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(47), 83-102.

S. AKTÜRK

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 8, Sayı/Number: 2, (Ekim/October2020): 328-351 (Atıf için/To cite).

Yıldız, G. (2012). *Mapusâne Osmanlı Hapishânelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.